

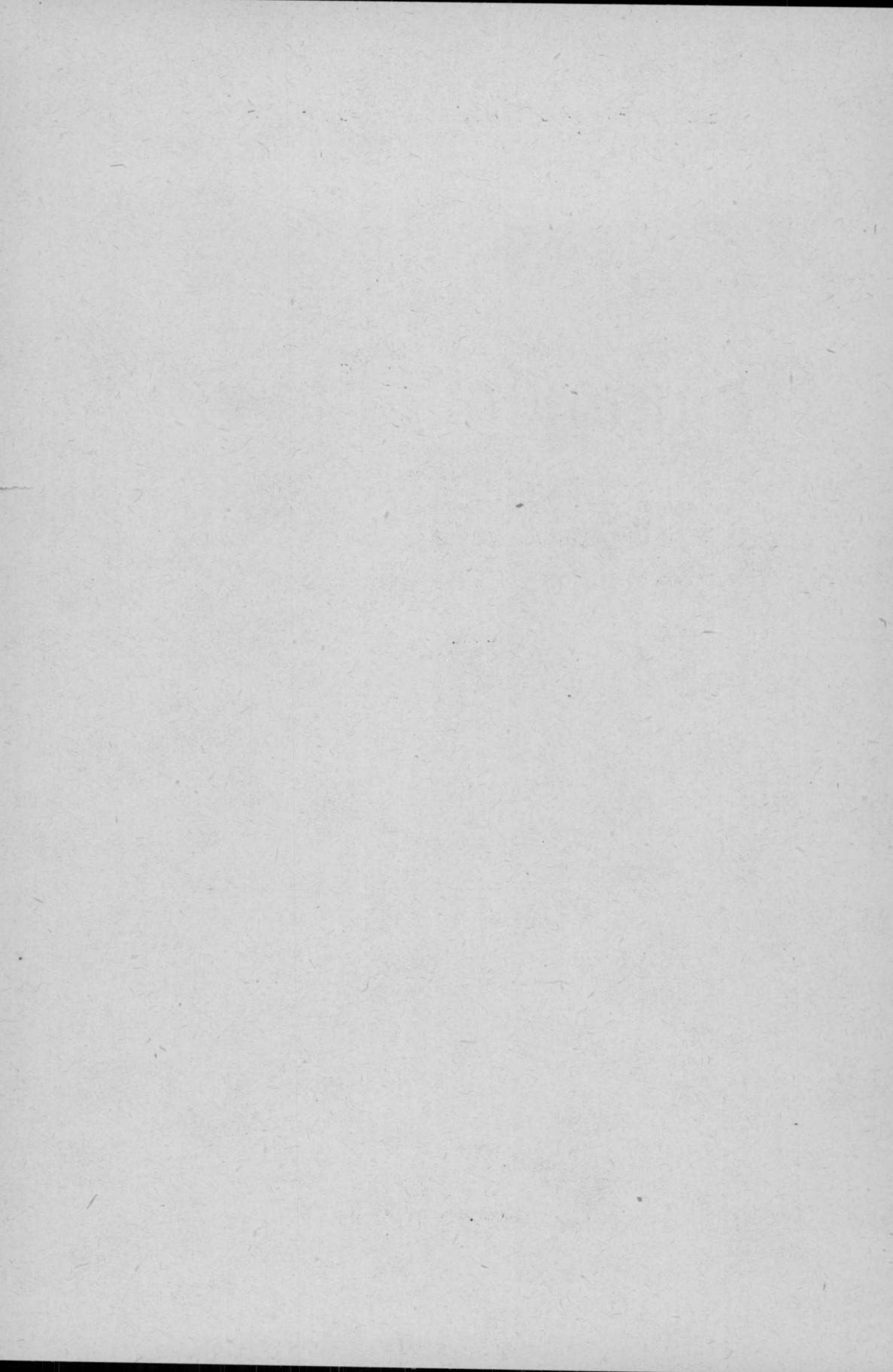
SUOMEN MUINAISMUISTOYHDISTYS
FINSKA FORNMINNESFÖRENINGEN

Suomen Museo. Finskt Museum

XXVI

1919

HELSINGISSÄ
K. F. PUROMIEHEN KIRJAPAINO O.-Y.

SUOMEN MUINAISMUISTOYHDISTYS

SUOMEN MUSEO

XXVI

1919

HELSINKI 1919

HELSINKI 1919
K. F. Puromiehen Kirjapaino O.,Y.

Sisällyys.

Siv.

<i>Kallio, V. J.:</i>	Varsinais-Suomen kansanomaiset salpat ja lukkolaitteet	41
<i>Tallgren, A. M.:</i>	Uraali-altaisen arkeologian tehtäviä	1
<i>Toivonen, Y. H.:</i>	Parin aitamuodon historiaa	18
<i>Virtanen, E. A.:</i>	Karinaisten kirkko v.v. 1764–1834	35
<hr/>		
<i>Karnakoski, Artturi J.:</i>	Pikkahuomioita Pyysuon rantamilta Kiskon pitäjässä	23
<i>Sirelius, U. T. ja Tallgren, A. M.:</i>	Nekrologeja	25
<hr/>		
<i>Suomen Muinaismuistoyhdistyksen vuosikertomus toimivuodelta</i>		
7. 5. 1918—5. 5. 1919	27

Uraali-altailaisen arkeologian tehtäviä.

I.

Se tieteenhaara, jonka tehtäviä seuraavassa esitetään, uraali-altailainen arkeologia, on tieteitten piirissä nuori, vielä nuorempi jo itsessään nuorta yleistä vertailevaa arkeologista tiedettä. Uraali-altailaisen arkeologian perustaja oli *J. R. Aspelin*, ja sen alku juontuu v. 1870 vaiheille. Oli kyllä jo aikaisemmin erinäisiä esitöitä olemassa, oli pieniä museokokoelmia Venäjällä, oli joitakuita julkaisuja, vieläpä oli kaivauksiakin toimitettu, kuten *M. A. Castrénin* Jeniseillä, *N. Alabinin* Ananjinossa ja kreivi *A. Uvarovin* Vladimirin läänissä. Nämä eivät kuitenkaan tiedettä muodostaneet, sillä niitä ei oltu yritytykään mihinkään tieteelliseen systeemiin sovitaa. Systemaatikon työn teki, kuten jo mainittu, *J. R. Aspelin*, ja myöhemmin oli Suomen yliopistollakin¹ jokin osuus n. s. uraali-altailaisen arkeologian kehittämisessä, kun *Aspelin* joitakin vuosia toimi siinä ylim. professorina. Mutta on jo kulunut 33 vuotta, siis kokonainen ihmispolvi, siitä kuin *Aspelin* v. 1885 jätti professorin toimensa, ja uraali-altailaisen arkeologian probleemit ovat nyt peräti toiset kuin mitä ne olivat sen perustajan silmillä katsottuina ja hänen aikansa käsitysten mukaan. Uraali-altailainen arkeologia kulki silloin Suomesta käsin johdettuna romantiikan merkeissä: suomensuku oli Europan vanhimpia alkukansoja ja sillä suvulla oli muka ollut sen nykyisyyttä mainehikkaampi menneisyys. Tuon suvun historia oli arkeologian avulla saatava selville ja sen otaksuttu merkittävä osuus ihmiskunnan sivistyssavutuksiin todettava. Kysymyksenalajinen arkeologia lähti niin ollen sanoisinko etnograafisesta pohjasta: uraali-altailainen arkeologia oli samaa kuin suomalais-ugrilainen arkeologia, ja ainakin minusta tuntuu että se peruste näkyy tutkimustyössä kokonaisen parin vuosikymmenen ajan. 1890-luvulta lähtien on Venäjällä sitten suoritettu lukuisia arkeologisia kaivauksia ja toimitettu runsaita julkaisuja, mutta paria — epäonnistuneeksi katsottavaa — yritystä lukuunottamatta² ei niistä ole muo-

¹ A. Hackman, Minnestal över Johannes Reinhold Aspelin, s. 34—35.

² V. A. Gorodtsov, Бытовая археология 1910. Сама, Культуры бронзовой эпохи въ средней России 1916.

dostettu tiedettä. Ne pysyvät vain yksityisinä tutkimuksina. Tämä koskee niin hyvin uraalilaista kuin altailaista eli siperialaista arkeologiaa. Ensimmäisiä tehtäviä tässä tieteessä on niin ollen nykyään uuden systeemin luominen ja kaiken saatavilla olevan laajan materiaalin ryhmittäminen alustavasti, jotta yleiskatsaus kävisi mahdolliseksi. Vasta sitten käy tutkimusten syventäminen detaljitoillä laatuun. Tuota tarkoitusta varten on meillä Suomessa omaksuttu tapa toimittaa painosta edustavia uraali-altailaisen arkeologian kokoelmia »*Catalogue raisonné*»ina, joissa ryhmitetään yleispiirtein vissi arkeologinen ainehisto. Onko noissa »kataloogeissa» annettu yleiskuva kulloinkin oikea, sitä ei luonnollisesti vielä tiedetä. Mutta tuollaiset kataloogit ovat arkeologialle yhtä välttämättömiä kuin, ottaakseni vertauksen toisesta tieteestä, Kalevalan runojen historian selvittely on kansanrunoustieteelle. Niissä ainehisto seulotaan ja eri muotojen ja tyypien leveneminen esitetään kartograafisesti ja luettelemalla.

II.

Uraali-altailainen *alue* ei muodosta maantieteelli esti mitään kokonaisuutta. Siinä on tundra- ja metsä-alueita, vieläpä idässä, Jenisein latvoilla, arojakin. Siinä on järvialueita (Aunus, Valdai), vuorijaksoja kuten Uraali, ja jokia, jotka laskevat Jäämereen, Itämereen, Mustaanmereen ja Kaspianmereen. Sen ilmastosuhteet vaihtelevat, mutta ilmasto on kuitenkin pääasiassa kylmä tai leuto, ei lämmin.

Myöskaän etnograafisesti uraali-altailainen alue ei muodosta ja tuskin on koskaan muodostanutkaan kokonaisuutta. Siellä asuu indoeurooppalaisia, suomalais-ugrilaisia, samojeedeja, turkkilais-tataareja ja paleoasiaatteja, muistaaksemme vain enin eroavat kokonaisuudet.

Mutta maa- ja kansatieteellisestä kokonaisuuden puutteesta huolimatta osottaa uraali-altailainen alue ainakin muutamina esihistoriallisina aikoina yhtäläistä kulttuuria, joka oikeuttaa meidät pitämään sitä erikoisenä ja yhtenäisenä arkeologisena provinssina. Ainakin osaksi riippunee se siitä, että se on ollut eteläisempien, lähinnä Mustanmeren ja Iranin pohjoispuolisten arokulttuurien perifеріа. Siitä on painunut niihin vissi yhteinen erikoisleima, joka on tuntuvin viimeisellä esikristillisellä vuosituhannella, mutta jo aikaisemminkin, osaksi myös vaikka heikommin, vielä rautakaudella.

Uraali-Altain arkeologisessa provinssissa on siinäkin omat *keskuskensa* ja *periferiansa*, jotka kylläkin jossain määrin vaihtelevat eri aikajaksoina. On kuitenkin eräitä seutuja, jotka näkyvät koko esihistoriallisen ajan säilyttäneen keskeisen asemansa ja toisia jotka pään vastoin taas ovat olleet arvottomia kulttuurin yleiselle kehitykselle. Edellisiä, siis sentrumeja, ovat Balticum'in rannat, Volgan yläjuoksu nyk. Tverin läänissä, Okan rannat, Kaman suun seutu, keskinen Uraali

Jekaterinburgin ja Ufan välimailla ja Jenisein latvus (kuvat 1, 2). Autiomaaksi voimme kutsua sen sijaan tundroja, Obin vesistöjä ja pohjoista Uraalia.

Kuva 1. Uraali-altailaiset pronssikaudet.

Seuraavassa tulevat puheeksi pääasiassa sentrummit. Ei silti etteivät esim. tundratkin tarjoisi tutkimustehäviä; muistettakoon, että esim. Obin suulta Obdorskin läheltä on viime vuosina tavattu kivikautinen asuinpaikka, jonka keramiikka¹ aivan hämmästyttävästi muistuttaa pohjoisen Suomen kampakeramiikkaa. Mitä se todistanee? Suoranainen yhteys on tässä tapauksessa vielä epäiltävä, mutta toiselta puolelta todistavat eräät uraalilaiset Suomesta tavatut kivi- ja pronssikausien esineet² — jollaisia ei ole etelämpänä, näitten alueiden välimailla, t. s. Volgan varrella — varmuudella aikaisesta, tundroja tai ehkä Jäämeren rantoja talvikelillä käytäneestä liiketiestä. Yhteyttä todistaa myös Aunuksen kivikautisten muotojen leveneminen itään, ainakin Vjatkaan asti. Mutta oli miten oli, tuo yhteys on kuitenkin ollut enemmän paikallisesti tärkeä kuin huomattava yleisessä kulttuurikehityksessä.

Uraali-altailaisen alueen *kivikautisista kulttuuri-ilmiöistä* on ennen muita tehtävä tutkimuksen esineeksi n. s. *fatjanovlainen kivikausi*³,

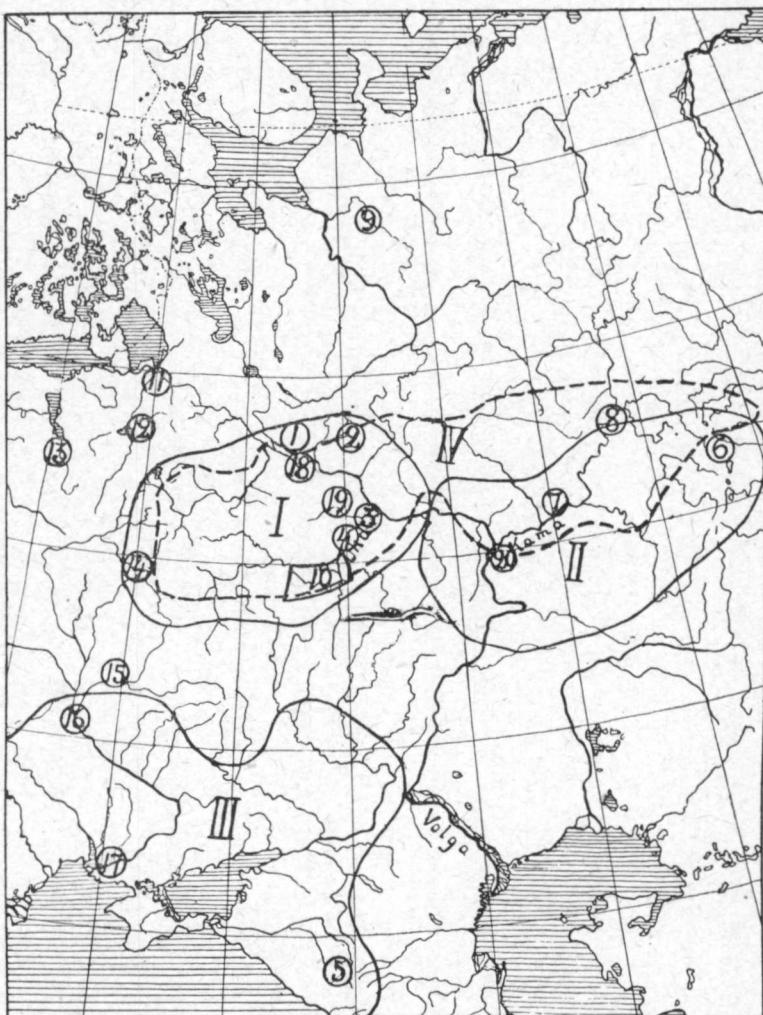
¹ V. M. Novitski, Дюнныя стоянки въ дельтѣ Оби. Труды Казанского общ. естествоиспытателей XLIX: 1 (1916).

² Laukaan puulusikka, Suomen itäismalliset pronssit.

³ Ks. Suom. Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja (= S. My. A.) XXV: 1, s. 45. ja Finskt Museum 1915: 83.

jonka keskus ulottuu Tverin ja Novgorodin lääneistä itään Okan vesistölle asti. Idempänäkin vielä tavataan sen jälkiä tai ainakin sen vaikutusta Kasanin, osaksi Vjatkankin lääneissä.

Se mikä tekee Fatjanovokulttuurin niin tärkeäksi, on sen läheinen suhde läntisempiin, jo osaksi tutkittuihin, kivikautisiin kulttuui-

Kuva 2. Eräitä Itä-Euroopan esihistoriallisia kulttuurin alueita: I Fatjanovo-kulttuuri, II Itävenäläinen pronssikausi, III Skyytia, IV Gorodishtse-kulttuuri.

Yksityiset löytöpaikat: 1—5 fatjanovolaisia löytöjä (1 Fatjanovo, 2 Galitsch, 3 Seima, 4 Volossova, 5 Maikop). 6—9 pronssi- ja gorodishtse-ajan löytöjä (6 Jekaterinburg, 7 Ananjino, 8 Perm, Turbino, Gljadenvo, 9 Pinega). 10 Goottilais-suomalainen rautakausi (Koshibejevin, Borkin y. m. kalmistot) 11—20 Skandinaavil. viikinkiaika (11 Aldeigjuborg, 12 Novgorod, 13 Pihkova, 14 Gnezdovo, 15 Tcher-nigov, 18 Kiev, 17 Berezan, 18 Jaroslav, 19 Merjal. alue, 20 Bolgary).

reihin Saksassa ja Tanskassa. Kun v. 1911 ensi kerran esitettiin tämä havainto¹, tehtiin se jonkin verran epäröiden, jos kohta analogiat — saviastiat, kiviset vasarakirveet y. m. — näyttivätkin varsin selviltä. Myöhemmät tutkimukset² ovat osoittaneet epäämättömästi että fatjanovolainen kivikausi todella on itäisin ja koillisin haaraus suuresta kivikauden provinssista, jonka keskus (?) lienee Podoliassa tai Oderin ja Elben latvoilla ja joka nuoremmalla kivikaudella on luoteessa vallannut m. m. Jyllannin. Nykyisin ollaan taipuvaisia tässä kultuurissa näkemään indoeurooppalainen yhteiskulttuuri.

Fatjanovokulttuuri on kuitenkin niin merkillisen rikas ja monipuolinen, että ei oikein ymmärrä mikä sen asema on tuossa n. s. vasarakirves provinssissa. Me tunnemme Fatjanovokulttuurin ilmaukset sekä asuinpaikka- että kalmistolöytöjen nojalla. Sen esinemuodoissa ja itse materiaalissa on lainaa tai ainakin mitä vilkkaimman yhteyden todisteita sekä länteen päin (vasarakirveet, hienompi keramiikka, meripihi) että kaakkoiseen ja itään (kupari, kuparikirveet ja -tikarit). Mutta siinä on myöskin aivan epäämättömiä paikallismuotoja: karkeampi keramiikka, piiveistokset ja eläinpääaiheet, joista viimemainitut esiintyvät sekä kivessä että vaskessa. Yleensä fatjanovolainen kulttuuri on suhteellisesti paljon rikkaampi ja monipuolisempi kuin sen samanaikaiset sukulaismielit sekä idässä että länessä. Erikoisesti ansaitsee tässä huomiota paikallismuotojen omintakeisuus ja vaihtelvaisuus, jotka todistavat fatjanovolaisen kulttuurin varmasti juurteen puheena olevalle alueelle, joten se ei ole vain tilapäisen vieraan vaikutuksen tai edes uuden kansainvaelluksen tulos.

Herää niin ollen kysymys: onko fatjanovolainen kulttuuri versonut ja kehittynyt juuri Keski-Venäjällä ja onko se sieltä levinnyt m. m. länteen, onko sieltä siis etsittävä Europan vasarakirves-kulttuurin alku, vai onko tämä kulttuuri haarautunut Venäjälle lännestä käsin ja pesiytynyt tänne, joutuen sitten syystä tai toisesta erilleen alkulähteestään? Edellisessä tapauksessa seutu olisi autioitunut tai heikentynyt ulosvaellusten kautta, kuten kansainvaelluksen aikana kävi esim. Bornholmin, ja seuraavan aikajakson kulttuurimuotojen köyhyys Keski-Venäjällä olisi niin tyydyttävästi selitetty. Jälkimäessä tapauksessa taas täytyy edellyttää kauppateitten äkillistä tukkutumista sekä länteen, Preussiin päin, että etelän aroille ja Kiovaan. Tämä tuntuu verrattain uskomattomalta, mutta probleemia on perusteellisesti tutkittava, lähinnä alkaen fatjanovolaisten löytöjen kronologiasta ja perehtymällä Okan varren kivikauteen. Mutta toiselta puolen on myös Okan ja Karpaattien välinen arkeologinen provinssi

¹ S. M.y. Aik. XXV. 1, siv. 84, 90, 203.

² Etenkin A. Europaeuksen tekemät ja vielä julkaisemattomat.

sekin vielä sangen vaillinaisesti tutkittu. Näitten keskeisten tutkimustehtävien selvittämisen luulisi voivan mitä mahtavimmin intresserata jotain kivikauden tutkijaa. Omasta puolestani minulla ei ole siinä varmaa mielipidettä. Huomautan vaan että fatjanovolaisen alueen länsipäässä, nyk. Tverin läänissä nähtävästi on ollut selvä kulttuurisolmu jo varemmin kivikaudella, seudun piirikaudesta päättäen, joten historiallisesti ei ole mahdotonta, että alue on muodostanut itsenäisen mitä tärkeimmän kulttuurin kehitysahjon.

Kun tämän kirjoittaja ei ole kivikauden tutkija, en ota puheeksi muun »uraalilaisen» kivikauden tutkimustehtäviä. Parilla sanalla on sen sijaan kajottava Siperian »altailaiseen» kivikauteen, koska se tavalla tai toisella on otettava huomioon myös fatjanovolaisen kulttuurin ulkoisia suhteita selvitetäissä.

Kuten tiedetään, on Siperiasta Tomskin luota ja Jenisein varrelta tavattu jo paleoliittisen ajan löytöjä¹, vieläpä sangen runsaita. Niistä on Krasnojarskin luona oleva Afontova Gora tärkein ja paraiten tunnettu. Sieltä löysi arkeologi I. Savenkov maakerroksista yhdessä mammutin ja muiten sukupuuttoon kuolleitten eläinten luiten kanssa mantelimaisia kiviaseita, veitsiä y. m. Näitten paleoliittisten löytöjen suhde Euroopan paleolithicum'iin — sen itäisimmät löydöt ovat Donin luota ja Kubanista — on vielä selvittämättä. Arkeologit ja geologit saavat siitä ratkaisua suuresti odottavan tutkimustehtävän.

Krasnojarskin läheltä on myös neoliittisenkin ajan asuinpaikka-löytöjä tavattu Jeniseijoen hietaisilta rannoilta, joista on runsaasti saatu talteen keramiikkaa, piirnuolenteriä ja sirpaleita, hiomalaakoja ja aseen palasia. Tunnetuin asuinpaikka on Bazaiha samannimisen joen ja Jenisein yhtymäkohdalla Krasnojarskia vastapäätä, kaupungista 4–5 v. päässä. Kivikauden yksityislöytöjä tunnetaan myös pitkin Jenisein yläjuoksua Oznatshennajaan asti ja alemmaksi Krasnojarskista aina Angaralle asti, vieläpä pitkin Angarajokea Baikaljärvellekin. Löytöjen yleinen luonne ei ole yhtenäinen, ja Baikallilla näkyy kivikausi ulottuvan syvälle metallikauteen, päättäen hra Petrin² kaivausista Baikaljärven rannalla: siellä on keramiikka, tavattu sellien kivikauden muistojen joukossa, saanut ilmeisiä vaikutuksia myöhäisistä n. s. skyytalaisista metalliastioista.

Länsi-Siperiassa, s. o. Permin läänin Jekaterinburgin piirissä kiviajan asuinpaikkalöydöt ovat toisenluontoisia. Asuinpaikat täällä sijaitsevat rinteillä, lukuain pikkujärvien varsilla tai paikoilla, jotka ovat aikanaan olleet järvää, mutta sittemmin muuttuneet turvesoiksi. Löydöt ovat erinomaisen vaihtelevat, ja vallankin ovat

¹ A. Spitsyn, Русский палеолитъ, N:o 27—29. Ven. ark. seur. slaav. os. Записки XI.

² B. E. Petri, Неолитическая находки на берегу Байкала. — Tiedeakatemian antrop.-etnogr. museon Сборникъ III.

lukuisat luu- ja sarvitekeleet merkillisiä: nuolenkärjet, harppuunit ja tikarit sekä verkonkivekset ja painot, mitkä kaikki ovat kuuluneet kalastuselinkeinon harjoittamiseen. Järvellä liikkumista todistavat myös näistä turvesoista tavatut puulöydöt: airot, veneen osat, puuastiat, lusikat, tuulaintelineet y. m. — Kiviaseita on nuolia ja kaksisivisia kirveitä sekä koristeita; keramiikka on peräti rikas ja monikoristeinen. Reiällisiä kirveitä täältä yhtä vähän kuin muualtaakaan Siperiasta on tavattu. Tärkeimät löytöpaikat ovat järvet Jekaterinburgin ympäristössä. Tämä kulttuuri¹ on ollut kosketuksissa läntisten ja balttilaisen kulttuurin kanssa.

Tärkeämpää kuin asuinpaikkalöydöt ovat kuitenkin kivikauden hautalöydöt sekä Bazaihasta että Baikalin takaiseltakin alueelta, n. 20 pk. itään Nertshinskista. Haudat ovat ruumishautoja, ruumiit ovat olleet punamullalla peitettyjä. Hautakalustoon kuuluu savihelmia, piisiä ja kvartisia nuolenteriä, piiveitsiä, jadeittisia tai nefriittisia miniatyyrikirveitä, luuaseita y. m. ja latteita vaskisia tikareja. Näitä muotoja tavataan monessa haudassa; lisäksi on niistä löydetty jadeittirenkaita, nelisivisia piikirveitä ja keramiikkaa. Myöskin on sieltä löydetty mestarillisia eläinaiheisia luuveistoksia. Keramiikka on kamppakeramiikkaa, mutta muut ilmiöt viittaavat läntisiin ja lounaisiin aroihin, ja jonkinlaiseen kosketukseen Eurooppaan asti.

Siperian kivikaudesta on olemassa lyhyitä ja vähäpätoisia deskriptiivisiä tiedonantoja. Tieteellisesti sitä ei vielä lainkaan ole käsitelty, ja se tehtävä onkin toistaiseksi ymmärtääkseni mahdoton. (Ks. Coll. Tovostine, siv. 13 ja 35–37).

III.

Mitä tulee Uraali-Altain pronssikautisiin kulttuuri-ilmiöihin, on puheenaolevan alueen pronssikautinen kalusto, mikäli sitä tunnetaan, nyttemmin kokonaan julkaistu². Alustavasti on ainehisto ryhmitetty kronologisesti ja maantieteellisesti sekä yritytty selvittää sen kosketuksia samanaikuisiin naapurikulttuureihin. Itä-Venäjän pronssi- ja rautakauden raja-ajasta, Ananjino-kulttuurista, on allekirjoittaneella valmistumassa tutkimus. Mikäli vain asiaa arvostella ei alueen pronssikautisella tutkimuksella tällä hetkellä olekaan muita erikoisen kireellisiä tehtäviä. Tietomme syventäminen ja tehtyjen päätelmien tarkistaminen on mahdollista vasta uusien muinaislöytöjen, lähinnä kalmistolöytöjen, avulla. Mutta kun »uraalilainen» ja »altailainen» pronssikausi osottavat eräitä yhtenäisiä piirteitä eivätkä kuitenkaan todennäköisesti ole olleet huomattavammin välittömässä yhteydessä keskenään, olisi tavattoman tärkeää etsiä niiden yhteistä alkulähettää ja tutkittava Kiinan ja Unkarin välistet pronssikautiset arokulttuurit, lähinnä Turkestanissa ja Akmolinskin aroilla.

¹ Vrt. Suom. Mus. 1916: 11–14 jossa bibliografiaa.

² A. M. Tallgren, Collection Zaoussailov I. Hels. 1916. S:a, Collection Tovostine. Hels. 1917 – niissä bibliografiaa.

Viimemainitut kysymykset panevat tutkijan omaksumaan jonkin itsenäisen tutkimuksen avulla saavutetun kannan *skyytalaisessa* kysymyksessä, minkä tutkiminen ei kuitenkaan kuulu varsinaiseen uraali-altailaiseen arkeologiaan. Skyytalainen n. s. eläintyyli on näet viime vuosina ollut tärkeitten tutkimusten esineenä, ja sen alkuelementit lienee jo tyydyttävästi selitetty johtamalla ne vähääasialaisesta ja joi-nilaisesta taiteesta¹.

Meidän tieteenhaaramme tehtäviä on sen sijaan selvittää skyytalaisen kulttuurin kanssa osaksi yhdenaikainen, osaksi myöhempä *luukulttuuri*² Keski- ja Itä-Venäjällä. Mikäli nyt voi päätää, ulottuu se n. v. 500 vaiheita e. Kr. v. 500 tienoille j. Kr. Köyhänä ja puolibarbaarisena, nähtävästi ei yhtenäisenä, se muodostaa jonkin tai joidenkuiden suomensukuisten kansojen kulttuurin, sitoen yhteen, mutta kenties vielä suuremmassa määrässä erottaen Itämeren suomalaiset ja Volga-Kamalaiset kansat. Sen länsiosassa on ehkä ollut edustettuna Itämeren maakuntain suomalaisten heimojen esikulttuuri. Tunnettuahan on, että tuo suomalainen kulttuuri Baltiassa vanhemmalla rautakaudella on ollut niin goottilaista, että siinä tuskin lainkaan näkee suomalais-ugrilaisia elementtejä, joten sen hiukan aikaisemmassa asteessa on täytynyt olla hyvin heikko ja epäitsenäinen. Yhtenä työhypoteesinä, jonka tutkimus todistakoon tai hylätköön, on niin muodoin mahdollista esittää, että suomalaisilla Balticumiin saapuessaan oli niin heikko oma aineellinen kulttuuri (joka on edustettuna Keski-Venäjän luulöydöissä) että se kokonaan vaihdettiin kehittyneeseen goottilaiseen. Oihan suomalaisten kielikin silloin mitä mahtavimman goottilaisen vaikutuksen alaisena.

Luukulttuuri tarjoaa niinikään hauskoja tutkimustehtäviä läntisempien kulttuurikosketusten alalla: Preussiin ja slaavilaiseen maailmaan, joiden esinemuotojan yhtäläisyys todistaa ainakin yhtäläistä kulttuuritilaa.

IV.

Paitsi juuri mainittuja *rautakautisia* kulttuuri-provinsseja on uraali-altailaisella alueella toisiakin rautakauden ryhmiä. Euroopan Venäjällä niistä ovat erittäin huomattavia Okan varren rautakausi ja »permalainen» rautakausi Kaman yläjuoksun varsilla.

N. s. »permalaiskulttuuri» kuuluu oleellisena osana sen hopearakkaus tai oikeammin sen rikkauus itämaisista hopeatuotteista: »Kaman takaiset hopeat»³. Viimemainituthan ovat joko hopearahoja, pää-

¹ B. Farmakovski, Археический периодъ, Мат. по арх. России 34 (1914).

² Vrt. Collection Zaoussailov II. Hels. 1918. — Siinä bibliografiaa.

³ J. I. Smirnov, Восточное серебро. Pietari 1909.

asiassa sassaniidilaisia, tai hopeisia vateja ja maljoja. Vadit ja maljat ovat, kuten tunnettua, itämaista työtä, intialaisia, kreikkalaisia tai etuja keskisaasialaisia. Ne ovat »Permassa» siis importtitavaraa, mutta millään näillä esineillä ei Permasta ole etusijassa ollut rahaa ja metallin arvoa, sillä rahan käyttö oli siellä esihistoriallisena aikana vielä tuntematon. Löydettyt rahat ovat ehkä osittain olleet personallisia

Kuva 3. Itämainen hopeavati. Perma.

koristuksia, ketjun riipuksia, vaikka siitä ei vielä ole mitään suoraan todisteita, kun sellaisia rintaketjuja Permasta vielä ei ole löydetty. Suurimmaksi osaksi tavataan rahat kuitenkin yhtenäisinä aarteina ja samoin on hopeavateja löydöissä tavallisesti enempi kuin yksi. Noita hopeita onkin jo aikojen katsottu uhrilahjoiksi jumalille tai yleensä kulttiluontoisiksi. K. F. Karjalainen uudessa suressa teoksessaan Jugralaisten uskonnosta, siv. 229, pitää sellaisia nimenomaan haltioille annettuina ylellisyysesineinä, aarteina. Hopealautaset ovat joko olleet haltiain pukujen koristeita tai ovat ne seisoneet Heidiän edessään uhriantimia varten. Edellistä todistaa Karjalaisen mainitsema Nosilovin kuvaus muutamasta vogulilaisesta jumalankuvasta, jonka vaipasta ja vaatteista aivan varisi hopeaa, etenkin rahoja. Mutta, Nosilov jatkaa, »vielä suuremmaksi kävi ihmettelyni, kun hopean

mukana putosi lattialle mustia hopeisia kuppeja, vanhanaikaista reisätyötä, täynnä rahoja. Otin yhden ja rupesin tarkastamaan. Se oli hienoa, ei venäläistä tekoa, pohjaan oli kuvattu lohikäärmeitä, joitakin kummallisia lintuja ja metsäneläviä, siinä oli jotakin mikä muistutti Egyptiä ja Persiaa.»

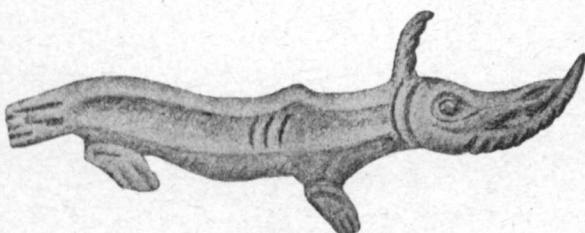
Mikäli tunnen on muinaisesta Permasta, etenkin Kaman latvalta Solikamskin ja Tsherdynin piirikunnista löydetty n. 140 esihistoriallista hopeamaljaa joista vanhimmat ulottuvat n. 400 vaiheille j. Kr., mutta useimmat ovat vuosien 600–1100 väliltä. On esitetty että ne todistavat Permassa mahtavata kauppakulttuuria, joka on kehittynyt Aasian kaupan vaikutuksesta. Perman samanaikainen omamainen aineellinen kulttuuri on kuitenkin niin mitätöni, että huomattavan kauppalton olemassaolo tuskin on otaksuttavaa. Luultavampaa on, että hopeat ovat maksua ulkolaisten käymästä aivan yksipuolisesta kaupasta perin primitiivisella asteella olevan kansan kanssa. Nähtävästi nuo hopeat ovat jääneet kuolleeksi kapitaaliksi. »Kallisarvoiset, loistavat ja välkkyvät metallilautaset, n. s. peilit, ovat vain, aivan kuin kiiltävät rahatkin, erittäin hyvin sopineet uhrilahjoiksi, osittain kuvituksensakin tähden» (*Karjalainen*, m. t. s. 231). Mutta kauppayhteettä *Aasiaan* pään ne todistanevat, sillä epäiltävä on *Karjalaisen* otaksumaa, että ne olisivat levinneet Permaan etelästä käsin eivätkä idästä Irtyshiä pitkin kuten yleensä arvellaan. Maantieteellinen leveneminen puhuu Irtyshin kauppaväylän puolesta. Sekä tämä kysymys että noitten itäisten hopeain kronologia ja niitten kuvituksen mahdollinen vaikutus paikalliseen permalaiseen tyylisiin ovat vielä tutkimatta ja sopisivat mainiosti kiiholliseksi erikoistutkimustehtäväksi.

Jonkun verran on sen sijaan alustavasti tutkittu kotoisesti permalaisia fantastisia eläinkuvioita, joista toht. *Hj. Appelgren-Kivalo* on keksinyt sen tärkeän tosiasian, että niistä ainakin osa palautuu väärinkäsitetyihin skyytalais-aasialaisiin eläinaiheisiin¹. Keksintö on mitä hedelmällisin ja saanee tukea siitä mytologian havainnosta, että Perman muinaislöydöissä tavallinen merkillinen n. s. lisko, »jor», »ves», kuv. 4, s. o. monijalkainen kuononiekka, on katsottava vieraaksi alkuperäisille jugralaisille käsityksille ja siis ulkonaiseksi lainaksi (*Karjalainen* s. 403). Toiselta puolen taas ei ole mahdotonta, että eräs »paikallisen» rautakauden yleisin kuva-aihe, kasvorintainen kotkan kuva, kuva 5, nojautuu kotimaiseen mytologiaan eikä, kuten *Anutshin* ja *Appelgren* arvelevat, ole laina, degeneroitunut Intian garuda-lintutarin jäljennös.

Kysymyksen ollessa »permalaisten» kulttuurista on sopivata huomauttaa uraalilaisen arkeologian tehtävästä uskontotieteen tutkimuk-

¹ S. My. A. XXVI: 1 seur.

sessa. Tuntuu näet siltä, että puheena olevilla koillisilla seuduilla on läpi vuosituhansien vallinnut merkillisen koservatiivisesti sama uskontomuoto, joka meidän päiviimme asti on säilynyt ainakin ostjakkien ja vogulien uskonnossa. Luonnollisesti arkeologi ei silti ole yksistään tämän nojalla oikeutettu sanomaan mitään seudun aikaisemmista *etnograafisista* oloista. Onhan vallan mahdollista, että arktisissa seuduissa vissit uskonnolliset tavat ovat voineet jatkua ja vallita etnograafisesti vieraissakin kansallisuuksissa.

Kuva 4. Permalainen liskonkuva.

Kuva 5.

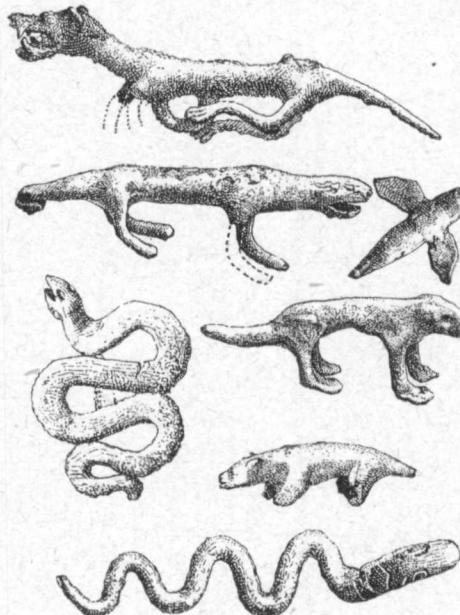
Mainitussa vasta ilmestyneessä suressa teoksessa Jugralaisten uskonnoista K. F. Karjalainen esittelee laajasti useita kysymyksiä, joilla on mielenkiintoa uraalilaisen arkeologian tutkijalle. Monet iki-vanhat pakanalliset menot vallitsevat vielä ostjakkien ja vogulien keskuudessa; vainajan varustaminen ruualla, juomilla ja tarve sekä koru-esineillä, hautakaluston usein tapahtuva tahallinen tuhoaminen ennen hautaanpanoa j.n.e. Erikoisen tärkeää arkeologisestikin on myös itse uskontomuoto, varsinaisen shamanismi merkityksessä »haltia uskonto», usko haltioihin. Ostjakeilla ja voguleilla on lukemattomia koti- ja sukuhaltioita sekä niiden »apulaisia» eli »kor»eja: niiden vastineita ovat arkeologisen aineiston idoolit ja eläinkuvaukset. On suorastaan hämmästyttävä huomata nykyisen ja esihistoriallisen materiaalin yhtäläisyyttä.¹ Analogioja voi seurata ajassa taaksepäin Kristuksen syntymän aikoihin, jolta ajalta osaksi ovat Gljadenvon uhripaikan² pienet kuviot, kuv. 6, vieläpä ehkä paljon kauvemmaksi. Muistutan vaan eräästä valtavasta 4 m pituisesta lauta-idoolista, joka on kivikautinen, löydetty Shigirskoje järvestä³ läheltä Jekaterinburgia ja joka on ihan saman mallinen kuin nykyisten ostjakkien sukuhaliain kuvat.

¹ Vrt. Karjalainen, s. 151, k. 13 Gljadenvon uhripaikan kuvioihin; loc. cit. s. 175, k. 22 ja Shigirskojen idooli (ks. alla kolmas nootti); loc. cit. s. 181, k. 27 (=meidän kuva 8) ja muinaisesine, meidän kuva 9 (=Aspelin, atlas, k. 569).

² A. Spitsyn, Гляденовское костище, Ven. ark. seuran Записки XII, 1—2.

³ V. Tolmatshev. Ven. ark. komm. Извѣстія 60, s. 94—99.

Yhtäläisyyksiä voidaan seurata vieläkin pitemmälle: eivät vain idoolit ja kor'it, vaan uhripaikatkin näkyvät läpi vuosituhansien pyysyneen yhdenluontoisina. Totta kyllä että esim. voguleilla on pyhiä paikkoja lukemattomia, mutta yksityisten sellaisten ohessa on keskeisiäkin: sellaisiksi valitaan sekametsäiset törmät, vuoret, vaarat tai suo-saarekkeet. Juuri samanlaisia ovat kaikki tunnetut kymmenkunta uhrikuorta eli kostishtshea Kaman latvoilla. Tunnetuin niistä on jo mainittu Gljadenovon vuori, josta on löydetty m. m. toista tuhatta lyijyistä ja kuparista pientä pronssikuvioita. Ja suorastaan hämmästyttää Patkanovin huomautus, että pyhiksi paikoiksi usein ovat jou-

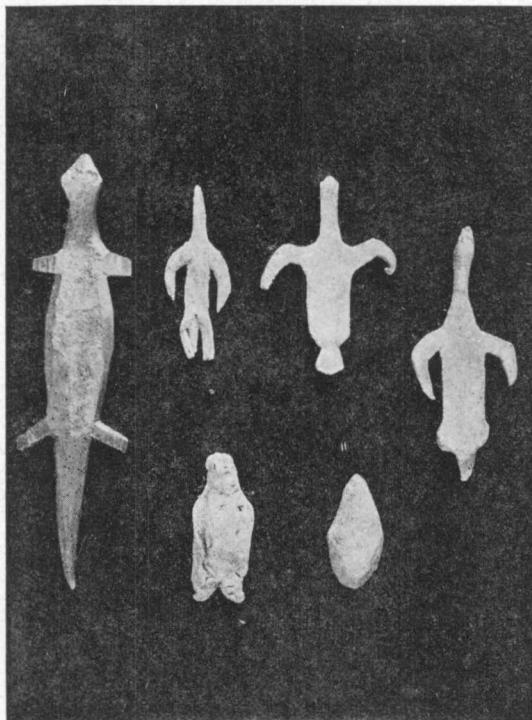
Kuva 6. Esineitä Gljadenovon uhripaikalta.

tuneet entiset asuinpaikat, kun muistaa että sama pitää paikkansa Tsherdynin piirin useimpiin esihistoriallisinkin uhripaikkoihin.

Tällaiset seikat huomiöön ottaen ei voi olla vaativat, että arkeologia tarkistaa paikalliset muinaismuistot¹ — joista irtolöytöjen luku nousee 20,000–30,000:een — vertailevan mytologian valossa. Kun ostjakkien ja vogulien kulttuuri, jolla on kiistämättömiä yhtymäkohtia Permin läänin rautakautiseen ja ehkä vanhempanakin kulttuuriin — miten se sitten selittääneekin — nyt on uskonnolliseen puoleensa nähdyn perusteellisesti selvitetty, on siinä oivallinen perustus, josta muinaistutkija voi yrittää oman ainehistonsa avulla rekonstruoida muinaisuutta. Tässäkin kysymyksessä on mielestäni arkeolo-

¹ Vrt. Coll. Zaouss. II, s. 16–18, jossa lähdeviittauksia.

gian ja kieli sekä kansatieteellisen tutkimuksen suhde se, että ne vasta yhdessä voivat lopullisiin tuloksiin viedä. Mikä tiede ensinnä on ehtinyt järjestää ja julkaista oman materiaalinsa, sitä käyttäkööt apunaan sukulaistieteet ryhtyessään tieteellisesti seulomaan omaa ainehistoaan. Näin ratkaistaan toistaiseksi *in casu*, rakennetaanko nykyajan ilmiöistä: siis etnografiasta, mytologiasta ja filologiasta lähtien

Kuva 7. „Kor“ eja.

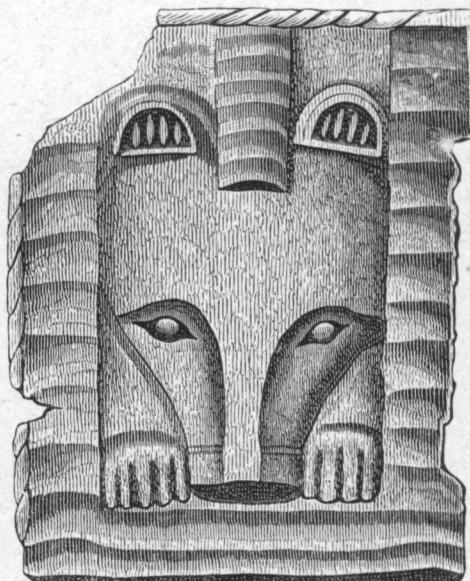
muinaista historiaa, vai saadaanko päinvastoin arkeologisista tosiasioista siirtymällä myöhempiin aikoihin selville nykyisten ilmiöitten ikä ja esihistoria.

Ottamalla huomioon ne monet tärkeät tutkimustehtävät, joita »permalainen arkeologia» tutkijalle tarjoaa, olisi mielestäni erittäin toivottavaa, että joku meikäläinen nuori tiedemies tai ylioppilas ottaisi sen selvittämisen erikoisalakseen. Materiaalia on deskriptiivisesti julkaisut verrattain paljon, mutta sen analyseeraus on melkein alkamatta ja huolellisia kaivauksia on tehty vain vähän ja nekin puutteellisia. Tutkija voisi näin päästää käsiksi keskeisiin kysymyksiin, eikä ole luultavaa, että hän niihin kajottuaan enää hevillä tiedettä jättäisi, sillä suoritettu tällainen työ tarjoaa valtavia tieteellisiä perspektiiveja ja työaloja eri suuntiin ja kiihoittaa mahtavasti jatkamaan.

Pelkään että tila kävisi liian lyhyeksi, jos tässä yhteydessä perusteellisesti kävisi esittelemään Keski- ja Luoteis-Venäjän kaikkien rautakautisten arkeologisten kulttuurien laatua. Asian luonnosta riippuu, että ne tehtävät mitä rautakauden aineiston nojalla tarjoutuu, ovat intressantimpia kuin aikaisemmat, koska niihin nähdyn joltisellakin varmuudella voi yhteistoiminta olla mahdollista arkeologian, etnografian, paikkainnimitutkimuksen, varsinaisen filologian ja historiankin välillä. Goottilaisvaikutus ja myöhemmin skandinavien viikinkiretket osottavat, että tutkittavamme maantieteellinen alue on joutunut kosketuksiin maailmanhistoriallisten tapausten kanssa. Tavattoman kii-

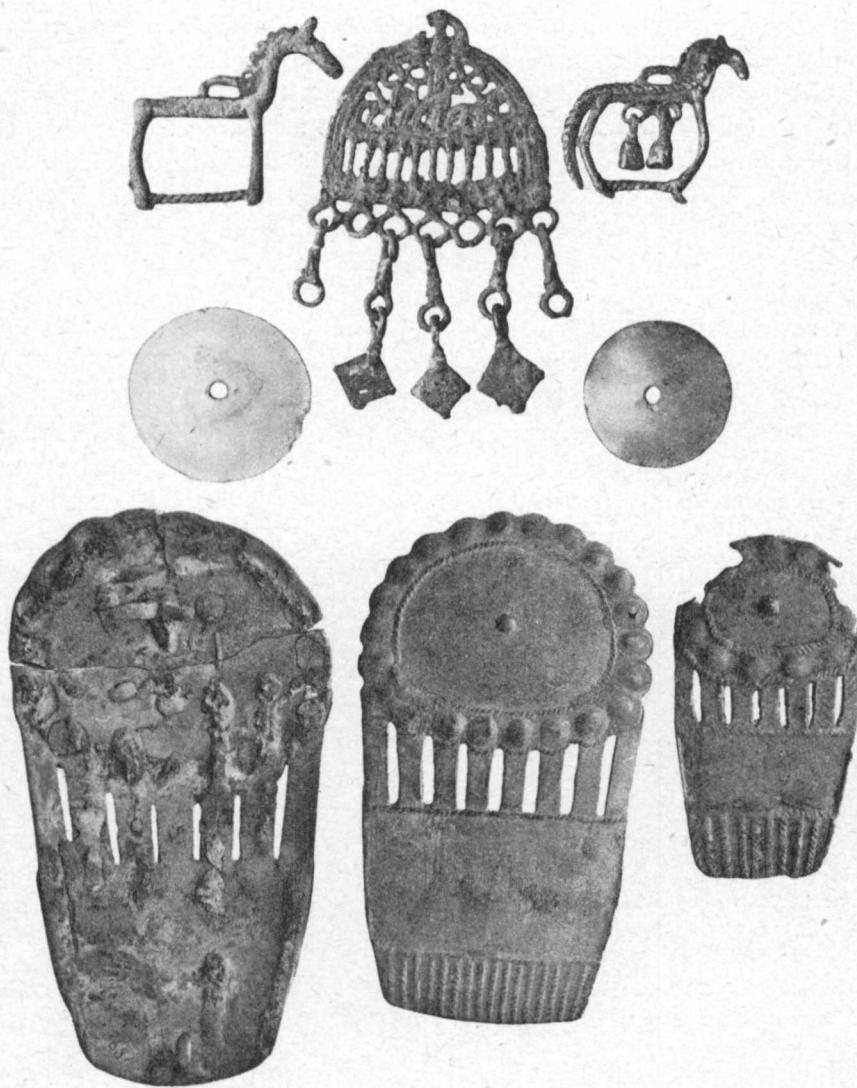
Kuva 8. Pronssista valettu karhunpää ränstyneestä haltia-aitasta. Irtysh.

Kuva 9. Pronssinen karhunpää muinalöydöstä. Irtysh.

tollisia spesiaalitutkimuksia olisivat esim. viikinkikauden *Bjarmaland* — Arkangelin läänistä on jo joltisestikin sen aikuisia muinaislöytöjä saatu talteen¹ ja sieltä tunnetaan myös tutkimattomia kiinteitä muinaisjäännöksiä; sellaisia tutkimustehtäviä olisi myös kysymys *viikinkikulttuurin* vaikutuksista suomalaisten kansojen elämään ja oloihin. Ruotsalainen tutkija *Arne* on perinpohjaisesti tutkinut tuon Venäjän skandinaavisen kulttuurin alkuperä ja ilmenemismuotoja, osottaen osaksi Kiovan, osaksi katsarilaisen valtakunnan osuutta sen muodostumiseen. Mutta sen sijaan ei ole vielä nimeksikään tutkittu tuon —

¹ A. Spitsyn, Археологический альбомъ. Ven. ark. seur. slaavil. os. Записки XI, с. 225 seur. — Vrt. Hist. Aikak. 1909, Palmén vihko, siv. 100 seur., jossa bibliografiaa.

Kuvat 10¹ ja 10². Pianaborylaisen kulttuurin esineitä.

sanoisiko itäskandinaavisen tai venäläis-ruotsalaisen — kulttuurin, sen taidesuunnan ja esinemuotojen vaikutusta paikallisiin suomalais-ugri-laisiin muotoihin. Ja ennen sitä selvitystä on Pohjois-Venäjän nuoremman rautakauden tutkimus pohjaa vailla. Että vaikutus on ollut suuremmaisen — ehkä myös kansakuntien muodostumiselle — on selvä. Olihan skandinaveilla kolonioja Sisä-Venäjälläkin (vrt. kuva 2: 11–20). Tämän kysymyksen ympäri voisi huoleti ryhmittäytyä kognitivinen koulukunta tutkijoita, ja nimenomaan huomautan tässä paikan-nimitutkimuksen tärkeyttä. Siis ainakin tässä tulisi muutamien raja-

tieteitten edustajain olla yhteistoiminnassa määrittyjen yhteisten tutkimustehtävien asettamisessa ja niitten ratkaisemisessa.

Skandinavista vaikutusta vanhempi venäläisellä alueella on *goottilainen*, joka nähtävästi Kiovan seudulta tunki syvälle sisä-Venäjälle Okata pitkin (kuva 2: 10), ja jonka jälkiä tavataan Kasanin seuduilla asti sekä arvatenkin väilläisesti vielä Kaman varsillakin. Goottilainen perioodi käsittää ajan n. 200—600 j. Kr. Varsinaisella suomalais-ugrilaisella alueella on tämän gotiseeraavan kulttuurin keskus alinen Oka, Rjäsäniin, Tambovin ja Vladimirin läänit, joissa suuret Borkin, Kusjminin ja Koshibejevin kalmistolöydöt ovat sen muistoja¹. Samaan aikaan kukoisti Kaman varrella n. s. *pianaborylainen*² sivistys (kuv. 10), joka on johdettavissa paikallisesta vanhemmasta ananjinokulttuurista. Mutta, kuuden mainittiin, siinäkin on jälkiä goottilaisestakin sivistysmuodosta. Olisi ymmärtääkseni kiitollinen ja verrattain helppo tehtävä seurata noitten goottilaisten elementtien laatua ja laajuutta. Tehtävästä helpottaisi se, että goottilais-germaaninen tyylil Euroopassa kuuluu pariten tutkituihin, ja sen avulla saa historiallisen taustan, joka voi olla sangen suureksi avuksi tutkittaissa saman tyylin levenemistä koilliseen ja itään.

Goottilaisen vaikutukseen loppujaksolla alkoi yhä tuntuvammin vaikuttaa Keski-Venäjän kulttuureihin Etelä-Venäjän aroilta käsin *turkkilais-tataarilainen* maailma. Kansainvaelluksen aikana ja sen jatkussa vallitsi näet aroilla sivistysmuoto jonka alkulähde on ollut Iran-altailaisella alueella, ja joka on säteillyt m. m. Siperiaan ja Venäjälle. Niinpä on tällöin taas vississä määrin oikeutettu puhumaan uraali-altailaisesta kultuuriprovinssista.

Viime aikoina on keski-eurooppalainen tutkija *Jos. Strzygowski*³ voimakkaasti korostanut tämän altailaisen kulttuurin osuutta koko Europan keskiaikaiseen taiteeseen, jossa se muka on ollut antiikkisen taiteen terveellisenä vastapainona. Olisi sangen hyödyllistä tarkastaa sen vaikutusta uraalilaiseen ja siperialaiseen taiseeseen. Sikäläiset olot ovat siksi vähän kompliseeratut ja ulkonaiset vaikutukset siellä siksi yksinkertaiset, vaan yhdeltä suunnalta tulevat, ettei niitä on täällä paljon helpompi tutkia kuin ristivaikutuksien alaisessa Keski-Euroopassa. Mutta jotta tämä tutkimus onnistuisi, vaaditaan tutkijalta turkkilaisen ja Persian sassaniidisen ja muhamettilaisen ornamentiikan ja yleensä koko itämaisen taiteen perusteellista tuntemista. Ja siihen perehtyminen vaatii laajoja matkoja ja suurta kirjallisuuden tunteesta, mutta itse työala olisi vertaistaan vailla houkuttelevaisuudessa ja tulosten saavutusmahdollisuksissa.

¹ A. Spitsyn, Древности бассейновъ рекъ Оки и Камы. Мат. по арх. России 25. Pietari 1901. — Vrt. myös T. J. Arne, Det stora Svitjod, s. 29—31.

² Vrt. Coll. Zaouss. II, s. 8—15, jossa bibliografiaa.

³ J. Strzygowski, Altai-Iran und Völkerwanderung. Leipzig 1917.

Läntisissä naapurimaissamme voi nähdä, kuinka erinomaisia tuloksia ja paljon uusia näkökohtia voi saavuttaa tutkija, joka onnellisesti yhdistää itseensä historiantutkijan, taru- ja kielitutkijan ja arkeologian kouluutuksen: Tanskassa Gudmund Schütte, Ruotsissa Knut Stjerna ja Birger Nerman. Mutta sielläkin, missä nämä edellytykset puuttuvat yhdeltä tutkijalta voi useampain eri aineitten edustajain keskittymisen yhtä kysymystä tutkimaan viedä yhtä arvokkaisiin tuloksiin. Ainakin arkeologian harjoittaja tuntee rajoituksensa. Yksin oman tieteesä avulla hän harvoin enää pääsee uusiin avautaviin tuloksiin. Ja kumminkin vain uusien näkökohtien avautuminen vanhaa uraa kulkevalle tutkimukselle lupaa uusia menestymismahdolisuuksia, vain ne houkuttelevat nuoria tutkijavoimia työhön.

A. M. Tallgren.

Parin aitamuodon historiaa.

Eläinten koossa pitoon, kalastukseen, myöhemmin viljelyksien suojaksi eläinten varalta y. m. tarkoituksiin ovat esi-isämmekin luon-nollisesti ammosista ajoista tarvinneet ja käyttäneet jonkinlaisia ai-toja. Kielemme sana *otava* ulottaa juurensa aina samojedilaisiin kie-liin asti, missä sen vastine merkitsee *a i t a a* ja *k a u p u n k i a*. Seuraavassa esitetään palanen parin aitaa merkitsevän sanamme ja niiden tarkoittamain aitatyyppien historiaa.

1. Hakkula.

AHLQVIST vertaa teoksessaan »De vestfinska språkens kulturord», siv. 165 (saks. laitoks. siv. 185) suomen *hakuli* (LÖNNROTIN mukaan) 'palissad, skanspålning kring en stad, staket, förstad' saksan sanaan *Hakelwerk*.

SETÄLÄ on julkaisemassaan Itämeren-suomalaisten kielten germanilaisperäisten lainasanain luettelossa (siv. 19) hyväksynyt tämän ver-tauksen ja antanut sille tarkemman historiallisen muodon rinnastaen suomen sanan lähinnä muinaisruotsin *hakulväärk* sanan kanssa, joka lienee laina keskialasaksasta. Tällä muinaisruotsin sanalla, jolla lisäksi oli muodot *hagull-* ja *hakilväärk*, oli SÖDERWALLIN sanakirjan mukaan merkitys 'stångsel el. omhägnad bestående af korsvis nedslagna pålar, mellan hvilka lägges törne o. d.', aivan sama kuin kas. *hakelwerk* sanalla: 'umzäunung eines grundstückes oder gehöftes (mit pfählen und dornen)', ja sen sukulainen tavataan vieläkin Viron ruotsalais-murteessa: *hakulgård* 'dålig gärdesgård'. Ei liene epäilystäään, ettei suomen *hakuli*, ja lisäksi viroon *aguli* 'vorstadt', olisi tältä taholta tullut.

Mutta sekä äanteellisesti että semasiologisesti vieläkin tarkempi vastine tavataan näille muinaisruotsin ja keskialasaksan sanoille suomen sanoissa *hakkula* (LÖNNR.) 'korsvis stående ställning af gärdesstör (för glesare gärdesgård)', *hakkula=aita* 'gles gärdesgård med korsvis stående störar', (Lönnrotin lisäv.) *hakkulit* 'ställning eller en slags hässja förfärdigad i hast för not eller potatisskaft'.¹

¹ Kuuluuko tähän yhteyteen myösken se *hakkula*, mikä »oli ennen tuvan kiukaan tiilinen, umpinainen päälys, joka esti tulen nousua kattoon» (Sakku A. A. NISKALAN sanasto Suomen kielen sanakirja oy:n sanakokoelmanissa)?

Tässä näyttää sekä aitamuodon nimi että mahdollisesti itse aita-muoto, sellainen, jossa seipäät ovat ristissä, aikoinaan kulkeutuneen Saksasta Ruotsiin ja sieltä edelleen Suomeen. Tosin m. m. se seikka, että tällä aitamuodolla on toinen, kotoinenkin nimi *sorkka=aita*, mikä kuitenkin voi olla myöhäinen kuvannollinen nimitys, tekee mahdolli-seksi, että tällainen aitamuoto saattaa olla suomalaisillakin oma-peräinen.

2. Rehto.

Meillä on ympäri Suomea levinnyt, useimmiten aidan tai sen osan nimenä käytetty sana *rehto*, *rehtoaita* jne., joka alkuperin varmaankin tarkoittaa muuatta erikoisen laatuista aita- tai myös raken-nustyyppiä. LÖNNROTIN sanakirjan mukaan *rehto* on 'afdelning, sträcka; afståndet mellan två par gärdesgårdsstörar; grind; sida på häckkärra l. skrinda; byggnad med flera rum; notvakssträckan närmare uppdragningsvaken', *re'en r.* 'slädhäck', *halkorehto* 'lång vedtrafve', *huone-rehto* 'husrad', *rehtoaita* 'gärdesgård, gjord af horisontelt lagd gärdsel, så att gården består af skilda stycken efter gärdselns längd', *rehto-tarha* 'med rehtoaita afgärdad plats för boskap'; *montako rehtoa olette tänäpänä seivästääneet* 'huru många störpar gärdesgård han I hunnit lägga'. Lisäksi L:lla on diftonginen *rieho* muoto = *rehto*, ja lisä-vihossa esiintyy sana *riehтовáli* 'afståndet mellan ett par gärdsgårds-störar'. Suomen kielen sanakirja-oy:n murresanastoista mainittakoon vain seuraavat esimerkit, joista selviää sanan leveneminen ja sen merkitykset eri seuduilla.

Perniö (K. A. AHOKANGAS) *rehtait*: 'tavallista aitta sanotaan »rehtairaks» (l. »töysrehroks»)', *pualreht*: puolirehdoksi sanotaan semmoista aitaa, joka alta on jätetty avonaiseksi alimmaiseen aidanvit-sakseen asti, *körryreht* 'kärryjen häkkilaitoksen syrjä'.

Kymi (A. MÄKISALO) *rehto* 'pittempi kappale aittaa'.

Valkjärvi (VILHO SIHVO) *rehtoaita* 'sellainen aita, jossa riu'ut ovat vaakasuorassa asennossa' [sanalippuun piirretystä kuusta pää-tään].

Jämsä (S. PATAJOKI) *rehto* 'lehmien aitaus', *rehtotarha*: ennen tehtiin pellolle lehmiille rehtotarha — aitaus, jossa pidettiin lehmisavut, jotteivät kärpäset syöneet'.

Laihia (O. OLLILA) *rehto* 'aitaosuuus'.

Hailuoto (YRJÖ PAASIVIRTA) *rehtoaita* 'sellainen aita, jossa aidakset ovat vaakasuorassa' [sanalippuun piirretyn kuvan mukaan].

Kemi (E. KAARAKKA) *rehto* 'rakennus: *asurrehto*, *naettarehto*, *pirttirehto*; väli seiväsparista toiseen', *rehtoaita* 'aita, jossa aidakset kulkevat vaakasuorassa yhdensuuntaisina'.

Sodankylä (S. KENA) *rehtoaita* 'tavallisim aitamuoto: seiväs-parissa tav. 4 vitsasta, joilla aidasten pää' [lippuun piirretystä ku-vasta näkyy, että riu'ut ovat vaakasuorassa asennossa].

Kuusamo (M. RÄSÄNEN) »*rehto* = *talorehto* l. -jakso, monta huonetta yhdessä», *riehto* 'aidan seiväsväli'.

ie-llinen (< ē) muoto viittaa itämurteisiin ja karjalan kieleen, josta sana myöskin on pantu muistiin:

Jyväälaksi (K. F. KARJALAINEN) *riehto* 'seiväsväli aitaa, rehto'.

Niinkuin useimmista mainituista esimerkeistä käyti selväksi, tar-koittaa *rehto* usein sellaista aitaa tai aidanosa, jossa riu'ut, aidakset ovat vaakasuorassa asennossa. Niinpä käytetäänkin tavallaan *rehto aidan* vastakohtana usein *pystyaitaa*:

Perniö¹⁾ *pystyaita*: 'pystyaidaksi sanotaan koristeitä (tavall. puutarhojen ympärille kyhätty), jossa aidakset (l. rivut) ovat melkoista lyhempiä kuin tav. aidassa sekä ovat asetetut pystympään asen-toon, muodostaen seiväsparin kanssa n. 45 asteen kulman'.

Valkjärvi¹⁾ *pystyaita* 'aita, jossa aidakset ovat vinosti pystyssä' [lipulla olevan piirroksen mukaan].

Hailuoto¹⁾ *püstötäita* 'aita, jossa tukiseipät ovat pystyssä ja aidakset viistossa asennossa aika tiheässä.

Vaakasuorassa asennossa ovat myösken tavallisesti kärryjen häkin ja veräjän rimat eli riu'ut sekä hirret rakennuksissa, mistä viimemainitusta seikasta voi johtua rakennuksen merkitys. Mutta mahdollisesti on *rehto* sanalle kehittynyt rakennuksen merkitys toistakin tietä, nim. merkityksestä *rivi*, joka käy ilmi m. m. Lönnrotin mainitsemasta 'notvrakssträck' käänöksestä; itse *rivi* sanaahan esim. käytetään, kuten tunnettua, merkitsemään rakennusta: *asuinrivi*, *tallirivi*, *riihirivi* l.-*ripi* jne. ovat esim. Länsi-Suomessa yleisesti käytettyjä sanoja. Vaakasuoran ja *riven*, siis jollakin tavalla suoran merkitys näyttää suomen *rehto*, *riehto* sanaan olennaisesti kuuluvan.

Samat merkitykset tavataan sanan vironkielisillä vastineilla, sa-moin myösken aidan seiväsvälin merkitys.

Virosta nim. kuuluu tähän yhteyteen (WIED.) *reht* g. *rehi* (d) 'reihe; mal', *reht* g. *rehe* (W) 'richtung, linie', *rehk* g. *rehü* (d) 'mal', *röhk* g. *röhu*, *röhke* g. *röhke* (d), *rähk* g. *rähu* (I), *rehk* pl. *rehud*, *röht* g. *röhu*, *röhu* g. *röhu* 'horizontalliegendes, bes. holzklötze in wänden, stangen in zäunen oder auf getreidehaufen, steine', *röhu-sein* 'aussenwand vor der haustür an alten bauerhäusern (aus horizontalen klötzen, *röhu=pūd*, zwischen pfosten aufgeschichtet bestehend)',

¹⁾ Edellä mainitun kerääjän mukaan.

aja=rōhk 'eine stelle im zaun, wo die stangen horizontal liegen zum uebersteigen, ein zwischen je zwei senkrechten pfosten befindliches stück des stangenzaunes', *tūl ajand kaks rōhku aeda maha* 'der wind hat zwei solcher stücke des zaunes niedergeworfen'.

Niinkuin näkyy, on sanalla virossa koko lailla erilaisia muotoja eri murteissa. Ryhtymättä tässä pitempin kielitieteellisiin selvittelyihin, voidaan vaan lyhyesti huomauttaa, että muotojen pääeroavaisuus, *-ht* ja *-hk* sanan lopussa on selitetävissä esim. genetiivimuodon (*rōhu*) tai muiden heikkoasteisten muotojen aiheuttamaksi sekaantumaksi, ja että virolaiset muodot voidaan selittää aikaisemmasta *rehto*, siis aivan suomen -sanjan kaltaisesta, muodosta syntyneiksi. Ainaakin siis suomalais-virolainen on tämä nimitys, ja, kuten merkityksistä näkyy, aitamuotokin: *vaakasuoraan* asentoon pannuista aidaksista tehty aita. Pitemmälle ei tässä aiota ryhtyä viimemainitun epäilemättä kauas kultuurin alkustalle palautuvia jälkiä seuraamaan. Sen sijaan houkuttelee itse nimitys vielä pienelle sivupolulle, jonka alkulähteillä näyttää olevan sen sukulaisia koko joukko, ehkä jonkin toisilleen vieraantuneita.

Ei liene kovin oudoksuttavaa, jos *rehto* sanan alkuperää etsiessä mieleen tulee esim. ruotsin *rätt* tai saksan *recht*, joiden vastineita on esim. gootin *raihts* 'gerade, recht', msk. *réttir* 'lige, ben, ret; opreist, opret; ret, richtig' jne. ja joiden alkugermaninen muoto on ollut **rehta*. On nimittäin huomattava, että esim. myösken *rakentami*s en merkitys tavataan m. m. ruots. *uträtta*, saks. *ausrichten* sanoilla, jotka kuuluvat edellisten kanssa yhteen. Mutta epäilyttävältä tuntuisi tällainen yhdistys kuitenkin kaikesta huolimatta, ellei germaninselten taholta voitaisi löytää jotain suomen ja viiron aita merkitystä vastaavaa. Nähtävästi tällainen kuitenkin voidaan osoittaa. Muinaislannissa oli nim. sana (HAEGSTAD) *rétt* f., *réttir* m. 'kvi, trøde (til aa sanka feet i fraa fjellbeiti um hausten og skifta millom eigarane)', *lygrétt* 'aalmen kvi til aa sanka og sidan skifta feet i um hausten, sanke-kvi', (HALDORSEN) *rétt* f. 'sepimentum', 'ett Gjærde, i Form af et Hus, til at lukke kreature ind i'; samalle *réttir* sanalle ilmoittaa esim. Hægstad vielä merkityksen 'rek, drift (um skip)', johon viiron *reht* sanan 'richtung, linie' sopii verrattavaksi. Etymologisissa sana-kirjoissa en ole huomannut näitä verrattavan edellä mainittuihin germanisiin, muin.-isl. *réttir* 'lige; opreist' jne., gootin *raihts* jne. sanoihin, mutta tämän yhdistyksen ei pitäisi kohdata mitään äanteellisia vaikeuksia, ja semasiologiset vaikeudet selvittää suomalais-virolainen sanaperhe, jossa merkitysten kehitys vielä selvästi näkyy. Juuri se seikka, että suomalais-virolainen sana merkityksiin katsoen aivankuin sitoo yhteen kaksi germanista sanaryhmää, osoittaa selvästi, että näiden kahden äanteellisesti täysin ekivalentin sanaperheen täytyy

kuulua yhteen. Sanojen leviäminen taas osoittaa, että laina on ta~~o~~ pahtunut germaneiltä suomalaisille.

Sivumennen mainittakoon, että sama sana on lainattu lappiinkin, lp. *riekte* 'recht, gericht' (ks. QVIGSTAD, Nord. Lehnw. im Lapp. s. 264), varmaankin suomesta riippumatta, minkä jo merkitys osoittaa. Huomattakoon kuitenkin lapistakin esim. Inarin murteesta verbi (LÖNNR.) *räähtid* 'bereiten, bauen', suomalais=virolaiseen merkitykseen viittaava.

Nimitys on siis kaikesta päättäen germanista alkuperää, mutta itse esineen ei silti välttämättä tarvitse sitä olla. Eiväthän suomalaiset kaikesta päättäen ole liettualaisilta saaneet esim. kaulaansa, hampaitansa tai reisiänsä vaikka ovatkin saaneet niiden nimitykset.

Y. H. Toivonen.

Katsauksia.

Pikkahuomioita Pyysuon rantamilta Kiskon pitäjässä.

Koska ei minulla itselläni eikä liioin paikkakuntalaisillakaan, joita olen puhuttelut, ole ollut tiedossa, onko Karjalohjan ja Kiskon rajamailla sijaitsevassa *Kärkelän* kylässä milloinkaan muinaistieteellisessä tarkoitukseissa tutkittu, niin pyydän tässä tuoda esiin muutamia tosihavainnoita, jotka olen joko itse pannut merkille tai joita havainnon tekijät ovat kertoneet itse omittuisina huomioinaan. Näitä kertomuksia on ennen ollut paljoa enemmän, mutta kun havainnon tekijät joko ovat kuolleet tai poistuneet paikkakunnalta, niin en katso olevan syytä niitä mainita.

Käykskennellessäni eräänä päivänä harjoitelmavihkoineni saman kylän Tuoharon torpan haassa, havaitsin ihmeekseni että maa jalkojen alla alkoi olla ylettömän epätasaista. Oli *kuoppa* kuopan vieressä niin tiheässä että, tuskin väistämään sopii ja tällaista kuoppaista löysää hiekkanummea oli ainakin kuutisenkymmentä metriä yhteen menoon. Aloin tarkastella maaperää tarkemmin ja havaitsin, että kuoppaisaa alaa oli myös aika leveältä, puita ja pensaita kasvavan metsän alla, ja että nämä kuopat eivät niinkään eilisiä teireinpoikaisia olleet, koska verrattain vahvoja koivuja havupuita työntyi toisinaan pohjantäydeltä kuoppien pohjalta. Tämä paikka oli satakunta metriä mainitun Tuoharon torpan pohjoispuolella, nykyisen uuden heinälitterin kohdalla.

Tultuani kortteeriin Nummilan torppaan samassa kylässä, kerroin ihmeellisistä kuopista Tuoharon haassa. Ne olivat torpan väelle erittäin tuttuja. Paitsi yllämainitussa paikassa oli sellaisia vielä tavattavissa samassa haassa torpan eteläpuolella, samoin länsipuolellakin n. s. Lintusen viljelemässä hakapalstassa, vieläpä torpan itäpuolellakin *Pullaston* torpan alueella. Lähdin udestaan katselemaan noita osotettuja hiekkatörmää ja tapasin todella kaikissa niissä paikoissa samaan malliin tehtyjä ja jotakuinkin saman suuntaisia syvennyksiä maassa, niin että saanee olla varma että nuo kaikki näillä seuduilla olevat kuopat ovat samalla tavalla syntyneet.

Puheena olevat maakuopat ovat verrattain pieniä. Niiden pituusmitta saatetaa vaihdella metristä kahteen ja puoleen, leveys taas noin seitsemästäkymmenestä sentistä sataan. Muodoltaan ne ovat suorakaiteen näköisiä ja niiden syvyysmitta vaihdellen puolestatoista metristä puoleen. Joitakuita ympyrän muotoisia kuoppia löytyy myös joukossa, niistä jokunen aika leveä ja syvä, mutta nämä ovat vain harvoja poikkeuksia. Pääasiassa ne ovat suorakaiteen muotoisia ja ahdattut sangen lähelle toisiaan ilman huomattavaa järjestelyä suuntaan nähdyn. Pikemminkin voi sanoa että ne ovat sakin sokin, toisen reunaviiva leikaten toista mitä erilaisimmissa asennissa, välin päätypuoli toisen sivilaidetta, nämä taas ovat laipeet vierekkäin muodostaen avonaisia hautoja muistuttavia rivejä. Ja paljon niitä on. Laskin yllä selostellussa Tuoharon torpan pohjoispuolisessa kuopparykermässä kokonaista satkahdeksantoista syvennystä hiekkaisessa maakuoreessa.

Mikäli minun tietooni on tullut ei mainitunlaisia »auriskuoppia», joiksi kansa niitä toisinaan nimittää, ole lähiseudulla muualla tavattavissa paiti Karjaloh-

jan pitäjän Nummijärven kylän mailla jossa ainakin yhden kuopparykelmän tiedetään sijaitsevan.

Muuten luulisi että mainitun Kärkelän kylän mailla oleva Pyysuo ympärys-töineen olisi jonkin verran muinaistieteelliseltä kannalta mielenkiintoinen. Veljeni Jalmarji Karnakoski kertoi löytäneensä tuohivirsun, — tosin hajoavassa tilassa olevan — kahden ja puolen metrin korkuisen rahkanterroksen alta, sekä sen lähettyviltä yhtäpaksun rahanpeiton alta kasallisen pähkinänkuoria. Nummilan torpan Mustastakorvesta on niinikään löydetty pähkinänkuoria sangen syvästä. Muuten on samainen Mustankorven suoniitty omituinen siitäkin, että siellä on tavattu mahdottomia suuria kantoja suokerrostuman alta; kantoja, jotka ovat olleet niin suuria, että nykyään ei enää samanlaisia kasva ja niin omituiselta kuin se maallikosta tuntuukin — kahdessa kerroksessa. Toisen suuren kannon alla on tavattu toinen vieläkin suurempi, tietysti vahvallainen mutakerros väliissä. Veljeni Eemeli K. kertoi niinikään löytäneensä Nummilan Koiviidasta multaan ostaessaan »porokellon», noin puolen metrin vahvuisen savipöngän alta, hänen arvelujensa mukaan pronssista valmistetun ja muuten hyvin säilyneen, paitsi että kieli oli pudonnut ja sen seutu aikalailla rapautunut.

Kaikki tässä mainitut paikat paitsi Koiviita ovat puheena olevan Pyysuon rantamia. Missä yhteydessä pähkinänkuoret, tuohivirsu ja porokello lienevät yllämainittuihin kuopallisiin hiekkanummiin, siitä on vaikea tehdä johtopäätöksiä. Joka tapauksessa olisi ainakin paikkakuntalaisille ja ehkäpä yleisemmältäkin kannalta katsoen mielenkiintoista saada jotakin tieteellisyyden tapaista tiedoitusta niistä vanhoista ajoista, joiden muistoja nämä pikkulöydöt epäilemättä ovat.

Artturi J. Karnakoski.

Nekrologeja.

Sen jälkeen kun postiyhteys alkaa palautua ja ulkomaisia aikakauskirjoja totavuosilta saapuu Suomeen, rupeaa vähitellen saamaan jonkinlaisen yleiskatsauksen muinaistieteen kehityksestä sotavuosina. Ilahuttavia eivät tiedot yleensä luonollisestaakaan ole. Julkaisuja on ilmestynyt vain vähän eikä erikoisen huomattavia, opiskelijain luku on tuntuvasti vähentynyt ja aikakautisten teosten jatkuminen on sllut epäsäännöllinen. Sota on lisäksi suoranaistesti pienentänyt tutkijain piiriä. Sodassa surmansa saaneista muinaistutkijoista etevin oli Jos. Déchelette (ks. S. M. 1915: 101).

Sotavuosina tavalla tai toisella kuolleista arkeoleista olivat yhdistyksemme jäseninä juuri mainittu J. Déchelette, R. Hausmann, M. Hoernes sekä J. I. Smirnov. *Moritz Hoernes*, wieniläinen muinaistutkija, professori ja museomies oli kuollessaan 65 v. vanha. Hän on tullut kuuluisaksi sekä varsinaisesti tieteellisten että populärisoivien julkaisujensa kautta. Paitsi suorastaan omia teoksiaan on hän lisäksi painostava toimittanut arvokasta sarjajulkaisua »Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und Herzegowina», jota on valmistunut 15 osaa. H:n itsenäisistä julkaisuista kohoa 3 huomattavasti yli muiden: »Der diluviale Mensch in Europa» (1903), »Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa» (1898, toinen, aivan uudistettu laitos v. 1915) ja »Natur-und Urgeschichte der Menschen I-II» (1909) — Suorastaan erikoistutkija H. ei ollut missään kysymyksessä, mutta hänen lähti oli oivallinen arkeologinen yleiskäsitys ja hallitsi hänen tietensä eri puolia ja aloja tavalla joka oli harvinainen.

Jakov Ivanovitsh Smirnov oli itämaisen taiteen dosentti Pietarin yliopistossa ja Tiedeakatemian akateemikko. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen kirjeenvaihtaja-jäseneksi kutsuttiin hänen M. A. Castrénin 100-vuotispäivänä v. 1913. Hänen pääteoksensa on suuri kuvateos »Восточное серебро», itämainen hopea, julkaistu Venäjän muinaistieteellisen toimikunnan puolesta v. 1909. Siinä on kuvattuna m. m. ja etupäässä »Permasta» tavatut runsaat itämaiset hopeateokset, n. s. Kamantakaiset hopeat. Teos oivallisine kuvineen muodostuu tutkijoille todelliseksi aarreitaksi; se on epäilemättä käytännössä hyvin kaukaiseen vastaisuuteen. Smirnov, joka jo oli vanha mies, ei kestänyt Venäjän nykyisiä tukalia oloja. Hän on kuollut puutteeseen ja kurjuuteen.

Näiden yhdistyksen jäsenten lisäksi on kuolleiden joukosta mainittava pari, jotka ovat toimineet yhdistyksen läheisillä työmailla, venäläiset S. Patkanov ja V. I. Veselovski, edellinen kansa, jälkimmäinen muinaistieteen tutkija.

Hausmannista, jonka kuolemasta tieto saapuu lehteä painoon pantaaessa, julkaistaan nekrologi myöhemmin.

V. I. Veselovski, Venäjän muinaistieteellisen toimikunnan jäsen, on tunnettu erikoisesti laajoista ja onnekkaisista kaivauksistaan Etelä-Venäjällä ja Keski-Aasiassa. Erinomaisen tärkeitä olivat nimenomaan kaivaukset Kaukasian pohjoispuolella Kušbanin alueella, jossa V:n kaivausten kautta on paljastunut ennen kokonaan tunte-

maton kulttuuri. Löydöistä osa on kūparikaudelta, osa myöhemmältä ajalta. Harvinainen rikkaat ovat roomalaisajan muistot. V. ei ehtinyt julkista yhtenäistä esitystä näistä tutkimuksistaan, joilla on ja tulee olemaan arvaamaton merkitys myös uraali-altaiselle arkeologialle, ja joidenka tieteellinen muokkaus tulee olemaan yhtenä lähimpien vuosien tärkeimpä arkeologisia tehtäviä.

A. M. T.

Tilasto- ja kansatieteilijä S. Patkanovissa meni mananmajolle innokas ja suuria tuloksia aikaansaanut tutkija, joka on huomattavalla tavalla edistänyt kaukaisimman heimokansamme, ostjakkien, tuntemista. Antauduttuaan valtiontilusten ministeriön palvelukseen 1885 hänet lähetettiin jo seuraavana vuonna kolmevuotiselle matkalle Länsi-Siperiaan sikäläisen väestön taloudellisten olojen tutkimista varten. Suorittaessaan täty työtä, jonka tulokset julistiin tarkoitusta varten toimitetussa laajassa sarjateoksessa, hän erikoisella harrastuksella kiinnitti huomiotaan n. s. Irtyshin ostjakkien elämään, kooten tietoja m. m. heidän tapojensa, uskontonsa ja runoutensakin alalta. Nämä aineksensa hän vs. 1897, 1900 julkaisi kaksiosaisessa teoksessa »Die Irtysch-Ostjaken und ihre Volkspoesie». Keräämänsä sankarirunouden pohjalla hän loi kirjassaan »Ostjakkilaisen sankarin typpi» mielenkiintoisen kuvauksen tämän kansan muinaisesta yhteiskunnasta. Matkastaan Demjonkalla Irtyshin lisäjoella, hän kirjoitti erikoisen kirjan, ja artikkelissa: Über das Volk der Sabiren (Keleti Szemle I, 1900) hän käsitteli kysymystä Länsi-Siperian aikaisemmista asukkaista. Kielitieteelliseenkin puoleen hän ehti panna huomiota, mitä osoittaa irtyshinostjakkin sanakirja sekä eteläostjakkilaisten murteiden äänne- ja muoto-oppi, jonka unkarilainen D. R. Fuchs kirjoitti Patkanovin ainesten perusteella. Hän otti tehokkaasti osaa v:n 1897 ensimmäiseen yleiseen Venäjän väenlaskuun ja sen tulosten julkaisemiseen ja kirjoitti joukon arvokkaita teoksia Siperian kansojen tilastosta sekä yleensä tämän vähän tunnetun alueen kansallisista suhteista pannen erikoista huomiota sen alkuperäisen asutuksen elämänehtoihin ja sen väkiluvun vähentemisen syihin. Patkanov suhtautui erityisellä kiintymyksellä ja lämmöllä tähän alkuasujamistoon, nimenomaan ostjakkeihin, joiden keskuudessa hän kauan työskenteli. Siitäpä syystä hän myös sai osakseen tämän kansan täydellisen luottamuksen ja kiitollisuuden, jonka ne, jotka Patkanovia myöhemmin samoilla seuduilla työskentelivät, saattoivat todeta.

Vainajan ystävällisen välityksen kautta sai Suomalais-ugrilainen seura muutama vuosi sitten vastaanottaa mainitun väenlaskun ostjakkeja, voguleja, syrjääneitä ja Kuollan lappalaisia koskevan aineksen.

Patkanovissa menetti ugrilaisten kansain tutkimus yhden parhaimmista ja tuottelijaimmista työmiehistään.

U. T. S.

Suomen Muinaismuistoyhdistyksen vuosikertomus toimivuodelta 7. 5. 1918 — 7. 5. 1919.

Vasta päättynyt toimivuosi, 49. yhdistyksen elämässä, on saanut leimansa siitä levottomasta ja tavattomasta ajasta jossa yhdistyksellä on ollut perin vähästä kaikilla niillä kolmella alalla, jotka sen perustaja-vainaa prof. J. R. Aspelin eräässä vuosijuhluhuoneessaan sille määritteili: kotimaan muinaisuuden ja suomen sukukansojen tutkimisen sekä muinaistieteellisen harrastuksen levittämisen alalla Suomessa. Julkaisutoiminta on supistunut aivan vähiihin, stipendiaattien lähettiläminen on ollut keskeytyksissä, eikä yhdistys myöskään ole toiminut muinaistieteellisenä keskuselimenä yleisön vapaaehtoiseen muinaismuisto- ja museoharrastukseen nähdien. Vika ei ole kuitenkaan ollut yksinomaan yhdistyksen: ajan monet pyrkimykset, sen epävarmuus ja monet taloudelliset väikeudet ovat pakostakin vieroittaneet suuren yleisönkin mielet rauhallisesta kulttuuryöstä. Ja ovathan toiselta puolen monet vuosikertomuksessa mainitut suunnitelmat ja toimenpiteet merkinneet siihen että yhdistyksen voima ei ole jatkuvasti herpaatunut eikä sen toiminta pysähnyt. Yhdistyksen piirissä tajutaan yhä edelleen yhdistyksen monet ja tärkeät tieteelliset tehtävät, samaten kuin se kansallinen toiminta, joka ainakin toistaiseksi kuuluu lähiinä Muinaismuistoyhdistykselle: tiedon ja rakkauden herättäminen isänmaan entisiin oloihin.

Ryhdyttäässä luomaan katsauta yhdistyksen viimevuotiseen toimintaan, on sopivin tarkastaa erikseen sen ulkopuolista työtä ja erikseen niitä toimenpiteitä jotka lähiinä, joskaan eivät yksinomaan, ovat kohdistuneet yhdistyseen itseensä. Jälkimäinen osa on niellyt ratkaisevasti suurimman osan toimivuoden työtä ja harrastusta, varsinaisen ulkonaisen työskentelyn suureksi osaksi jäädessä suunnitelmiin, joiden tulokset lankeavat seuraaviin toimikausiin.

A. Toiminta ulospäin.

R e t k i k u n t a . S t i p e n d e j ä . Toht. S. Pälsi, joka keväällä 1917 lähti yhdistyksen stipendiaattina tutkimusmatkallensa tshuktshien luo Koillis-Aasiaan, ei vielä ole voinut matkaltansa palata. Retkeilijältä on kuitenkin saapunut tietoja, joiden mukaan hän on viime talven työskennellyt Kamtchatkassa. Nämä päivinä lienee hän palannut Japaniin, jossa myösken on hänen arvokas tshuktshilainen keräelmänsä, käsittävä luettelon mukaan etupäässä primitiiviä tshuktshilaisia taideteoksia. Hra Pälsin toivotaan pääsevän kotimaahan kesän kuluessa, matkustamalla junalla Vladivostokista Krasnojarskiin ja sieltä laivalla alas Jeniseită Jäämerelle ja sitä kautta edelleen Norjaan ja Suomeen. Yhdistys on voinut ensi kerran yhteen vuoteen lähetää hra P:lle matkavarjoja, Suomen Valtamerentakaisen kauppayhtiön hyväntahtoisella välityksellä.

Hra P:n matkasta johtuvien menojen suorittamiseksi on yhdistys saanut eri henkilöiltä lahjoituksina yhteensä Smk. 2722:42.

Muita stipendiaatteja ei yhdistyksellä nyt ole ollut liikkeessä. Jatkaakseen kotimaan muinaistieteellistä tutkimusta on yhdistys nyt kuitenkin myöntänyt ensi kesästä varten yliopp. Eino Tamelanderille 600 markan suuruisen stipendin muinaistutkimuksia varten Tornion jokilaaksossa, lähiinä Ala- ja Ylätorioni sekä Karungin pitäjissä. Yliopp. R. Rosén on saanut 200 markan apurahan muinaistieteellisiä tiedusteluita varten Kymin kihlakunnan itäosissa.

Sukukansojen alalla aikoo liikkua herra Samuli Paulaharju, jonka tarkoitus on ensi kesänä matkustella Ruotsin Lapissa kansatieteellisiä keräyksiä ja tntkimuksia suorittamassa. Tätä matkaa varten on yhdistys myöntänyt Castrénin rahaston koroista herra Paulaharjulle 1,000 markan suuruisen stipendin.

Muista uusista keräys- ja tutkimusalotteista on yhdistyksessä keskusteltu suomalais-ugrilaisen kansojen antropologiaa koskevista tehtävistä, mutta mitään päättöä asiassa ei ole tehty.

J u l k a i s u t . Vuoden kuluessa on yhdistyksen julkaisuina ilmestynyt vain seuraavat:

A. M. Tallgren, Suomen esihistorialliset ja ajaltaan epämääräiset kiinteät muinasjäännökset, 124 siv., kuv. Teoksen julkaisemista avusti Suomen Kotiseutututki-

muksen Keskusvaliokunta 1000 Smklla. Kirjan levittäminen on jätetty Kansanvalistus-seuralle, seuran ja yhdistyksen kesken sovitusta palkkiosta.

Suomen Museo — Finskt Museum XXV, 1918, sisältäen edellinen 62, jälkimäinen 60 sivua. Kirjoituksia niissä ovat julkaiset J. Ailio, A. Europaeus, A. Hackman, T. Itkonen, I. Manninen, H. Ojansuu, S. Pälsi, L. O. Th. Tudeer, A. Törnudd ja allekirjoittanut.

Valmisteilla ovat edelleen A i k a k a u s k i r j a n o s a t XXVIII ja XXIX. Viimemainitusta on ilmestynyt ylipainoksena allekirjoittaneen: Trouvailles isolées sibériennes au musée national de Finlande (22 siv. + 4 taulua) ja s:n, Catalogue de la collection de M. Znamenski (29 siv. + 6 taulua).

Aikakauskirjan XXX nide tulee sisältämään katsauksia yhdistyksen 50-vuotiseen toimintaan ja vaiheisiin. Osaan XXXI tulee painettavaksi allekirjoittaneen teos, L'époque dite d'Ananino dans la Russie orientale. Käsikirjoitus on valmis ja kirja ilmestyneet syksyllä.

U r a j ä r v i . Yhdistyksen vuosikertomuksessa 2 v. sitten tehtiin selkoa siitä suuresta ja hartaasta lahjoituksesta, jonka nytemmin kuollut neiti L. v. Heideman oli Yhdistykselle tehnyt, Urajärven palstatilasta. Tilan osto on nyt saavuttanut lainvoiman ja tila on siis lopullisesti yhdistyksen. On siis aika yhdistyksen ryhtyä toteuttamaan neiti Heidemanin lahjoitukseen tarkoitusten toista puolta ja järjestää Urajärven muutamien rakennusten suojet kirjailijoille ja taiteilijoille lepokodiksi. Toistaiseksi on tilan hoito ja järjestely jätetty toht. J. Rinteelle ja A. H. Virkkuselle. Kysymys sen vuokralle jättämisestä ja vastaisesta hoidosta on avoin. Kertomus tilan hoidosta ja suunnitelmista jätetään erikseen yhdistykselle.

Yleisön suhtautumisesta yhdistykeen ovat todisteina sen kokonaiset kasvamiset.

Lahjoja kokelmiin on saatu seuraavasti:

M u o t o k u v i a ovat lahjoittaneet prof. K. Grotenfelt 64 kuvaa, raatimies W. F. Heimbürger 215 kuvaa, maist. Ilmari Manninen 21 nimeltään tunnettuja ja joukon tuntelemattomia, sekä kauppaneuvoksetar L. Sommer kuvan Verner Holmbergista.

M u i t a v a l o k u v i a ja k u v a j ä l j e n n ö k s i ä on saatu 13, nim. professorinrouva Anna Aspeliniltä, herra Harry Donnerilta, rouva Mimmi Holmlita, herra K. K. Hämäläiseltä ja leht. J. M. Saleniukselta. Kuvat esittävät esihistoriallisia löytöpaikkoja Espoossa, vanhaa Helsingiä, savupirttiä Sulkavalla ja vanhoja kirkkoja ja pappiloja Juvalla ja Valkjärvellä.

M u i n a i s e s i n e i t ä on saatu yhteensä 65 numeroa, niistä 10 kivikaudelta, 9 rautakaudelta, 2 epäm. ajalta ja 44 uudelta ajalta. Näitä lahjoituksia ovat tehneet rouva Rosa Andersson, herra K. E. Boijer, hra Brandt, herra A. Böök, kapt. A. Durchmanin perilliset, rouva O. Ehrnrooth, hra G. Granö, hra A. Hackman, hra A. O. Heikel, rva Hedvig Hisinger, hra E. F. Holmberg, hra K. G. Holmqvist, hra K. K. Hämäläinen, hra H. Häyrynen, hra J. W. Kotikoski, hra N. Kärki, hra Eliel Lagercrantz, rva Lähteenmäki, hra Henrik Mannil, rva Sigrid Mattsson, hra A. A. Mäkin, hra C. A. Nordman, hra P. Nordmann, hra E. G. Palmén, rva Lilli Ramsay, hra N. Salmi, hra V. Salminen, hra Bengt Schalin, hra I. Sofronoff, rva J. M. M. Tallgren, hra Eino Tamelander, hra Jacob Tegengren, hra Vihti Vähe.

Varsinaisia arkistoaineeksiä ovat jättäneet herra K. K. Hämäläinen Sulkavalta, herra A. J. Karnakoski Kiskosta, kumpikin topografisia tietoja, neiti Augusta Lundström turkulaisen rätälinkisällin kirjan v:ltä 1860, hra N. Salmi E. Nervanderin vanhoja todistuksia sekä muita papereita, hra Eino Tamelander iso-isänsä suuren sinettikokoelman käsikirjoitetun luettelon. — Aikaisemmin saapunutta materiaalia on herra Väinö Niemisen keräysistä siirretty suomal. kirjall. seuran arkistoona sen varsinaista kansanrunoutta käsitlevän osaan.

Paitsi jo mainittuja arkiston lisä on yhdistykselle saapunut vastauksena lähetettyyn keräysohjelmaan herra J. W. Kotikoskelta arvokas keräelmä kansanomaisia parannus- ja lääkitystapoja Korpilahdelta. Palkkioksi keräyksestä on lähetetty Smk. 100: —. Vuoden kuluessa on myös à 50 markalla palkittu samantapaiset, edellisen toimivuoden kuluessa saapuneet rouva Ida Heinonen ja op. Edv. Mikkolan keräelmät. — Valokuvaaja Fr. Leivo Nousiaisenista on lähettynyt tietoja syntymään, lapsuuteen ja kuolemaan liittyvistä tavoista ja uskomuksista.

Yhdistyksen kirjaston tilasta on kirjastoonhoitaja antanut erikoisen kertomuksen. Sen mukaan on kirjaston lisäys ollut 98 nidettä, saadut etupäässä vaihtojulkaisuina, nim. Suomesta 45, Skandinaviasta 38, muusta Europasta 14, Europan ulkopuolelta 1. Tässä yhteydessä mainittakoon että yhdistsy on pyynnöstä päättänyt lahjoittaa kaikki vastedes ilmestyvät julkaisunsa Turun suomal. yliopistoseuralle.

Karjalan sivistysseuralle on sen pyynnöstä lahjoitettu sen kirjastoja varten 10 kpl. Aikakauskirjan XVIII vihkoa, sisältävä L. W. Pääkkösen esityksen Aunukseen muinaismuistoista, ja 4 kpl. J. W. Juveliuksen muinaistieteellistä kertomusta Vienan Karjalasta.

Kunnianosoituksia. Kunnioittaakseen Satakunnan museon luojaa Porissa, opettaja Matti Kauppista, on yhdistys kutsunut hänet kunnijäsenekseen. Se on jokinlainen vähäinen virallinen tunnustus herra Kauppiselle pitkästä väsymättömästä vapaaehtoista päävätystä Suomen muinaistieteen palvelussa.

Yhdistyksen työskenteleväksi jäseneksi on kutsuttu maist. Aarne Europaeus jonka tieteelliset työt ja moninainen harrastus Muinaismuistoyhdistyksen palveluksesta takaavat hänet käyttökelpoiseksi työvoimaksi yhdistyksen toimialoilla.

Ulkomaaisiksi jäseniksi on kutsuttu tohtori T. J. Arne, prof. A. W. Brøgger, Haakon Schetelig ja toht. M. Ebert.

Helmikuun alussa t. v. tuli vaativi. N. Salmi olleksi 25 vuotta Yhdistyksen vahitimestarina, josta toimesta hän omasta pyynnöstään tällöin vapautettiin. Yhdistys päätti kutsua hra S:n yhdistyksen vakinaiseksi jäseneksi ja antaa hanelle lahjapalkkiona hänен yhden vuoden säännöllinen vuosipalkkansa.

Yhdistyksen jäsenistössä tapahtuneet muutokset näkyvät alempana olevasta selostuksesta.

B. Yhdistyksen sisäinen toiminta.

Kuten allaolevasta uusien jäsenten luettelosta näkyy on yhdistys kuluneen vuoden aikana koettanut keskittää työtään itsensä lujittamiseksi. Eräissä muissakin suhteissa näkyy tämän vuoden toiminnan keskihakuusuus. Niinpä on yhdistyksen säännöt, jotka nykyisessä muodossaan ovat vilta 1895, otettu tarkistuksen alaisiksi ja osittaiseksi muutettu. Aiheena oli kylläkin uusi yhdistyslaki, joka astui voimaan kuluvan vuoden alussa, ja joka vaati tekemään erinäisiä muutoksia sääntöihin. Nämä muutokset ja lisäykset ovat kuitenkin vain muodollista laatuuta, mutta sen lisäksi on asiallisesti muutettu sääntöjen 2 §, koskeva yhdistyksen jäseniä. Uusien sääntöjen mukaan yhdistyksen maksavat jäsenet vastedes jaetaan kolmeen ryhmään, vuosijäseniin, vakinaisiin ja lahoittajajäseniin. Ensinnainnit maksavat 10 mk. vuodessa 20 vuoden aikana, jolloin tulevat vakinaisiksi; vakinaiseksi jäseneksi voi myös ruveta maksamalla kerta kaikkiaan 200 mk., jolloin on enemmistä maksuista vapautettu. Lahoittajajäseneksi merkitään matrikkeliin se henkilö, joka on yhdistykselle lahoittanut vähintään 500 markkaa. Lahoittaja saa vapaasti luokseen lähetetyksi yhdistyksen kaikki sarajulkaisut, vakinaisen ja vuosijäsen Suomen Museon tai Finskt Museumin sekä muita julkaisuja johtokunnan harkinnan mukaan. Jäsenet saavat alennusta yhdistyksen julkaisuja ostaaessaan.

Näitten muutoksiensa kautta — ne eivät tietytikään koske niitä jäseniä, jotka ovat yhdistykseen liittyneet ennen sääntöjen muutosta, siis ennen nousevan toimikauden alkamista — on tahdottu hankkia yhdistykselle vakinaisen vuosijäsenmäärän, jonka vuosimaksut olisivat yhdistykselle varmana jokavuotisena tulona; kirjallisuutta heille jakamalla on lisäksi tahdottu pitää yhdistyksen harrastusta ja töitä heille jatkuvasti tunnettuna. Toivottavasti nämä muutokset osoittautuvat tarkoitustaan vastaaviksi.

Yhdistyksen historiaan ja sen muistoihin liittyy pari kuluneen vuoden toimenpiteistä, entisten toimihenkilöiden muiston säistyttäminen ja 50-vuotisjuhlan vietäminen. Yhdistys on päättänyt ryhtyä toimiin *muistomerkkien aikaasaamiseksi* perustajansa prof. J. R. Aspelinin ja ent. johtokunnan jäsentensä Th. Schvindtin ja E. Nerlanderin haudoille. Lähinnä tulee toteutettavaksi Aspelinin patsaan pystyttäminen. Saatuaan ystävällisen luvan siihen vainajan puolisolta, rouva Anna Aspelinilta, pyysi johtokunta esimiestään tekemään luonnoksen patsaaksi. Esimiehen kaunis, permalaistaisia ornamentteja käyttävä luonnos saavutti yksimielisen hyväksymisen, ja kivi on jo tilattu pystytettäväksi haudalle Helsingin vanhalla hautausmaalla. Yhdistys vultuu johtokunnan ryhtymään asian vaatimien toimenpiteisiin.

V. 1920 tulee 50 vuotta kuluneeksi siitä ajasta kuin yhdistys perustettiin kevätoiveisenä aikana 1870. Yhdistys on päättänyt riemujuhlaansa vietävä julkaisemalla sitä varten Aikakauskirjansa juhlaniteen XXX, joka tulee lähinnä omistettavaksi yhdistyksen entisille vaiheille, sekä toisen Aikakauskirjan niteen XXIX, jossa tehdään selkoo yhdistyksen Siperian retkipäiden tieteellisestä materiaalista. Katsoen tämän materiaalin suureen tärkeyteen kansainväliselle tutkimukselle julkistaan kyseessä oleva nide vierailla kielillä, osa kirjoituksista saksan, osa ranskan kielillä. — Vielä on tarkoitusti järjestää viisikymmenvuotisjuhlan yhteyteen muinais-

tieellinen kongressi. Useista olosuhteista riippuu, järjestetäänkö se kotimaiseksi vai pohjoismaiseksi. Viimemainitussa tapauksessa siirtyy kongressinpito valmistusajan lyhyden takia v:een 1921.

R a h a l l i s e t i on yhdistys kuluneena vuonna elänyt täydellisesti poikkeusoloissa. Tulo- ja menoarvio joka vahvistettiin edellisessä vuosikokouksessa, osoitti Smk. 3906: 74 nousevaa vajausta joka oli keräysellä täydennettävä. Kun sittemmin menopuoli osoittautui toisellaiseksi kuin oli otaksuttu ja m. m. kirjapainolaskuja oli suoritettava n. 6000: — Smk. enemmän kuin arviolaskelmana oli otettu, olisi raha-varoja vajaus toimivuoden lopussa noussut n. 14000: — markkaan. Tämän huolestuttavan asiantilan johdosta keskusteltiin johtokunnassa useampaan erään syyslukukauden kuluessa ja päättetiinpä jo ottaa 10000 mk. laina Ahlgrenin rahastosta 17. X. 1918. Käytännöllisenä tuloksena pitkistä keskusteluista oli toht. U. T. Sireliksen alulle panema uusien jäsenten keruu. Jo helmikuun kokouksessa voi toht. Sirelius ilmoittaa 19 lahjoittajajäsentä, joiden lahjoitusten summa nousi Smk. 10000: —. Jäsenten keruuta sittemmin jatkettiin hyväällä menestyksellä, ja erikoista harrastusta osoitti siinä maist. Aarne Europaeus. Niinpä on kevätlukukauden kuluessa yhdistyksen matrikkeliin merkity uusia lahjoittajajäseniä n. 30, perustajajäseniä n. 78 ja vakinaisia 135. Nämä kertyneillä varoilla on yhdistyksen taloudellinen asema saatu vakaamaksi, vaikka erikoisesti kaikkien painatustöitten suunnaton kallistuminen tekee yhdistykselle välittämättömäksi yhä edelleen turvautua kansalaisten rahalliseen avustamiseen julkaisutöiden jatkamista varten. Se menoarvio, joka on tulevaksi toimikaudeksi hyväksytty, päättyy Smk. 22000 (kuluvan vuoden menoarvion loppusumma oli Smk. 13200). Tulopuoli osoittaa Smk. 4000 vajaasta, joka sisäis on kerättävä, mutta niinpä olisikin mahdollista ensi vuonna jatkaa Yhdistyksen aikakauskirjojen julkaisemista.

Jäsenet. Ne muutokset, jotka Yhdistyksensä jäsenluvussa ovat tapahtuneet, eivät kuitenkaan ole vain ilahuttavaa laattua. Kuluneena vuonna on tuoni tehnyt tuntuvaa ja näkyvää jälkeä yhdistyksen jäsenten piirissä. Kuoleman ristillä on Yhdistyksen nimikirjaan merkity m. m. kunniäjäsenet M. Hoernes † 10. 7. 1917 ja R. Hausmann sekä kirjeenvaihtaja jäsen J. I. Smirnov ja lahjoittaja Aug. H. Soini.

Yhdistyksen matrikkeliin merkity uudet jäsenet ovat:

L a h j o i t t a j a j ä s e n e t :¹

Liikkeet ja yhtiöt: Hackman & C:o, Lyhyttvara O. Y., Kauppa O. Y. J. Hallenberg, Rautakauppa O. Y. Ahjo, F. Sergeeffin F. Pojat ja kumpp., kaikki Viipurissa.

Yksityiset:

Borg, Harald, metsäherra (2000: —)
Cederhvarf, Björn, maisteri (J. R. Aspelinin muistokiveä varten)
Dahlström, Ernst, kauppaneuvos
Donner, Harry (J. R. Aspelinin muistokiveä varten)
Ervasti, Sulo, tuomari
Frankenhaeuser, C., arkkitehti
Frankenhaeuser, Hanna, rouva
Grönroos, K. J., konsuli
Hedman, Uno, apteekkari
Holma, Erkki, liikemies
Hällström, Emil af, maanviljelysneuvos
Järvinen, Hjalmar (S. Pälsin matkasta johtuvien menoihin)
Kaira, Kaarlo, johtaja (J. R. Aspelinin muinaistiet. rahastoon)
Kaira, Olga, rouva (n:)
Kivi, Väinö, valtioneuvos (1000: —)
Krogius, Ernst, konsuli
Lallukka, Maria, rouva
Leiviskä, I., tohtori
Lindroos, J. A. E., johtaja
Lumme, Otto, kauppias
Paasikivi, J. K., pankinjohtaja
Paloheimo, H. G., maanviljelysneuvos
Paloheimo, K. A., tohtori

¹ Lahjoitukset (ä 500 markkaa) tehdyt yhdistyksen toiminnan tukemiseksi, milloin ei siitä lahjoittajan nimen yhteydessä toisin mainita.

Pohjanheimo, L., majuuri
Pyykkö, M., kauppias
Sellgren, E. W., kauppias
Sergejeff, F., kauppaneuvos (1000: —)
Sipilä, Walter, tohtori
Starckjohann, J., konsuli
Stockmann, Frans, konsuli
Wiklund, Axel, kauppias
Winter, G. J., tohtori

Perustajajäsenet:

Alli, A., insinööri
Ainio, Yrjö, johtaja
Andersson, Otto, maisteri
Basilier, K., pankinjohtaja
Boehm, A., herra
Borenius, Heikki, lakit.kand.
Cederhvarf, Björn, maisteri
Collin, Alb., insinööri
Cornér, Frithiof, johtaja
Donner, K. R., maisteri
Engelberg, John, taiteilija
Ensio, A. A., kauppias
Erikkilä, Toivo, johtaja
Gummerus, J., professori
Grönlund, W. A., vuori-insinööri
Hallstén, Onni, maisteri
Halonen, Paavo, hammaslääkäri
Haveri, Arvo, tuomari
Heikel, A. O., tohtori
Historiallis-kielitieteell. laitos
Hoppu, K. V., maisteri
Hynnninen, P. J., johtaja
Höckert, Michael, johtaja
Höijer, E. B., farmaseutti
Hörhammer, I., taidekauppias
Ilikainen, J., kauppias
Jansson, Oscar, apteekkari
Jännes, Arvi, tuomari
Kaila, T. T., tohtori
Kaitera, Isak, johtaja
Karjalainen, Heikki, lehtori
Karjalainen osakunta
Kauppila, Aarne, johtaja
Korpi, Toivo, johtaja
Korpisaari, P., tohtori
Koskimies, J. R., piispa
Koskimies, Kaarlo, yliop. reistr.
Kovin, L. A., yliopp.
Lagerbohm, Vald., kauppias
Lampén, O. E., johtaja
Levonius, J. Ax., johtaja
Lindroos, Lempi, kauppias
Louhivuori, O. W., fil. lis.
Loukkola, S. A., kauppias
Loukola, Tauno, lakit. kand.
Lövenmark, E., varatuomari
Mörné, Axel, arkkitehti
Nandelstadh, M. v., maaherra
Nousiainen, J., kauppias
Nyblom, F. K., pankinjohtaja
Pentti, S. J., lakit. kand.
Pentzin, Karl, konsuli
Petäjäniemi, Aarne, maisteri

Pohjos-Pohjalainenosakunta
Puromies, K. F., johtaja
Rantaniemi, Ape, lehtori
Renfors, Herman, kauppias
Reinilä, K. T., lääninkamreeri
Ritavuori, H., lakiit. kand.
Roschier, B., johtaja
Salenius, Oscar, kauppias
Santaholma, Juhu, kauppaneuvos
Savolainen osakunta
Stenman, Gösta, taidekauppias
Stjernschantz, T., tohtori
Simelius, V. K., varatuomari
Tallgren, Bruno, kamreeri
Tegengren, Jacob, kirjailija
Tervonen, Iivari, varatuomari
Wallin, F., konsuli
Wainio, Toivo, varatuomari
Varsinaissuomalainen osakunta
Vataja, W., pankinjohtaja
Viita, Urho, pankinjohtaja
Wikstén, And., pankinjohtaja
Winter, Ev. Fr., ratainsinööri
Vuorenheimo, Aarne, lakiit. kand.
Yrjö-Koskinen, J., insinööri

Vakinaiset jäsenet:

Ahla, E. I.
Ahla, W.
Alopaeus, Toini
Antell, G.
Boldt, R.
Broms, A.
Böök, A.
Castrén, Z.
Corell, F. W.
Durchman, O.
Eklund, M.
Europaeus, Hanna
Fellman, Helène
Fröjdman, J.
" K.
" L.
Granö, G.
Grotenfelt, G.
Hallio, F.
Hannula, O. W.
Harvia, Y.
Hedmansson, K. G.
Heikinheimo, I.
Hendell, L.
Hevonpää, E. J.
Hilden, K.
Hirstiö, Y. H.
Holma, I.
Holma, H.
Hällström, K. H.
Ignatius, Armas
Ilikainen, A. J.
Impivaara, H.
Jaatinen, O. E.
Jaatinen, V.
Jalas, I.
Jauri, E.

Junnila, K. A.
Kaarlonen, K. F.
Kaikkonen, K.
Kaitera, T.
Kallio, I.
Kampman, M.
Karhi, I. A.
Kivinen, I.
Kivistö, O.
Knorring, N. v.
Kohonen, Selma
Kokko, H.
Komulainen, A.
Koskelainen, Y.
Koskenniemi, V. A.
Laati, I.
Lagerlöf, K.
Landtman, G.
Laukkanen, I.
Lehtonen, S.
Leinonen, T.
Levas, Naemi
Liakka, Siveä
Lieto, S. J.
Lillström, E. G.
Lilius, F. O.
Lindholm, A. V.
Linnove, H.
Louekari, F. A.
Lönnrot, Hilda S.
Malin, A.
Malinen, Liisa
Mannermaa, J. A.
Mannio, N.
Mantere, O.
Melander, K. R.
Montin, M.

Murto, J. A.
Myllylä, J. E.
Nikander, G.
Oikarinen, V. V.
Paavola, Lauri
Pakarinen, O. V.
Palmqvist, W. G.
Paloheimo, A. H.
Paulaharju, S.
Paulapenger, Y.
Peltonen, W.
Peltonen, Y.
Pullinen, E.
Puukko, A. F.
Pälsi, Aarne
Pälsi, Aino
Railo, E.
Richter, E.
Riwell, And.
Rosberg, J. E.
Rosén, R.
Ruuth, Y. O.
Räsänen, I.
Salmekallio, H.
Salmi, J.
Salminen, V.
Sandström, E.
Sarasto, P.
Sarva, G.
Schalin, B.
Schroderus, E.

Snellman, Elias
Sovelius, Rosa
Sovio, B.
Streng, A. E.
Suomalainen, J. T.
Suomalainen, W.
Suomela, N. E.
Svanljung, G.
Tallgren, Marjatta
Tallgren, Olavi
Tallqvist, K.
Tamelander, E.
Tarjanne, A. J.
Tarkiainen, W.
Tesche, Eug.
Toikka, P.
Toivonen, Y. H.
Torppa, J. R.
Törnudd, A.
Tunkelo, E. A.
Vasenius, Joh.
Veijo, Einari
Wendelin, K. A.
Vihuri, A.
Vilkuna, K.
Wilskman, A.
Voipio, W.
Vuoretaus, Y.
Välikangas, E.
Äimä, Fr.

Paitsi edellisessä mainittuja rahallisista lahjoituksista on E. Nervanderin rahastoon lahjoittanut henkilö joka haluaa pysyä tuntemattomana Smk. 153: 23, ja J. R. Aspelinin patsasrahastoon erinäiset henkilöt merkinneet yhteensä Smk. 1321: —

Kaiken kaikkiaan tekee yhdistykselle toimivuoden kuluessa merkittävien lahjusten ja jäsenmaksujen summa Smk. 42555: 23, josta n. 25000 markkaa jo on peritty.

R a h a - a s i o i h i n nähdien on vielä mainittava, että yhdistys pyysi v:ksi 1919 korottettua 10000 markan valtioapua ja että sen puolesta on anottu Kordelinin rahastosta 20000 mk. avustusta vuodessa kolmen vuoden aikana, lähinnä painatustöitä varten. — Painatusmenojen suuren kasvamisen vuoksi katsottiin lisäksi välttämättömäksi korottaa Suomen Museon ja Finskt Museumin tilausmaksut 8 markkaan vuodessa kumpikin sarja erikseen; jäsenten tilausmaksu määritettiin 2 markaksi lehti ja vuosikerta.

Yhdistyksen rahavarajoja ei enää talleteta pankkiholvissa, vaan on ne sijoitettu avoimena talletuksena Suomen pankkiin, ja on taloudelliseen ohjesääntöön tehty vastaanvaltuontoinen muutos.

E s i t e l m i ä ovat yhdistyksen kokouksissa pitäneet:

^{10/10} 1918 toht. J. Ailio Suomalais-ugrilaisen kansojen antropologiasta viimeisten tutkimusten mukaan.

^{14/11} 1918 toht. I. Itkonen lappalais-peräisistä paikannimistä keski- ja etelä-Suomessa, sekä toht. K. K. Meinander Kansallismuseon kokoelmista punaiselta ajalta.

^{5/12} 1918 prof. V. Voionmaa muinaisten Sääksmäkeläisten retkistä ja asutuksesta.

^{6/2} 1919 allekirjoittanut Itä-Venäjän n. s. Ananjino-kulttuurista.

^{6/3} 1919 arikit. A. Tavaststjerna kirkkojen korjaus- ja uudistusperiaatteista.

^{8/4} 1919 toht. Juhani Rinne Kajaanin ja Oulun linnoista.

Vuosikokoussesssa 7. V. 1919 esitelmö toht. U. T. Sirelius suomalaisista kansanomaisista puuleikkauksista.

Yhdistyksen v i r k a i l i j o i n a ovat tomineet:

Esimiehenä toht. Hj. Appelgren-Kivalo, varaesimiehenä toht. Alfred Hackman, arkiston- ja kirjastonhoitajana maist. Tyyni Vahter, varanhoitajana pankinjohtaja Kaarlo Basilier, taloudenneuvojina valtioneuvos M. Hallberg ja johtajat Alvar Ren-

qvist ja H. Kihlman, sekä tilintarkastajina maist. Lauri Hendell ja maist. Björn Cederhvarf, varamiehinä toht. L. O. Th. Tudeer ja maist. Axel Ekström.

Sihteerinä on ollut allekirjoittanut, jonka sairauden aikana tointa hoitivat marraskuun alkuun maist. Aarne Europaeus ja marraskuun maist. Ilmari Manninen.

Yhdistyksen kokouksia on ollut kaikkiaan 17, niistä 8 yleistä ja 9 johtokunnan kokousta.

Helsingissä, 7 p. toukokuuta 1919.

A. M. Tallgren.

Karinaisten kirkko vv. 1764—1834.

Marttilan kirkkoherrakuntaan kuuluneessa Karinaisten saarnahuonekunnassa oli kirkko ainakin jo v. 1657. Silloinen kirkko sijaitsi Kyrön kylässä nykyisen n. s. Kotovuoren juurella. Kyrön kylä, joka siihen aikaan oli Karinaisten huomattavin kylä, sijaitsi tuolloin suurimmaksi osaksi mainitun vuoren liepeellä. Tuosta 1650-luvun keskipuolella rakennetusta kirkosta ei tietoja paljonkaan ole jänyt jäljelle. Kirkon lienevät rakentaneet ainakin suurimmaksi osaksi Kyrön kylän talolliset. Kirkon rakentamiseen he näyttävät ryhtyneen omin pään ilman asianomaista lupaa. Marttilan papisto saarnasi joka neljäs pyhä Kyrön kirkossa, kuten tuomiokapituli oli velvoittanut ^{21/3} 1657.¹ V. 1695 kaksi Kyrön talollista lahjoitti kyläkirkolleen edellisenä vuonna ilmestyneen käsikirjan.

Meille lähemmin tuntemattomasta syystä rakennettiin Karinaisten saarnahuonekuntaan v. 1764 uusi kirkko Karinaisten kylään Yli-Simolan rustilan maalle nykyiselle kirkkoalueelle.² Uusi kirkko oli muodoltaan vielä pitkäkirkko, vaikka ristikirkkoja pääasiassa jo silloin rakennettiin.³ Se seikka että Karinaisten v. 1764 rakennettu kirkko tehtiin pitkänkirkon muotoon, voisi viitata siihen, että uusi kirkko tehtiin vanhan 1600-luvulla rakennetun kirkon mukaiseksi, mikä epäilemättä oli pitkäkirkko. Tällöin tuntuu myös todennäköiseltä, ettei v:n 1764 kirkkoa rakentamassa ollut mitään erityistä rakennusmestaria, vaan rakensivat sen paikkakuntalaiset kykynsä mukaan.⁴ Kirkko tehtiin 24 kyynärän pituiseksi ja 14 kyynärän levyiseksi. Korkeus maasta räystääseen oli 6 kyynärää. Katto oli korkea ja jyrkkä, kuten pitkässäkirkossa oli laita. Ulkokatto oli paanuista tehty ja tervattu.

¹ S. G. Elmgren, Beskrifning öfver S:t Mårtens socken, siv. 231, Suomi 1857; Edv. Sjöman, Puoli tuhatta vuotta. Muistelmia Marttilan seurakunnista 1409–1909 siv. 74. Turku 1910.

² Karinaisten kirkon inventario ^{28/5} 1832, Karinaisten kirkonarkistossa, johon tämä esitys perustuu. Kts. myös main. teoksia.

³ Johannes Ohqvist, Suomen taiteen historia, siv. 90. Helsinki 1912.

⁴ Huomattava on, ettei kirkon rakentamisesta ole tarkastus- eikä pitäjänkokoosten pöytäkirjoissa mitään mainittu sekä että kirkon ikä oli verrattain lyhyt.

Ikkunoita oli 6, ollen niiden suuruus: korkeus kyynärä ja 15 tuumaa ja leveys kyynärä ja 9 tuumaa. Tornia ei kirkossa ollut. Ulkoapäin oli kirkko laudoitettu ja punamullalla maalattu. Eteinen oli etelän puolella ja sen korkeus 4, pituus 6 ja leveys 5 kyynärää. Sisältä kirkko oli laudoitettu, mutta kokonaan maalaamatta. Permanto oli lankuista ja välikatto laudoista. Pohjoista käsin oleva sakaristo oli $5\frac{1}{2}$ kyynärää pitkä, $5\frac{1}{4}$ leveä ja 4 kyynärää ja 18 tuumaa korkea. Lehtereitä oli yksi. Saarnastuolin, joka mahdollisesti oli peräisin vanhasta Kyrön kyläkirikosta, olivat v. 1689 lahjoittaneet ratsumestari Johan Hammar ja hänen puolisonsa Christina Böning. Saarnastuo-

Kuva 1. Karinaisten saarnatuoli v:ltta 1689.

liin oli maalattu kasviaiheisia kuvia kolmelle sivulle ja merkitty lauseita lahjoituskirjoituksineen¹ (kuva 1). Kirkkoa koristavat esineet olivat suhteellisen vähäiset ja vaativat tarkkaa huomiota. Alttaritaulua ei liene ollut. Sensiaan oli kaksi krusifiksia, joista toinen oli alttarin yläpuolella

¹ Tämä saarnastuoli on nykyään Karinaisten kirkon eteisessä. Saarnastuolin kolmessa etusivunlaudassa olevat kirjoitukset kuuluvat:

Christi kreuss undt
Berechticheit

Ylhäällä
Dass ist mein Trost
andt Ehren kleut(?)

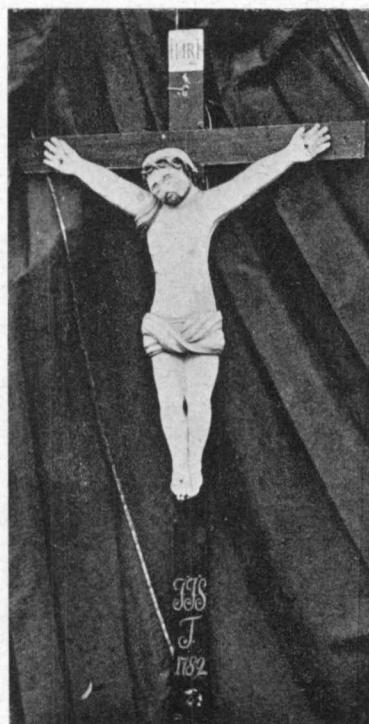
Johan Hammar
F. Christina Böning.
1689. 24. 7: ber

Guds Huus til Prydnadt
Hafwer Edle och man

Alhaalla
haftige Hr Ryttmästare
Johan Hammar Tillika

medt sijn käre Fru F. Christina Böning förährat.

seinällä¹ (kuva 2). Kynttiläkruunuja oli loppuaikoina neljäkin. Suurin kruunu, joka käsitti 16 kynttilänpidintä, oli raudasta ja ostettu v. 1823.² Sen paikka oli kirkon keskilaivassa lähellä kuoria. Muut kruunut olivat puisia, joista yksi sijaitsi lehterillä, käsittäen 8 piippua, toinen, 10 piippuinen, valaisi keskilaivan alipäässä ja kolmas, piin, riippui alttarin yläpuolella. Numerotauluja oli kaksi. Tuntilasi saarnastuolin kupeella näytti papille ajankulun. Rippiväelle ilmoitti kir-

Kuva 2. Ristiinnaulitunkuva.

kon palvelija ajan, jolloin oli lähdettävä H. ehtoolliselle, pienellä kuoressa olevalla metallikellolla, jonka ylle oli tehty pientä kirkkoa muisuttava katos.

Vaatetta oli kirkolla v. 1832 seuraavasti: 1) hopea kaluunoilla koristettu mustasta sametista tehty messukaapu, 2) vanha punaisesta silkistä valmistettu messukaapu, 3) pellavainen messupaita, 1) samoin, vanha ja käyttökelvoton, 5) punakeltainen raidallinen silkkiliina, »förahed af en ärlig kyrkans medlem,» 6) violetti silkkiliina, lahjoitettu,

¹ Mainittu ristiinnaulitunkuva on nykyäänkin Karinaisten kirkon alttarin yläpuolella. Siihen on piirretty: I. S. T. 1782.

² Kruunun oli valmistanut turkulainen vyöseppä Joh. Wikström.

7) pellavainen alttarin kaideliina, 8) pellavainen alttariliina, 9) punainen alttaripeite, 10) samoin, vanha ja kelvoton, 11) 3 kpl. pellavaisia pyyheliinoja, 12) musta paarivaate, 13) samoin vanha ja kelvoton ja 14) vanha papinkauhtana.

Ehtoollisen jakoa varten hankittiin v. 1784 kaksi hopeista kalkkia. Toinen oli kullattu sisältä ja ulkoa, painaan $48 \frac{1}{8}$ luotia; toinen oli kullattu vain sisältä, painaan $9 \frac{1}{8}$ luotia.

Kuva 3. Kellotapuli.

Kirjoja oli kappelikirkossa yleensä vähän. Karinaisten kirkossa käisittivät kirjavarat kirkon loppuaikoina, lukuunottamatta asetus- ja kuulutuskokoelmia, vain seuraavat kirjat: suomenkielisen raamatun 1685, suomenkielisen käskirjan v:ltä 1694 ja virsikirjan v:ltä 1668 ja 1788 sekä ruotsinkielisen virsikirjan v:ltä 1774.

Rakennettuja hautoja ei kirkossa ole mainittu olleen. Kirkkoon hautaaminen kesti muuten Karinaisissa, kuten muissakin kirkkoissa niillä seuduilla, suhteellisen kauan. Marttilan emäseurakunnassa ei enää v. 1778 haudattu kirkkoon. Kappelikirkot sitävastoin olivat maiittuna vuonna »allestädes med lik fullproggade». Kirkkoon hautaamisesta luovuttiin Kosken kappelissa vasta v. 1797 ja Karinaisissa seu-

raavana vuonna.¹ Vertailun vuoksi mainittakoon, että naapuriseura- kunnassa Pöytyällä saatiin kirkkoon hautaaminen lopetetuksi v. 1793 ja Yläneen kappelissa vasta v. 1799.²

Kellotapuli sijaitsi kirkosta erillään, kuten pitkässäkirkossa oli laita. Kellokastari oli puusta ja 4-kulmainen. Jokaisen seinän leveys oli 8 kynärää ja korkeus maasta kelloihin 16 kynärää, joista ylimpään huippuun vielä oli 5 kynärän verran. Tapulin huippuosa oli kupoolimainen, kuten tavallista oli siihen aikaan. Kellotapuli oli maalattu punamullalla ja katto tervattu. Kellokastarissa olevat 2 kelloa oli valettu v. 1768.³

Kirkkoraha käitti ympärimitaten 180 kynärän laajuisen alan. Kirkkorahaan tuliin kellotapulin läpi vievän käytävän kautta, jota myös käytettiin ruumishuoneena. Hirsiaita ympäröi kirkkomaata. Hautausmaalla ei rakennettuja hautoja ollut kuin yksi, joka kuului kolmelle rustilalle eri puolilta kappelia⁴. Haudan synty ei lähemmin ole tiedossamme. Näyttää kuitenkin siltä, että kirkko olisi antanut luvan yhteisen sukuhaudan rakentamiseen kahdelle talolle, joiden isänenäti aikojen kuluessa usein olivat olleet seurakunnallisissa luottamus- toimissa, kuten kirkon isännöitsijän ja kuudennusmiehen viroissa, sekä sen rustilan omistajalle, jonka maalla kirkko oli. Mainittu suku- hauta oli 4-kulmainen. Joka seinän leveys oli 4 m. ja korkeus maasta räystäslautaan 2 m. 30 cm. Hautarakennuksen katto oli jyrkästi suipeneva. Haudan vahvalukollinen ovi oli länttä kohden. Hautakap- pelin lattiaan oli tehty kirstun suuruinen aukko, josta ruumisarkku laskettiin n. 2 m. lattian alle. Lattian alainen osa oli muurattu. Tilan ahtauden vuoksi oli kirstut pantava päälekkäin. Tämä sukuhauta oli käytännössä vielä 1800-luvun loppupuolella.

¹ Piisp. tark. ptk. ³/₂ 1778 ja rov. tark. ptk. ⁴/₁₁ 1798 Marttilassa. Marttilan kirkonarkisto.

² Rov. tark. ptk. ¹²/₆ 1804 Pöytyällä. Pöytyän kirkon arkisto.

³ molemmat kelloet oli valannut Gerh. Meyer Tukholmasta. Kelloet ovat vielä käytännössä. Suuremman kellen kyljessä oleva kirjoitus kuuluu:

Tuocat Herralle hänen nimens cunnia,

Cumartacat Herralle pyhäsa caunistuxesa P. 22. v. 2.

Guten af Gerh: Meyer i Stockholm.

Tämä kello

On valettu Jumalalle cunniaksi,
ia Carinaisten kappeli kirkon
Martinan pitäias kaunistuxexi,
Herr magister Arvid Favorinin
toimittamisen kautta vuonna 1768.

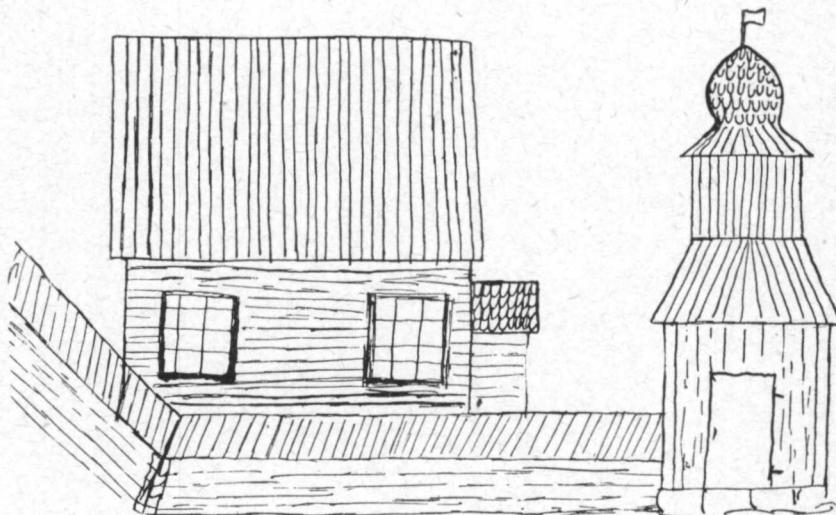
Anders Jacobsson Rusthällare if. Tilkais

Simon Simonsson Rusthällare if. Mäenpä.

⁴ Talot olivat Tilkasten yksinäistila, Suutarlan Siikarla ja Karinaisten Yli-Simola.

Ylläkuvattu Karinaisten saarnahuonekunnan kirkko oli käytänössä v:een 1835, jolloin se uuden kirkon valmistuttua hävitettiin. Kellotapuli sensijaan on nykyisin ruumishuoneena, joskin vähän toissa asussa.

E. A. Virtanen.

Kuva 4. Karinaisten kirkko ja tapuli.

Vanhan piirroksen mukaan.

Varsinais-Suomen kansanomaiset salpa- ja lukko-laitteet¹.

Kirj. V. J. Kallio.

I. Käsitteitä ja jaoitukset.

Käsitteellä lukko tarkoitetaan tavallisesti sellaista sulkijalaitosta, jossa käytetään avainta. Saadaksemme kuitenkin salvoille, linkuille, lukoille y. m. yhteisen rajoituksen on meidän laajennettava tästä käsitettä. Tehdään se seuraavalla määritelmällä:

Sulkijalaitteet ovat sommitelmia, joiden avulla samaan tai eri kappaleisiin kuuluvia kohtia sommitelman rakenteeseen perustuen ja väkivaltaa käyttämättä voidaan mielinmäärin yhdistää toisiinsa ja taas irroittaa. Merkitään tästä käsitettä kirjaimella L.

Jos ajattelemme, että laite on niin yksinkertainen, että se vasta syntyy eri kohtia yhdistettäessä, niin voimme laajentaa L:n käsitteen esim. kaikkia avattavia solmulaitteita käsitteväksi. Lisäksi voisi ajatella L:n piiriin kuuluviksi ne laitteet, joissa *painovoiman* ja *friktionin* avulla pidetään ovia ja portteja suljettuina [esim.: kalteva ovi; portti, jossa on porttia kohdallaan pitävä painopuu; maata laahaava ovi; tiivis ovi, jossa friktioonreunoissa pitää sen suljettuna; ovi, jossa tästä on lisätty ovireui naan lyödyllä elastisella tapilla j. n. e.] ja kaikenlaiset *soljet*. Kaikkia näitä mainittuja laitteita ei tässä kuitenkaan käsitellä. Esilukoista on mukaan otettu vaan putkilukot ja muista alkeellisimmat muodot.

Niiden L:n muotojen, joita tässä tutkitaan, karakteristiset ominaisuudet ovat:

1. L. yhdistää toisiinsa kaksi osaa, joista toinen voidaan pitää kiintonaisena ja toinen siihen nähden liikkuvana.
2. L:stä on osa kiintonaisessa, osa liikkuvassa osassa.
3. Sulkeminen perustuu siihen, että liikkuva osa pidetään määriteltyissä rajoissa *aineellisilla esteillä*.
L:ssä voidaan eroittaa 4 eri osaa:
 1. *Kiintonaisessa osassa oleva laite, joka sitoo liikkuvan osan määriteltyihin rajoihin.* (S).
 2. *Liikkuvassa osassa oleva laite, joka sidotaan.* (Z).
 3. *Osa, jonka tehtävänä on pitää S ja Z suljetussa asennossa.* (P)
[reekelilaitteet y. m.].

¹ Ainekset olen itse kerännyt lukuunottamatta N:o:ta 2, 8, 9, 21 ja 22, jotka olen saanut hra V. Myrskylä Perniöstä.

4. *Avaamislaitteet.* (N).

S voi olla:

- a) Kiintonaisen osan reuna tai siihen oleellisesti kuuluva osa. (So).
- b) Ulkoneva kiintonainen erikoisosa. (Sk).
- c) Ulkoneva kiintonaiseen osaan nähden liikkuva erikoisosa. (Sl).

Z voi olla:

- a) Liikkuvan osan reuna, tai siihen oleellisesti kuuluva osa. (Zo).
- b) Liikkuaan osaan nähden kiintonainen erikoisosa. (Zk).
- c) Liikkuaan osaan nähden liikkuva erikoisosa. (Zl).

P:

P ei esiinny lainkaan alkeellisimmissä muodoissa, vaan on se tullut niihin kehityksen mukana. P:stä on nimenomaan huomattava, että sen tehtävänä on ainoastaan pidättää (S, Z) sulkevassa asennossa.

Laite (S, Z) kykenee siis *ilman* P:tä toimimaan sulkijana. P:n vaikutus perustuu tavallisesti aineelliseen esteeseen.

N:

N esiintyy vasta kehittyneimmässä muodoissa ja merkitsee erikoista etua, joka kuuluu rajoitetulle osalle ihmisiä. Etuus perustuu:

- a) Erilaisten laitteitten, avainten ja niiden käyttämistaidon omistamiseen.
- b) Määrätyjen asioitten tietämiseen.
- c) Molempien yhteisesti.

Sopiva jakoperuste L:n eri muodoille löydetään, kun tarkasteetaan, minkälaisiauria pitkin niiden Sl ja Zl tai joku osa näistä voi liikkua. Näin ellen jaetaan L:n muodot kolmeen ryhmään:

- A. (S, Z):n jonkun osan pisteen liikkuvat avaruuskäyriä pitkin.
- B. (S, Z):n jonkun osan pisteen liikkuvat tasossa.
- C. (S, Z):n jonkun osan pisteen liikkuvat suoralla viivalla.

On huomattava, että liikkumisuraa on tarkastettava yhdistetävien osien (oven, portin ja niiden pielen) ollessa paikoillaan.

Alijakoja löydetään kussakin ryhmässä L:n eri osien rakenteen mukaan.

L:n muodon kehitykseen voidaan seuraavien näkökohtien ajatella vaikuttaneen:

1. L:n avaamisen mahdollisuus pyritään rajoittamaan yhä ahtaammalle piirille.
2. L halutaan tehdä mahdollisimman lujarakenteiseksi.
3. L pyritään rakentamaan käytännölliseksi.
4. L:ää koristellaan.

Alkeellisella kannalla on käytetty hyväksi *luonnon tarjoamia etuja*. Työkalujen ja työtapojen kehityessä on yllämainittuja näkökohtia voitu ryhtyä sovelluttamaan.

II. Ainekset ja niiden tutkiminen.

A. (S,Z):n jonkin osan pisteet liikkuvat avaruuskäyriä pitkin.

1. Saunan oven pönkä [»Tynke»].

H a l i k k o. [1915].

Pönkä, joka on puusta, on toisesta päästä tuettu maahan ja on asetettu vinottain ovea vastaan siten, että sen yläpää on jossakin oven kolossa.

Kuva 1.

2. Portin vitsalenkki.

P e r n i ö, [1916].

Lenkki on vitsasta väännetty irtonainen rengas, joka sitoo portin tolpan ja portin reunapuun toisiinsa. Väliin käytetään tavallista vannetta tähän tarkoitukseen.

Kuva 2.

3. Rautasalpa.

U s k e l a. [1915].

Ovessa ja ovipielessä on rautameruna; toiseen näistä on kiinnitetty rauta-*aspi*, jonka toisessa päässä on pikkulainen reikä. Tämä sopii toiseen merunaan. Sulkeminen tapahtuu rauta- tai puutapilla.

Kuva 3.

4. Esilukko.

U s k e l a, I s o k y l ä, M ä k i p ä ä. [1910].

Tämä rautalukko tavattiin romun joukosta n. s. »Kellarin Taavetin pajasta». Sen jälkeen sitä käytettiin esilukkona.

Siirrä on kehys A, johon on saranalla yhdistetty liikkuva osa B. (*kripa*). Tämän päässä on nelikulmainen reikä. Kun B on painettu kiinni, niin voidaan A:n vasemmassa päässä olevasta aukosta pistää sisään osa C. C on poikkileikkauseltaan neliönmuo-

toinen ja on siinä kahdella vastakkaisella puolella vieterit D. Kun C:tä painetaan sisään, niin painuvat vieterit D kokoon kunnes C on tullut loppuasentoon; silloin pääsevät ne ponnahtamaan takaisin ja estävät C:n ulospääsyn. Lukko avattaessa käytetään avainta E. Siinä on U:n muotoinen pääosa. Kun avain lykätään lukkoon sen oikeassa päässä olevasta reiästä niin painuvat avaimen haarat vieteriteitä C:tä vastaan. C pääsee silloin vapaasti liikkumaan se voidaan vetää ulos, jolloin B aukenee.

Lukko on rautaa.

Kuva 4. 1 lukko sivulta, 2 liikuva sisäosa, 3 avain, 4 lukko ja merunat.

5. *Esilukko.*

S u o m u s j ä r v i. Turun Hist. Museo N:o 6762. [1914].

Lukossa on putkimainen kehys A ja liikuva osa B, jonka vasemmassa päässä on reikä. C voidaan pistää A:han tämän vasemmassa päässä olevasta reiästä ja estävät vieterit D, joita on 3 paria, sen ulospääsyn. Lukko avataan avaimella E pistämällä tämä A:n oikeasta päästä sisälle ja painamalla tämän haarojen avulla vieterit C:tä vastaan. E:ssä on pituussuuntaan leikkaus, jota vastaa lukon oikeassa päässä oleva häntämäinen muodositus F.

Lukko on rautaa.

Kuva 5. 1 lukko sivulta, 2 vasemmasta päästä, 3 sisäosa, 4 C:n poikkileikkaus, 5 avain.

6. *Esilukko.*

P a r a i n e n, D o m a r b y. Turun Hist. Museo N:o 6156 [1914].

Museon luettelossa mainitaan edellisen lisäksi lukosta: »Ytter-lås från 1600-talet.»

Lukossa on erinomaisen vankka putkimainen osa A, jossa on sivulla pitkittäisiä kiskomaisia osia ja kaksi haaraa, joiden päässä on pyöreät reiät. Toisen pääsan muodostaa B, jonka alapäässä on viisi paria vieteriteitä D sisältävä ryhmä ja yläpäässä tähän litteällä rautaosalla yhdistetty pyöreä rautakappale, joka sopii A:n haarojen reikiin. Lukko sulkeutuu painamalla B riittävän syvälle A:han. Avaimella, joka työnnetään sisälle oikeasta päästä, painetaan vieterit kokoon, jolloin B voi irtaantua.

Lukko on rautaa.

Kuva 6. 1 lukko vasemmasta päästä, 2 sivulta suljettuna, 3 poikkileikkaus sisäosan alaosasta, 4 oikean pään reikä, 5 avain päästä, 6 avain sivulta, 7 B pienemmässä mittakaavassa sivulta.

7. *Portin salpa.*

H a l i k k o, N a k o l a. [1912].

Laitteessa on merunan E:n avulla porttiin kiinnitetty litteä rautaaspi A, jonka toisessa päässä on tolppaan lyötyyn merunaan D sopiva reikä. Portti suljetaan pistämällä ketjusta C riippuva tappi B D:n reikään.

Kuva 7.

8. *Portin perustasalpa.*

P e r n i ö. [1916].

Tolppaan on kiinnitetty vitsasta väännetty *perusta*; tämän toisessa päässä on kapula, joka on pujoteltu portin poikkipuitten varaan.

Kuva 8.

9. *Portin vitsalenkki.*

P e r n i ö. [1916].

Portin tolpan yläpähän on kiinnitetty vitsasta väännetty *perusta*, jonka irtonaisessa päässä on lenkki. Tämä lenkki sopii portin reunapuu pähän ja toimii siten sulkijana.

Kuva 9.

10. *Rautahaka.*

U s k e l a; [1915].

Oveen ja ovipieleen on lyöty merunat C ja A. C:ssä on rau-dasta tehty haka B, jonka toinen pää sopii A:n reikään. Näin haka toimii sulkijana. Haka voi esiintyä myösken oven merunassa kiinni.

Ryhmin A:n yleisenä tunnusmerkkinä oli se, että (S, Z):n jonkun osan pistet voivat liikkua avaruuskäyriä pitkin. Tämän määritelmän perusteella A:han tulee kuulumaan varsin kirjava joukko muotoja, joilla ei ensi silmäyksellä näytä olevan mitään yhteisiä ominaisuuksia. Tarkemmin tutkittuna huomataan asian-laita kuitenkin toiseksi.

A:n kaikki muodot voitaisiin jakaa kahteen ryhmään sen mu-kaan, onko joku osa (S, Z):sta täysin irtonainen tai pysyvätkö liikkuvan osan pistet aina jonkun umpinaisen pinnan sisäpuolella, mutta tämä jaoitus ei kuitenkaan ole oikein hyvä, sillä silloin jou-tuisivat esim. (3) ja (7) eri ryhmiin.

Yksinkertaisimmissa muodoissa tavataan vaan irtonainen osa (Sl, Zo), (1), (2). Näistä kehittyy liikuntavapautta rajoittamalla

uusia muotoja (8), (9), joissa Sl:n toinen pää on tolppaan sidottu. Edelleen ilmestyy Zo:n sijalle Zk (10), siis muoto (Sl, Zk). Voi esiintyä myös samansukuinen (Sk, Zl). Sittemmin liikkuva osa jakaantuu kahtia (3), (7). Alkuaan näistä toisena toimii tappi. Tämän avaamista kuitenkin edelleen rajoitetaan kehittämällä se esilukoksi. Näin on syntynyt muoto (S, Z, P, N). Esilukoista on tässä esitetty kolme kehitysastetta putkilukosta (4), (5), (6).

B. (S, Z):n jonkun osan pistet liikkuvat tasossa.

- a) Liikuntavapaus navan ympäri rajoittamatona.

11. Entisen pihaton oven salpa.

R a i s i o, K u l o i n e n, V a n h a-L u k k a r l a. [28/7 1914].

Salpa sijaitsee ulkopuolella seinäässä vasemmalla puolella ovea ja pääsee se kiertymään seinään lyödyn vankan rautanaulan ympäri.

Kuva 11. 1 salpa edestä, 2 sivulta.

12. Saunan oven salpa.

K u u s j o k i, I s o t a l o, K a n k a r e. [26/8 1915].

Salpa on ulkopuolella seinäässä oven oikealla puolella.

Siinä on pitkähkö salpa, joka on kiinnitetty seinän läpi kulkevassa reiässä pyörivään tappiin, jonka sisäpuoleisessa päässä on kädensija. Salpa voidaan siis sisäpuolelta väentämällä aukaista.

Laite on tehty koivusta ja on se ulkonäöltään harmaantunut ja vanha.

Kuva 12. 1 salpa edestä, 2 poikkileikkaus.

13. Tuvan eteisen oven salpa. [Pyörä.]

U s k e l a, P a h k v u o r i, W i l é n (torppa). [28/7 1915].

Salpa sijaitsee eteisen ulko-ovessa, joka aukeaa sisäänpäin, siten, että säppi C on oikeassa ovipielessä (sisältäpäin katsoen). Ovessa on sitäpaitsi puukoppalukko. Siinä on napakappaleeseen B kiinteästi liitoksella yhdistetty piita A, joka on suurehko litteä puukappale. Se takertuu säpin C:n loveen ja pitää oven suljettuna. Ovi voidaan avata sisäpuolelta nostamalla piitaa ja ulkopuolelta väentämällä oven läpi kulkevassa napakappaleessa olevasta litteähköstä kädensijasta.

Laite on kauttaaltaan koivua, on kulunut hyvin sileäksi ja tummentunut.

Kuva 13. 1 piita ja napapuu päältä, 2 sivulta, 3 päästä, 4 säppi sivulta.

Edellämainittujen lisäksi on muistiinpanoja »pyöristä» K u u s-j o e l t a, (11):n tapainen ja M y n ä m ä e l t ä, (12):n tapainen muutten, mutta sijaitsee ovessa.

b) Liikuntavapaus navan ympäri rajoitettu.

a. *Painovoiman avulla kiinnipysyvä.*

14. *Portin salpa.*

Kiikala, Kruusla, Pormestari, Seppä. [22/7 1914].

Laite sijaitsee osittain portin reunassa, osittain tolpassa. Siinä on salpa A, joka voi kiertyä ylös ja alas oikeassa päässä olevan puutapin ympäri, rautanauloilla kiinnitetty *kalpa* B, jonka uuroksessa salpa voi liikkua ja tolppaan kiinnityöty säppi C, jonka loveen salpa takertuu ja siten pitää portin suljettuna.

Osat ovat tehdyt puusta.

Kuva 14. 1 laite edestä, 2 säppi sivulta.

15. *Portin salpa.*

Uskela, Pahk vuori, Wilén, (torppa). [28/7 1915].

Laite sijaitsee Pahk vuorelta Wiléenille menevän tien varrella olevassa »krintissä». Siinä on »krintissä» olevassa tapissa liikkuva piita A, pystyosa B, joka rajoittaa A:n liikettä ja tolppaan lyöty säppi C. Salpa avataan nostamalla piitaa. Jos »krintti» lyödään yksikseen kiinni, niin sulkeutuu se normaaliloissa itsestään. Säpin kalteva etureuna kuljettaa näet piitan loveen ja takerruttaa sen sinne.

A ja D ovat mäntyä, B ja C koivua.

Kuva 15. 1 laite edestä, 2 B sivulta, 3 piita päältä, 4 säppi sivulta.

16. *Tuvan eteisen ulko-oven salpa.*

Kiikala, Kruusla, Pormestari, Kaljola (torppa). [22/7 1914].

Laite sijaitsee sisäänpäin aukeavan kaksoisulko-oven sisäpuolella ja oikealla ovireunassa (sisältäpäin katsoen). Siinä on piita A, jonka vasemmassa päässä on napa, pystyosa B, jonka lovessa A:n

toinen pää liikkuu sekä säppi C, jona toimii ovipieleen lyöty rautakoukku. Salpa voidaan aukaista vaan sisäpuolelta.

A ja B ovat koivua, C rautaa.

Kuva 16. 1 B sivulta, 2 laite edestä, 3 säppi sivulta.

17. *Puuvaljan oven salpa.*

M y n ä m ä k i, R a i m e l a, S ö d e r h o l m. [31/7 1914].

Laite sijaitsee ulospäin aukeavassa ulko-ovessa ulkopuolella ja vasemmalla reunalla. Siinä on piita A, joka liikkuu oikeassa päässä olevan navan ympäri ja jonka vasemmassa päässä on litteä kädeñsija, päästään oveen sisälle lyöty kalpa B ja vasempaan ovipieleen (ulkoapäin katsottuna) kiinnilyöty säppi C. Laite voidaan avata ainoastaan ulkopuolelta ja sulkeutuu se normaaliloissa, kun ovi lyödään kiinni.

Laite on rautaa.

Kuva 17. 1 laite edestä, 2 päältä, 3 säppi sivulta.

18. *Tuvan eteisen oven salpa.* [»Rautaklinkku»].

K u u s j o k i, K u t t i l a, I s o t ä l o, K a n k a r e. [26/8 1915].

Laite sijaitsee sisäänpäin aukeavassa ulko-ovessa sisäpuolella. Siinä on piita A, jonka oikeassa päässä on napa, päästään sisälle lyöty pystyosa B, joka rajoittaa A:n liikettä, säppi C, joka on lyöty kiinni ovipieleen, nuorassa riippuva puutappi D, jolla piita esteää nousemasta ylös, kun tappi pannaan vastaavaan reikään ja nuora E, jonka avulla salpa voidaan ulkopuolelta avata. A:n vasempaan päähän on muodostettu litteä kädensija.

Laite on rautaa, lukuunottamatta tappia, joka on puuta.

Kuva 18. 1 laite edestä, 2 päältä, 3 tappi.

19. *Portin salpa.* [»Klinkku»].

R y m ä t t y l ä. [28/6 1913].

Laitteeseen kuuluu portinpylvääseen lyöty rautaosa A, jonka ulkopäähän on saranalla yhdistetty taivutettu osa B. A:ssa olevan reiän kautta pistää osa B:stä toiselle puolle; pois sen estää putoamasta B:ssä oleva silmukka. Portissa on rautatappi C. Kun portti lyödään kiinni, niin painaa C B:tä ja nostaa sen ylös. Mutta kun C on kulkenut B:n alakulman ohi, putoaa B alas ja portti pysyy sulkeutuneena.

Laite on rautaa.

Kuva 19. 1 laite sivulta, 2 edestä, 3 päältä.

β. *Kiinnipysyminen perustuu joustavuuteen.*

20. *Portin salpa.* [Vieterilukko].

S u o m u s j ä r v i, L a h n a j ä r v i. [^{23/7}, 1914].

Laitteen muodostaa toisesta päästää halkaistu riuku B, jonka toinen pää on maassa tien vieressä ja toisen pään toinen haara rautanaulalla kiinnilyöty tolppaan. Klossin B:n vaikutuksesta on A:n toinen haara taipunut sivulle. Kun nyt portti lyödään kiinni, niin painaa sen reuna A:n haaran sivulle. Mutta heti, kun portti on kulkenut tämän pään ohi, ponnahtaa se takaisin ja estää portin aukeamasta.

Laite on puuta.

Kuva 20. 1 laite sivulta kohtisuoraan tien suuntaan vastaan katsottuna, 2 päältä.

21. *Portin salpa.*

P e r n i ö. [1916].

Portin reunassa on sen tasossa liikkuva raudasta väännetty vieteri A, joka on alapäästään kiinnitetty, mutta yläpäästään irtonainen ja reunapuun läpi kulkeva leviten toisella puolella kädensijaksi. A:n pidättää paikoillaan tolpan reunaan lyöty säppi B, jossa on lovi.

Kuva 21. 1 laite sivulta, 2 päältä. —

Yleinen karakteristiikka ryhmälle B on se, että (S, Z):n liikkuvan osan pistet liikkuvat tasossa, siis rajotetummin, kuin edellisessä ryhmässä A. Liikkumistaso on tavallisesti vertikaalinen. Ryhmässä voi yleensä tavata muotoja (Sl, Zo), (So, Zi), (Sk, Zi), (Sl, Zk), (S, Z, N), (12), (13) ja (S, Z, P, N), (18).

Liikuntavapaus on aluksi rajoittamatona (11), (12), (13) ja (S, Z):n alkioista toinen indeksillä o varustettu (11), (12); myöhemmin o:n sijalle tulee k (13). Napa, joka tähän asti on tavallissimin sijainnut piidan keskellä, siirryy nyt oleellisesti toiseen päähän ja liikettä rajoittaa uusi aihe kalpa (14—18). (S, Z):sta esiintyy kombinatio (Sk, Zi). Mutta S:kin voi olla muotoa Sl, jolloin sen kärki kuitenkin on alas painin käännetty sen sijaan, että Sk:ssa se on ylös painin. Näin syntyy muoto (Sl, Zk), (19).

Kun nyt käsityleissä muodoissa (14—19) painovoima toimii Zi:n ja Sl:n paikoillaan pitäjänä, niin on kahdessa seuraavassa (20), (21) tänä voimana aineen elastisuus. Sama voima korvaa näissä kalvan, joka toimi piidan liikkeen rajoittajana.

C. (S, Z):n jonkun osan pisteet liikkuvat suoralla viivalla.

a) Avaimettomia salpoja.

22. Portin salpa.

Perniö. [1916].

Laitteen muodostaa riukuaitaan portinpieleen sovitettu puu, jonka liikettä ohjaavat riukujen rako ja vitsasta sidottu lenkki.

Kuva 22.

23. Sikolätin oven salpa.

Suomussjärvi, Kettula, Muurmestari. [26/8 1914].

Laite on kiinnitetty rautanauloilla ulkopuolelle seinään oven vasemmalle puolelle. Siinä on leveähkö pystyosa B, johon tehdysä urteessa vaakasuora salpa A voi liikkua. A:ssa on kädensija ja kohokkeet C.

Salpalaitte on tehty männystä ja lienee hyvin nuori.

Kuva 23. 1 laite edestä, 2 oikealta sivulta.

24. Sikokarsinan oven salpa.

Pöytynä, Riihikoski, Mänttäali. [10/7 1914].

Laite sijaitsee ulkopuolella kaksoisoven vasemmanpuoleisessa puoliskossa. Siinä on kaksi yhdensuuntaista rautanauloilla kiinnitettyä pystyosaa B, joihin tehdyyssä lovissa salpa A pääsee liikkumaan; A:n liikettä rajoittaa kohoke C.

Kuva 24. 1 laite sivulta, 2 edestä.

25. Asuinrakennuksen ulko-oven salpa.

Perniö, Paarskylä, Hentola. [17/8 1915].

Laite sijaitsee sisäpuolella seinässä oikealla puolella ovea. Siinä on kaksi yhdensuuntaista rautanauloilla seinään kiinnitettyä pystyosaa B, joihin tehdyyssä lovissa liikkuu vaakasuora salpa A. A:ssa on kohoke D, joka estää sitä luisumasta laitteesta pois.

Salpalaitos on tehty koivusta veistämällä.

Kuva 25. 1 poikkileikkaus, 2 salpa edestä.

26. Lammaspihaton oven salpa.

Raisio, Kuloinen, Vanha-Lukkarila. [28/7 1914].

Laite sijaitsee ulkopuolella seinässä oven vasemmalla puolella. Siinä on 2 pystykappaletta A ja B, joista B on pitempi. Näihin teh-

dyissä lovissa liikkuu vaakasuora salpa C, jossa on etusyrjässä 2 kohoketta.

Laite on tehty koivusta.

Kuva 26. 1 lyhempi pystyosa, 2 laite edestä, 3 pitempi pystyosa, 4 salpa päältä.

27. *Vasikkapihaton oven salpa.*

S u o m u s j ä r v i, K e t t u l a, Muurmestari. [26/8 1914].

Laite sijaitsee ulkopuolella seinää vasemmalla puolella ovea. Siinä on salpa A, jossa on kaksi pitkänomaista reikää C. Näistä rei'istä sitovat sen seinään puutapit B, joiden pää on niin paljon ylöspäin paksumpi, ettei A pääse seinästä irtaantumaan, vaan ai-noastaan liikkumaan vaakasuorassa suunnassa.

Salpalaitte on tehty koivusta.

Kuva 27. 1 salpa edestä, 2 pituusleikkaus päältä katsottuna.

28. *Pihaton oven salpa.*

S u o m u s j ä r v i, K e t t u l a, T o m m a. [26/8 1914].

Laite on kiinnitetty seinään ulkopuolelle oven vasemmalle puolelle. Siinä on vaakasuora salpa A, jossa on rako B. Tästä raosta on seinään lyöty 2 päästää leveämpää tappia C, joiden varassa salpa pääsee liikkumaan ja jotka estävät sen lähtemästä seinästä irti.

Lukkolaite on koivua ja hyvin vanhan näköinen.

Kuva 28. 1 poikkileikkaus, 2 salpa edestä.

29. *Pihaton oven salpa.*

S u o m u s j ä r v i, L a h n a j ä r v i, S i m o l a. [24/8 1914].

Laite sijaitsee ulkopuolella seinää oven oikealla puolella. Siihen kuuluu tukikappale B, jonka lovessa salpa A pääsee liikkumaan. Salvan liikuntoa ohjaavat vielä lisäksi seinään lyödyt tapit C ja D, joita varten salvassa löytyy pitkulaiset reiät. Vasemmanpuoleisessa reiässä on oikeassa päässä sen yläreunassa lovi, johon C sopii. Tämän avulla sidotaan salpa määärättyn asentoon.

Kuva 29. 1 laite edestä, 2 vasemmalta reunalta, 3 salpa erikseen.

b) *A v a i n s a l p o j a.*

30. *Luuvan oven lukko.*

H a l i k k o, N a k o l a, M y l l y m ä k i. [6/8 1915].

Lukko tehtiin noin 20 v. sitten.

Se sijaitsee ulospäin aukeavassa ovessa sisäpuolella oikeassa reunassa (sisältämäin katsoen). Siinä on piita A, jossa on keskellä paksumpi kohta ja siinä kolme puutappia ja kaksi rautanauloilla kiinnitettyä pystyosaa C. Piidan yläpuolella on reikä avainta varten. Avaimen B muodostaa taivutettu rautalangan pätkä, jonka pää tarttuu A:n tappeihin ja siirtää sitä sivulle.

Lukko on havupuuta, avain rautaa.

Kuva 30. 1 lukko edestä, 2 piita päältä, 3 avain.

31. *Entinen pikkuaitan oven lukko.*

Pöytä, Auvainen, Kylä-Uotila. [10/7 1914].

Lukko sijaitsee aitan sisäseinässä sisällepäin aukeavan oven vasemmalla puolella (sisältämäin katsoen). Siinä on piita A, jonka keskiosassa on lävistetyllä rautalevyllä päälystetty kohta. Pystyosat B ovat vankoilla puunaukoilla seinään kiinnitettyt. Piidan alapuolella on seinässä avainreikä. Avaimena toimii väärä rautalanganpätkä, jonka avulla piitaa solutetaan sivullepäin.

A ja B ovat puuta, lukuunottamatta A:n rautaosaa. Avain on rautaa.

Kuva 31. 1 lukko edestä, 2 poikkileikkaus A:sta.

32. *Porstuan ulko-oven lukko.*

Mynämäki, Raimela, Söderholm. [31/7 1914].

Lukko on entisessä »Aalin Kustaavan »hirsiporstuan ulko-ovessa sen sisäpuolella oikeassa reunassa (sisäpuolelta katsoen) ja on ollut nykyisessä asussa noin 15 vuotta.

Suinä on piita A, jossa on keskellä kolme lovea, rautanauloilla kiinnilyödyt pystyosat B, joista oikeassa ovipielessä oleva takeruttaa piidan kiinni. Avain C on kahdesta saranalla toisiinsa yhdistetystä rautakappaleesta. Sitä varten on ovessa piidan yläpuolella reikä.

A ja B ovat mäntyä, C rautaa.

Kuva 32. 1 lukko edestä, 2 piita päältä, 3 avain, 4 B sivulta.

33. *Pihaton ulko-oven lukko.*

Pöytä, Riihikoski, Mänttäali. [10/7 1914].

Lukko sijaitsee ulospäin aukeavassa kaksoisovessa sisäpuolella vasemmassa puoliskossa (sisäpuolelta katsoen) sen oikeassa reunassa. Siinä on piita A, joka liikkuu kahden rautamerunan B:n varassa. A on keskeltä levennyt ja on siinä tässä kohdassa koloja. Avainta

varten on ovessa piidan yläpuolella reikä. Avaimena toimii väärä rauta, joka tarttuu piidan loviin ja siirtää sen sivulle.

Lukko on rautaa.

Kuva 33. 1 poikkileikkaus, 2 lukko edestä.

c) Kielilukkoja.

34. *Pihaton oven lukko.*

Halikko, Numminen, Kankare, Plander. [19/8 1915].

Lukko on nykyisessä pihatossa ollut noin 50 vuotta. Kun se siihen siirrettiin oli se »samanlainen vanhannäköinen».

Lukko on kiinnitetty ulkopuolelle seinään 4:llä puutapilla ja 2:lla rautanaulalla (keskellä) vasemmalle puolelle ovea. Lukkopesä A on lovet salpaa B ja avainta C varten. Kieliä, jotka sitovat salvan paikoilleen on 2. Salvan oven puoleisesta päästä on etureunasta lohjennut pois siinä ollut kohoke; eteenpäin taitutetun kädensijan puolella on kohoke, joka estää salpaa liikkuusta liian paljon oveen päin. Takana on lauta.

Lukko on koivua lukuunottamatta takalautaa, joka on mäntyä. Sahaa ei sitä tehdessä ole lainkaan käytetty.

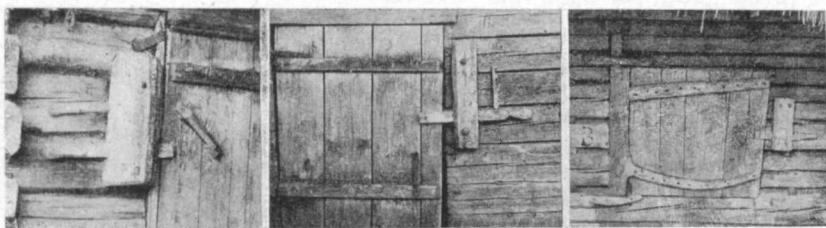
Kuva 34. 1 lukko edestä, 2 lukkopesä päältä, 3 salpa päältä, 4 avain. Kuva 34 a. Lukko edestä.

35. *Ladon oven lukko.*

Mynämäki, Nihattula, Kyrölä. [30/7 1914].

Lukko arvellaan yli 40 vuoden vanhaksi.

Lukkopesä A on kahdella vankalla puutapilla ulkopuolelle seinään kiinnitetty oikealle puolelle ovea. Salpa B on alkuaan ollut

N:o 34 a, 35 a ja 37 a. Kielilukkoja.

niin laitettu, että sen liikkumisala ovat rajoittaneet korkeammat osat etureunan kummassakin päässä. Nyt on oven puoleisesta päästä tämä lohjennut pois ja hevosaula lyöty sijalle. Salvan

sitoo paikoilleen 2 pystysuorassa suunnassa liikkuvaa kieltä, joiden päät sopivat salvassa oleviin loviin. Avaimella C voidaan kielet niiden reunassa olevista lovista kohottaa niin, että salpa pääsee liikkumaan. Keskiosaan takustaa on upotettu lauta D.

Lukko on tehty koivusta sahalla, veitsellä ja kirveellä ja on se hiukan sammaloittunut.

Kuva 35. 1 lukko edestä, 2 oikealta sivulta, 3 avain, 4 salpa.
Kuva 35 a. Lukko edestä.

36. *Pihaton oven lukko.*

K i s k o, K i r k o n k y l ä, K i v i l ä. [^{24/7} 1914].

Lukon teki noin 50 v. sitten Silver niminen kiskolainen.

Lukko on kiinnitetty ulkopuolelle seinään oikealle puolelle ovea 4:llä rautanaulalla. Siinä on lukkopesä A, salpa B, avain C ja 3 kieltä. Salvan takareunasta on urrettu melkein kädensijaan saakka osa pois; sen oven puoleisessa päässä on 2 lyhyttä nauhaa. Avain on tehty yhdestä puusta. Takalauta löytyy.

Lukkopesä on tehty männystä, salpa on koivua.

Kuva 36. 1 lukko edestä, 2 oikealta sivulta, 3 salpa, 4 avain.

37. *Riihen ladon oven lukko.*

S u o m u s j ä r v i, K e t t u l a, H ä r k ö l ä. [^{26/8} 1914].

Lukko on 4:llä puunaulalla kiinnitetty ulkopuolelle seinään oikealle puolelle ovea. Lukkopesässä A on lovet salpaa B ja avainta C varten. Salvassa on kummassakin päässä kohokkeet, jotka rajoittavat sen liikkumisalueen. Kädensija siinä samoin kuin avaimessa on eteenpäin kääntynyt. Kieliä on 3.

Lukko on koivua, lukuunottamatta takalautaa, joka on mäntyä. Ulkonäöstä päättäen ei se ole kovin nuori.

Kuva 37. 1 lukko edestä, 2 oikealta sivulta, 3 salpa päältä, 4 avain. Kuva 37 a. Lukko edestä.

38. *Entisen pihaton oven lukko.*

R a i s i o, K u l o i n e n, V a n h a-L u k k a r l a. [^{28/7} 1914].

Lukko on ollut ylimuistoisista ajoista saakka käytännössä ainakin 4:ssä polvessa ja on se ollut 4:ssä navetassa ja 2:ssa laossa. Salpa on uudestaan tehty ja myös osa kielistä.

Lukko on kiinnitetty kahdella puutapilla ulkopuolelle seinään vasemmalle puolelle ovea. Siinä on lukkopesä A, salpa B, avain C ja 4 kieltä D. Salvan etureunan kummassakin päässä ovat

kohokkeet; näistä oven puoleinen on hiukan koristeltu. Kädensija on ulospäin väärä. Avain on tehty yhdestä puusta. Kielistä on syrjinnä vasemmalla oleva tehty siten, että avainlovi siinä on alempana kuin muissa. Ennenkuin avainta ollenkaan voidaan työntää lukkopesään sisälle, pitää erikoinen langan E:n avulla kohottaa tätä kieltä sopivan korkeuteen. Takalauta on.

Kuva 38. 1 lukko edestä, 2 vasemmalta sivulta, 3 takaa, 4 kieli, 5 salpa, 6 avain.

39. *Ladon oven lukko.*

K u u s j o k i, K u t t i l a, I s o t a l o, I l o l a. [26/8 1915].

Lukko on kiinnitetty rautanauloilla ulkopuolelle seinään vasemmalle puolelle ovea. Erikoisessa lukkopesään B tehyssä lovessa liikkuu salpa A, jonka kädensija on ulospäin taivutettu ja jossa yläreunassa on yksi lovi. Salvan pitää paikoillaan tähän loveen sopiva kieli C. Lukkopesässä on reikä avainta varten, jolta väentämällä kieli voidaan jonkin verran kohottaa ja salpa siten vetää sivulle. Lukon ja seinän välissä on tuohikerros D.

Puuaine on koivua.

Kuva 39. 1 lukko edestä, 2 päältä katsottuna.

Edellä esitetyjen kielilukkojen lisäksi on tietoja näistä vielä seuraavilta paikkakunnilta: M y n ä m ä k i, L ä n k k i n e n, A l i s - K a r h u l a, 2 kpl. 3-kielisiä; P a i m i o (?), Turun Hist. Museo, 3-kielinen; U s k e l a, I s o k y l ä, 4-kielinen; P è r t t e l i, kirkkonkylä; S u o m u s j à r v i, K e t t u l a, M u u r m e s t a r i, 2-kielinen; S u o m u s j à r v i, K e t t u l a, H ä r k ö l ä, 4 kpl. 3-kielisiä.

d) *P u u k o p p a l u k k o j a, joissa on rautasisus.*

40. *M y l l y n oven puukoppalukko.*

K a r u n a, S a v i s a l o, L ä n s i t a l o. [4/7 1914].

Lukko sijaitsee myllyn ulko-ovessa rautanauloilla kiinnitettyynä sisäpuolella vasemmalla reunalla (sisältäpäin katsoen). Sen asento on pysty. Siinä on koppa A, tölkkä B lisäkkeineen D, kaihenkieli C, avaimenröörin tappi E, avain H leikkauksineen ja niitä vastaavine osineen I.

Sen koppa on koivua, muut osat rautaa.

Kuva 40. 1 lukko avattuna, 2 avain, 3 kaihenkieli levitettyynä.

41. Entisen vilja-aitan oven lukko.

M y n ä m ä k i, M ä e n k y l ä, S i l l a n p ä ä. [30/7 1914].

Lukko on sijainnut ovessa sisäpuolella ja on se ollut kiinnitetynä rautanauloilla. Huomattavia osia ovat coppa A, vaaka-suoraan liikkuva tölkkä B lisäkkeineen, jonka kaksi poikkirautaa sitoo paikoilleen, vieteri eli kaihenkieli C, avaimen piippurauta E, tähtimäinen lukon täkki G, avain, jossa on silmus ja lehti leikkauksineen sekä leikkauksia vastaavat osat I. Lukon sisäpinnan peittää osittain rautalevy.

Lukon coppa on männystä, muut osat raudasta. Lukosta saanotaan: Se »mene täytte lukku».

Kuva 41. 1 lukko avattuna, 2 sivulta, 3 avain, 4 täkki sisältää pään. —

Ryhmässä C on yleisominaisuutena se, että (S, Z):n liikuvan osan pistet pysyvät suoralla viivalla. Tämä osa, piita, on vaaka-suora, paitsi alkeellisimmassa muodossa (22). Alkeellisin muoto on (Sl, Zo), kehittyneempiä (Sl, Zk), (Sl, Zo, N) ja (S, Z, P, N). Alkuaan sen liikettä horisontaalisuunnassa ei mikään rajoita, mutta sittemmin siihen tehdään kohopaikkoja, jotka estävät sen poispääsemästä kalpojen lomista. Kalpa voi olla pystypuu, jonka lovessa piita liikkuu, tai tappi, joka liikkuu piidassa olevassa reiässä. Mitään oleellista eroavaisuutta ei näissä muodoissa ole.

Edelleen liikettä voidaan ohjata kaksijatkaisella avaimella piitaan leikattujen loivien tai erikoisten tappien avulla (30—33). Yksinkertainen P:n aihe nähdään (29):ssä. Tämä aihe esiintyy pitkälle kehittyneenä kielilukoissa (34—39). P voidaan poistaa joko avainta nostamalla (34—38) tai vääsentämällä (39). Mitä useampia kieliiä on, sitä rajotetumpi on N:n muoto. Hauska lisälaitte N:ään on (38):ssa. Muodosta (33) on kehittynyt edelleen (40) ja (41) rakentamalla tähän lisälaitteita (P, N). Muotoja (40) ja (41) voidaan pitää suoranaisina alkeismuotoina tavallisille rautaisille salpalukoille.

III. Maantieteellis-historiallinen katsaus salpa- ja lukko- muotoihin tutkimusalueen ulkopuolella.

On luultavaa, että ihminen jo hyvin varhaisina aikoina on käyttänyt puusta tehtyjä salpa- ja lukkolaitteita, vaikka vanhimmilta ajoilta ei näistä ole mitään todisteita. *Pohjoismaissa* tunnetaan nuorimmalta rautakaudelta rautaisia esilukkoja ja avaimia m. m. *Käkisalmen kihlakunnasta*¹⁾ ja *Kokemäeltä*²⁾ ja pronssiavaimia *Ruotsista* m. m. *Gottlannista*³⁾. Mainitut lukkomuodot ovat olleet putki- tai muita esilukkoja. Historiallisia tietoja lukoista Pohjoismaissa tavataan m. m. ^{29/6} 1359 Turussa päivättyssä asiakirjassa⁴⁾, jossa mainitaan porvari »Mickil Losasmeder», siis lukkoseppä ja eräässä testamentissa⁵⁾, joka on tehty ^{22/12} 1405 Upsalassa ja jossa »Jøsse Iowansson» testamenteeraa »Marquardhe mins herra aerchebiscopens kökemaestara thre yxer oc try 1 a a s.» *Euroopassa* käytettiin vielä 9:llä vuosisadalla yleensä lukoihin puuta. Vasta tämän jälkeen ruvettiin ensin avaimia ja sitten itse lukoja tekemään metallista.⁶⁾

Tarkastetaan sitten kutakin salpa- ja lukkolajia erikseen

Kehittynytä muotoa *i r t o n a i s e s t a p ö n g ä s t ä* edustaa eräs laji, joka tavataan *Saksan Itä-Afriikassa*⁷⁾. Tässä on kaksi maahan lyötyä tolppaa. Näiden väliin asetetaan ovea vastaan pönkä ja se tuetaan vaakasuoralla puulla, joka yhtäkaa nojautuu sekä pönkään (keskeltä) että tolppaan (päistä).

E s i l u k k o j a on löydetty, kuten jo edellä mainittiin, nuoremman rautakauden haudoista. Esilukkoja on hyvin monta erilajia. Mielenkiintoisimmat niistä ovat n. s. putkilukot, joihin tässä kirjoituksessa on kiinnitetty huomio. Putkilukkoja on *Suomesta* tavattu *Käkisalmen kihlakunnasta* nuoremman rautakauden haudoista¹⁾ ja historiallisilta eri ajoilta m. m. *Brändöstä*⁸⁾ ja *Närpiöstä*⁹⁾. *Ruotsissa* on putkilukkoja löydetty m. m. *Ragnhildsholmenin* raunioista¹⁰⁾ lähellä *Kungälfia*, rakennettu v. 1250, hävitettiin v. 1320 ja *Piksborgin*¹¹⁾ linnan raunioista, joka hävitettiin v. 1434 (3 lukkoa). Siellä on niitä käytetty kaikkina seuraavinakin vuosisatoina. Muualta maailmasta on putkilukkojen esiintymisestä tietoja *Venäjältä*¹²⁾, *Saksasta*, muinaisesta *Roomasta*, *Egyptistä*, *Persiasta*, *Intiasta* ja *Kiinasta*¹³⁾.

Yksinkertainen vaakasuorassa suunnassa liikkuva *s a l p a* on epäilemättä kaikkialla maailmassa yleinen. *Suomessa* mainitaan sellaisia olevan esim. *Lopella*¹⁴⁾. Salpaa ovien sisäpuolella käytti-vät myösken roomalaiset. Tätä todistavat *Pompejista* tavatuissa ovenpielissä olevat kolot¹⁵⁾. Tietoja vaakasuorasta puisesta *s i s ä-s a l v a s t a*, joka on avattu *a v a i m e l l a* ulkoapäin, on Suo-

mesta *Lopelta*¹⁶⁾, *Pyhäjärveltä*¹⁷⁾ ja *Limingasta*¹⁸⁾ ja muualta *Venäjältä*¹⁹⁾, muinaisesta *Kreikasta* ja *Pohjois-Afriikasta*²⁰⁾.

Puisten kielilulkojen levenemisalue on myöskin hyvin laaja. Niitä on *Suomesta* tavattu m. m. *Lopelta*²¹⁾, *Jämsästä*²²⁾, *Pielisistä*²³⁾, *Pohjois-Savosta*²⁴⁾, *Vårdöstä*²⁵⁾, *Lehtimäeltä*²⁶⁾ ja *Karjalasta*²⁷⁾ ja muualta *Saksasta*, *Cornwallista*, *Färsaarilta*, muinaisesta *Egyptistä*²⁸⁾ ja *Saksan Itä-Afriikasta*²⁹⁾.

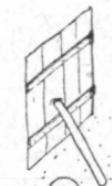
Puukopala *luukkoja*, joissa on rautasisus, on *Suomessa* tavattu m. m. *Lopella*³⁰⁾, *Sipoossa*³¹⁾, *Hyrynsalmella*³²⁾ ja *Liperissä*³³⁾.

Hajanaisten tietojen perusteella on todennäköistä, että tavallisimmat salpa- ja lukkotyypit ovat kaikkialla Suomessa tunnettuja. Tietojen perusteella muista maista näyttää siltä, että päämuodot *esilukko*, *salpa*, *avainsalpa* ja *kielilukko* ovat suurimmassa osassa Eurooppaa ja todennäköisesti myös Itämailla tunnetut. Kun niitä näissä maista on ollut jo varhaisimpina aikoina, niin ovat epäilemättä suomalaiset lukkomuodot mitä suurimmassa määrässä ulkomaalaista lainaa. Asian yksityiskohtaisempi todistelu ei kuitenkaan tämän materiaalin perusteella ole mahdollinen,

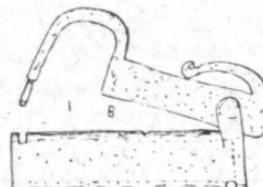
- ¹⁾ Th. S., Karj. rautak. s. 149—150. T. 9.
- ²⁾ J. R. A., Muinaisjäännöksiä. s. 283. K. 1443—1447.
- ³⁾ O. Montelius, Sverg. fornt. Atlas. s. 145. K. 477—478.
- ⁴⁾ Svb. s. 109.
- ⁵⁾ Finl. Medelt. urk. II. s. 58.
- ⁶⁾ Berglund, Uppf. bok. s. 413.
- ⁷⁾ Weule, Wissensch. Ergebni. T. 14: 3.
- ⁸⁾ V. H. M. B. 3305.
- ⁹⁾ V. H. M. B. 2817.
- ¹⁰⁾ Berglund, Uppf. bok. s. 433.
- ¹¹⁾ H. H., Bronsnycklar [Kongl. Akad. Mänadsblad. 1875]. s. 165—169.
- ¹²⁾ Heikel, Rakennukset [Suomi II: 20]. s. 97—98.
- ¹³⁾ Berglund, Uppf. bok. s. 412—413.
- ¹⁴⁾ Ax, Lopen ulkohuoner. s. 117.
- ¹⁵⁾ Berglund, Uppf. bok. s. 411.
- ¹⁶⁾ Ax, Lopen ulkohuoner. s. 118.
- ¹⁷⁾ V. H. M. B. 1459.
- ¹⁸⁾ Heikel, Rakennukset [Suomi II: 20]. s. 294.
- ¹⁹⁾ L. c., s. 97—98.
- ²⁰⁾ Berglund, Uppf. bok. s. 411.
- ²¹⁾ Ax, Lopen ulkohuoner. s. 117.
- ²²⁾ V. H. M. B. 3341.
- ²³⁾ V. H. M. B. 871.
- ²⁴⁾ V. H. M. B. 124.
- ²⁵⁾ V. H. M. B. 1529.
- ²⁶⁾ V. H. M. B. 3297.
- ²⁷⁾ Blomstedt & Sucksdorff, Karj. rak. T. 15: 2.
- ²⁸⁾ Berglund, Uppf. bok. s. 411, 413.
- ²⁹⁾ Weule, Wissensch. Ergebni. s. 78. T. 14: 1.
- ³⁰⁾ Ax, Lopen ulkohuoner. s. 118—119.
- ³¹⁾ V. H. M. B. 1506.
- ³²⁾ V. H. M. B. 1535.
- ³³⁾ V. H. M. B. 3279.

Kirjallisuutta.

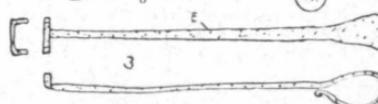
- Aspelin, J. R.* Muinaisjäännöksiä j. n. e. Helsinki 1877–1884. s. 283, k. 1443–1447.
- Ax (Ailio), J. E.* Kansatieteellinen kuvaus ulkohuonerakennuksista Lopella. Helsingissä 1896. [Kansatieteellisiä kertomuksia IV]. s. 117–120.
- Berglund, A.* Uppfinningarnas bok VI. Stockholm 1904. s. 411–434.
- Blomstedt, Yrjö ja Sucksdorff, Victor.* Karjalaisia rakennuksia ja koristemuotoja. Helsingissä 1901. s. 118. T. 15: 2, 3; 24: 1; 26: 2, 3, 4; 32; 33.
- Fink.* Der Verschluss bei den Griechen und Römern. Regensb. 1889.
- Forsström, O. A.* Suomen Keskiajan Historia. Jyväskylässä 1898. s. 309.
- Hausen, Reinh.* Registrum Ecclesiae Aboensis. Helsingfors 1890. s. 109. → Finlands Medeltidsurkunder II. Helsingfors 1915. s. 58.
- Heikel, A. O.* Rakennukset Tsheremisheillä, Mordvalaisilla, Virolaisilla ja Suomalaisilla. Helsingissä 1887. [Suomi II: 20]. s. 97–98, 294.
- Hildebrand, H.* Sveriges Medeltid, första delen. I. s. 103, II. s. 144.
- H., H.* Bronsnyklar från medeltiden. [Kongl. Vitterhets Historie och Ant. Akad. Månadsblad. 1875]. Stockholm. s. 165–169.
- Holmberg, Axel Em.* Nordbon under hednatiden. Stockholm 1854. s. 281.
- Montelius, Oscar.* Sveriges Forntid. Stockholm 1872–1874. Atlas. s. 145. K. 497, 498.
- Nötling.* Studie über altrömische Tür- und Kastenschlösser. Mannh. 1870.
- Peltonen, Vihtori.* Keksintöjen kirja I. s. 634–650.
- Schwindt, Theodor.* Tietoja Karjalan rautakaudesta [S. M. Y:n aikakauskirja XIII]. Helsingissä 1893. s. 149–150. T. 9.
- Weule, Karl.* Wissenschaftliche Ergebnisse meiner ethnographischen Forschungsreise in den Südosten Deutsch-Ostafrika. Berlin 1908. s. 78. T. 14: 1, 3.
- Katalog der Sammlung von Schlüsseln und Schlossern im Besitz des Herrn Andreas Dillinger. Wien 1886.

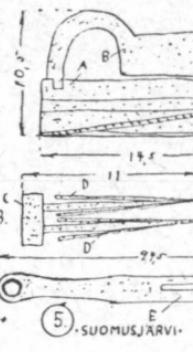
-HALIKKO-

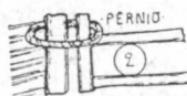
2.: USKELA-

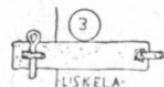
4.

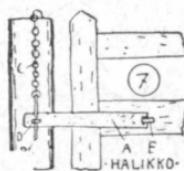
5.: SUOMUSJÄRVI-

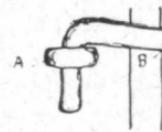
2.

3.

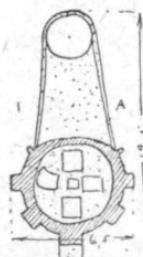
7.

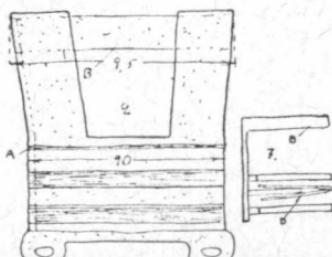
A

E

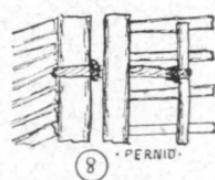
-HALIKKO-

1.

2.

8.

-PERNIO-

3.

B

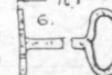
6.

4.

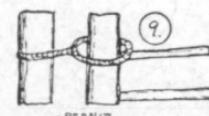
5.

6.

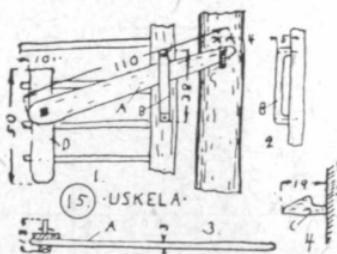
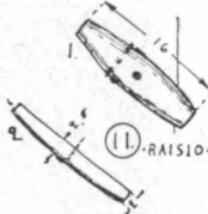
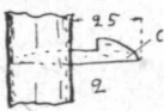
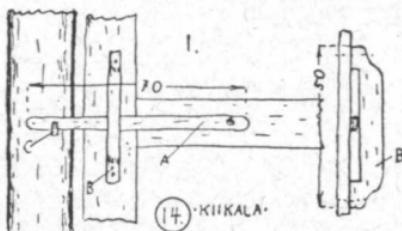
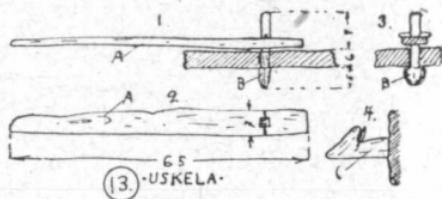
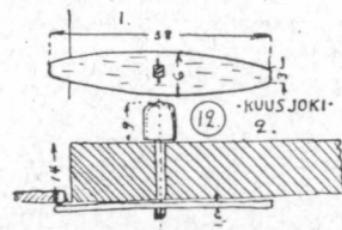
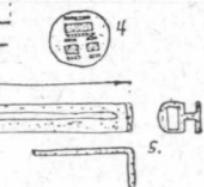
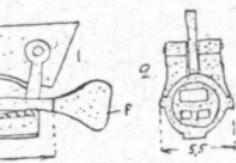
16,5

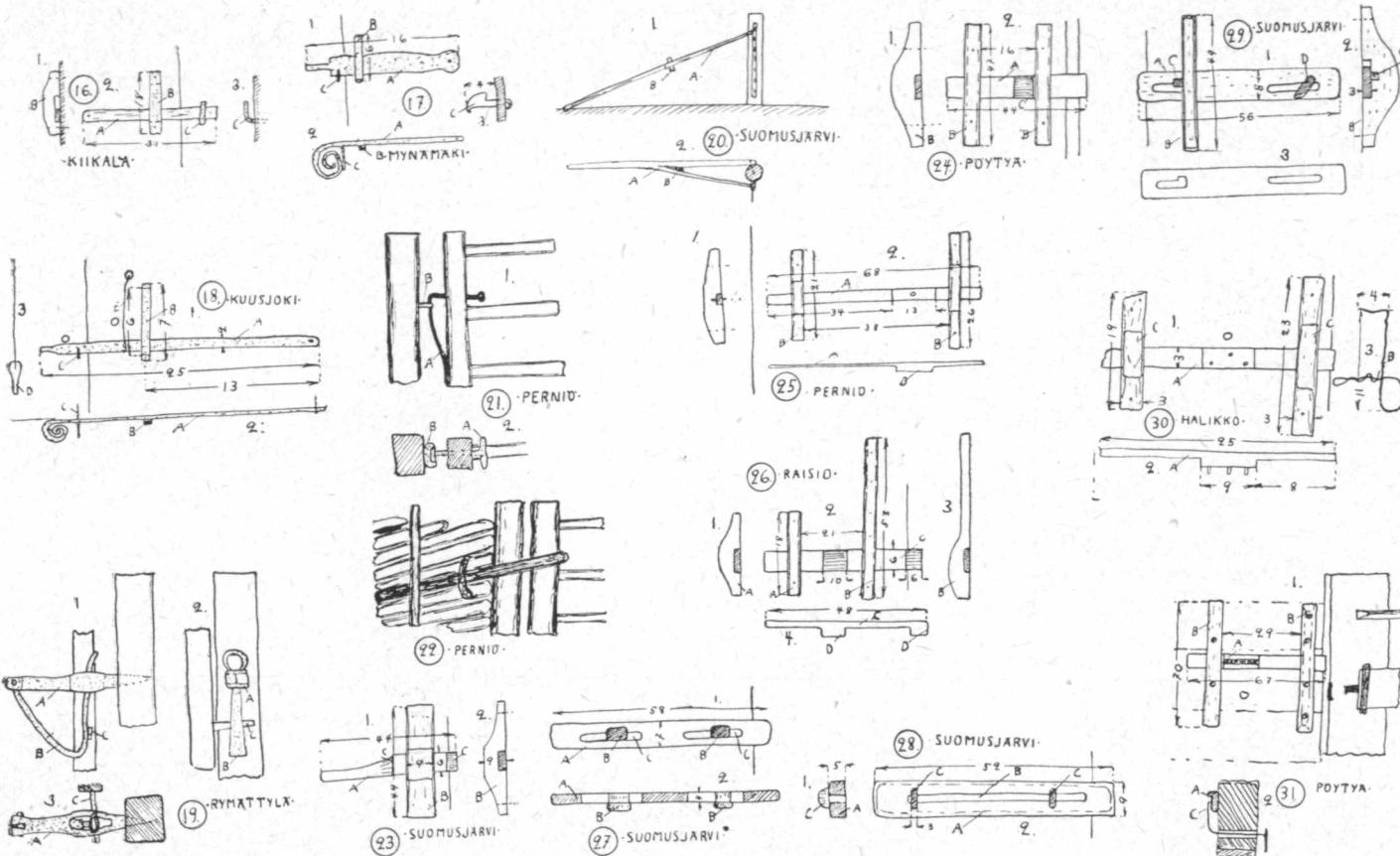
PARAINEN-

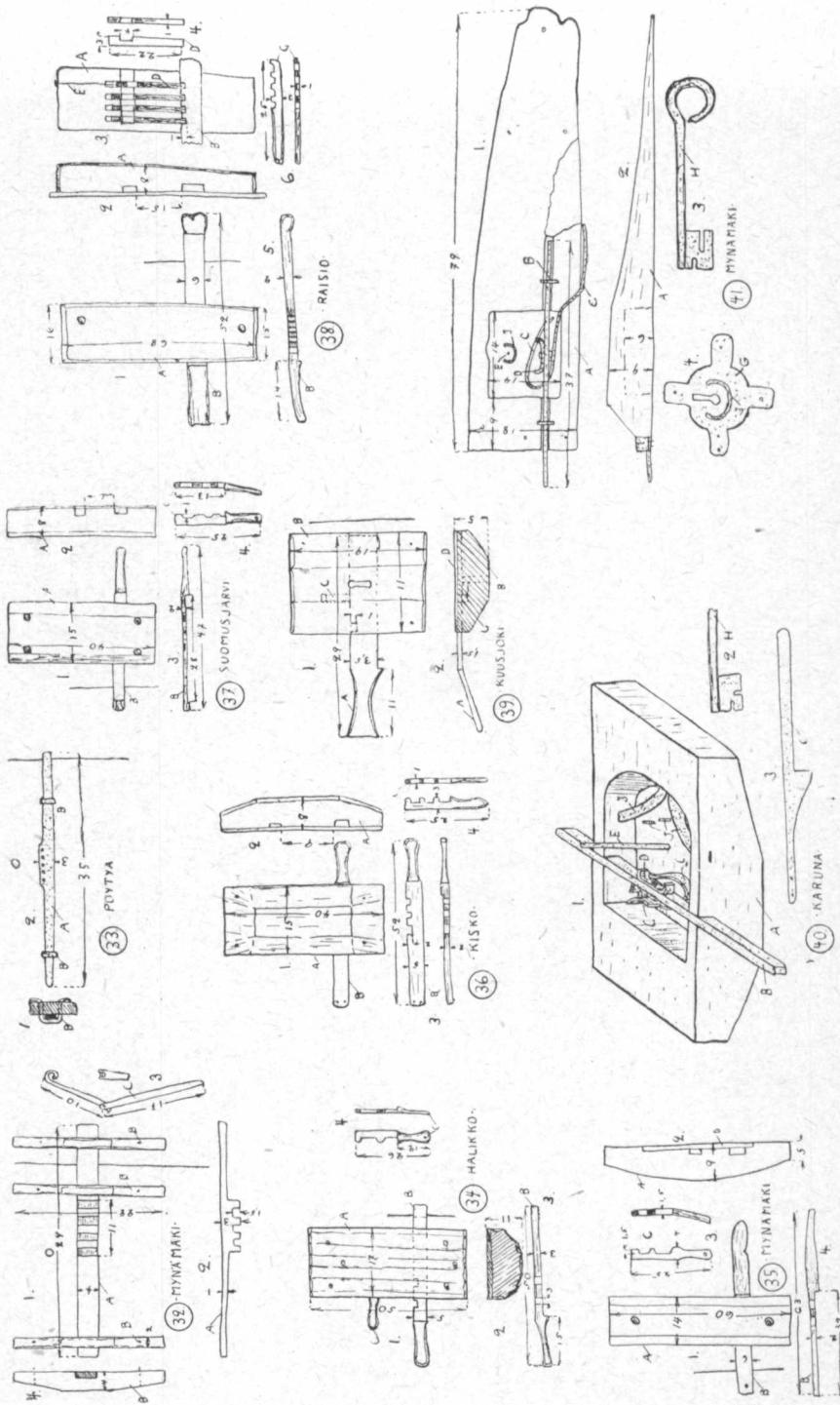

9.

-PERNIO-

FINSKA FORNMINNESFÖRENINGEN

FINSKT MUSEUM

XXVI

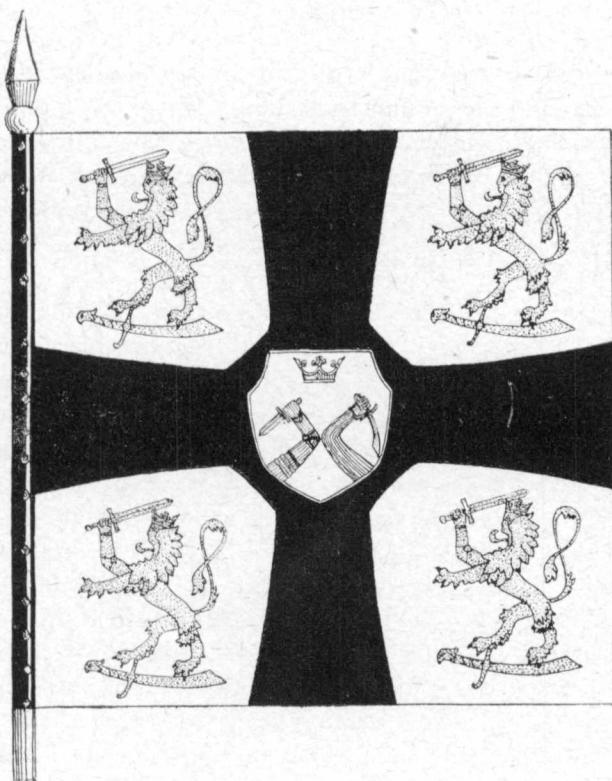
1919

HELSINGFORS 1919

HELSINGFORS 1919
K. F. PUROMIES BOKTRYCKERI A.-B.

Innehåll:

	Sid.
<i>H. J. Boström:</i>	17
<i>Bruno Forss:</i>	26
<i>T. I. Itkonen:</i>	30
<i>K. K. Meinander:</i>	56
»	1
<i>A. M. Tallgren:</i>	41
<i>Jacob Tegengren:</i>	11
Sägner från Vörå	

8. Jägarbataljonens fana 1918.

Förvärv till Nationalmuseet åren 1917 och 1918.

Den historiska avdelningen.

Under år 1917 ha de historiska samlingarna ökats med 314 föremål, fördelade på 87 huvudnummer. Av dem tillhörta 65 föremål (11 huvudnummer) Antellska Delegationen, 201 (53) Arkeologiska Kommissionen och 48 (23) Finska Fornminnesföreningen. Här till kommer ytterligare ett antal av 576 planscher och fotografier samt 312 fotografiska plåtar jämte kopior.

Under år 1918 har tillväxten utgjort 1,105 föremål, fördelade på 131 huvudnummer. Av dem tillhörta 28 föremål (11 huvudnummer) Antellska Delegationen, 1,059 (105) Arkeologiska Kommissionen och 28 (15) Finska Fornminnesföreningen. Här till kommer ytterligare 1,120 planscher och fotografier samt 190 fotografiska plåtar jämte kopior. — Den stora nedgången i Fornminnesföreningens förvärv beror på, att föremål som doneras till museet — vars officiella

namn 1917 förändrats från Statens Historiska Museum till Finlands Nationalmuseum — icke numera tillföras föreningen, om ej givaren uttryckligen så bestämmer. Under den ryska tiden strävade man med hänsyn till möjliga politiska komplikationer att så litet som möjligt låta föremålen komma till statsinrätningen, men numera kunna de direkt överlämnas i Nationalmuseets eller Arkeologiska Kommissionens ägo.

Liksom under föregående år ha förvaren av äldre föremål från våra kyrkor ej varit många. Strömfors församling har överlämnat en altarklädnad av röd sammet med guldotering och initialerna *H. I. af F. och W. C. C.* samt årtal *1790*; härmed avses bergsrådet Henrik Johan af Forssel (1754–90) och hans hustru Virginia Christina Carlskjöld (1759–1847); till donationen hör vidare en altarduk med rik spetsbård. Av Impilaks församling har deponerats en nattvardskalk med patén, av förgyllt koppar. — Genom de undersökningar, som arkitekt A. Tavaststjerna företagit av kalkmålningar i Pargas kyrka, ha samlingarna ökats med en större kollektion omsorgsfullt utförda och färglagda kalkeringar. Dessa målningar ha redan tidigare delvis varit bekanta, i det bl. a. Fornminnesföreningens I. konsthistoriska expedition (1871) beskrev dem och vapnen publicerats av Gottlund och Hausen, men år 1873 övermålades de. Församlingen önskade nu återställa kyrkans utsmyckning i dess förra skick, och det var i sammanhang härmed som Tavaststjernas undersökning verkställdes och bragte i dagen en hel del nya målningar. Omfattningen av dem är ej så stor; de mest betydande äro bilden av Gud Fader och Kristus samt kyrkofäderna, evangelisterna och änglar med språkband innehållande *Te Deum*, alla i valven. Bland väggmålningarna påminner en framställning av Gud Fader, Kristus med pinoredskap, och Maria skyddande mänskligheten under sin mantel, om en målning från 1471 i Nykyrko av Petrus Henriksson, och otvivelaktigt höra Pargasmålningarna till samma skola, ehuru ett närmare ingående på frågan försvaras av nykyrkomålningarnas radikala restaurering, som ej mer låter oss få någon uppfattning om tekniken och de ömtäligare detaljerna. Även ornamentiken i de två kyrkorna företer likheter. Genom sin konstnärliga halt står Pargasmålningarna högt; figurerna äro fulla av karaktär och individualitet. De ha utom vapnen, till vilka till de tidigare kända nu kommit påven Innocentius VIII:s, åtskilliga inskrifter, bland dem *tetta lot mala her nils byl . . . (bjelke?) . . . tillof ok sa has helgon alle amen samt anno dni M^oCDLXXXVI* (1486). Målningarna restaurerades med varsarhet sommaren 1917.

Voro förvaren från kyrkorna få, så voro de så mycket flere från andra allmänna institutioner, naturligtvis beroende på de poli-

tiska omvälvningar vårt land undergått under de två åren. Redan den kejserliga senaten förordnade om överförande av Finlands lantmarskalksstav från statsarkivet till museet. Den resliga staven är beklädd med blå sammet med broderade silverstjärnor; den förgyllda knoppen bär en kejserlig krona. Efter marsrevolutionen 1917 överfördes från senatshuset den i därvarande stora sessionssal stående kejserliga tronen med himmel, densamma som är avbildad å Thelnings och Ekmans bekanta tavlor över Borgå lantdags öppnande 1809. Tronstolen är synnerligen rikt utsnidad och förgyllt, himmeln av röd sammet med tunga silver- och guldbroderier, på ryggstycket ryska riksörnen, på den med en bred lambrekäng försedda baldakinen Alexander I:s monogram. Från förra kejserliga palatset överfördes en del föremål, däribland målningar av historiskt intresse: striden vid Lappvik (Vitsand) nära Ekenäs den 19 (7) maj 1854, med finska grenadierskarpskyttar på stranden i förgrunden och engelska flottan ute på redden, samt porträtt i helfigur av kommerserådet Anders Donner (1796–1857) och bonden Matts Kankonen (f. 1813), ledare av försvaret av Gamlakarleby mot engelsmännen den 7 juni 1854; alla dessa tavlor äro målade av Wl. Swertschkoff. Den förstnämnda återtogs till palatset, då detta begynte inredas för den nyvalde kung Fredrik Karl. Ytterligare mottog museet från generalguvernörshuset en mängd praktmöbel från senare tid samt porträtt, bl. a. en serie ryttarporträtt av Rysslands monarker från och med Nikolai I, i övernaturlig storlek; Nikolai II:s porträtt, i finska dragonregementets uniform, är målat av Alb. Edelfelt. Också från andra ryska ämbetsverk kommo porträtt m. m., bl. a. stätfliga gravyrer.

En säregen accession utgjordes av en del inventarier från den grekisk-ortodoxa fastningskyrkan på Sveaborg, sommaren 1918 ändrad till luthersk. De ryska kyrkliga myndigheterna ha önskat införliva de sekvestrerade kyrkornas tillhörigheter med det grekisk-ortodoxa kyrkomuseet i Helsingfors, men frågan har ännu icke avgjorts, främst på grund av osäkerhet om vem som här äger att taga sig talan; emellertid har det synts önskvärt att även Nationalmuseet skulle förvärva sig prov på denna kultur, som ju dock spelat en viss roll i vårt land, och som med sina byzantinska traditioner erbjuder ej få likheter med vår egen medeltida kultur. Då Senaten anmodade Arkeologiska Kommissionen att taga vård om den rikliga kvarlåtenskapen på Sveaborg, löstes frågan därför sälunda, att en del föremål, bl. a. den vackra och rikt utsnidade ikonostasen, reserverades för ortodoxa kyrkor närmast i östra delen av landet, en del representativa saker överfördes till Nationalmuseet och resten magasinerades i Sveaborgs krigsmuseum. Bland museets förvärv märkas två korsformiga kalendertavlor i gammal byzantinsk stil, med helgonbilder för

varje dag av året; ett antal helgonbilder och skåp, i fråga om tillkomsten genom donationer samt placeringen i kyrkan erinrande om de medeltida altarskäpen; ett antal stora försilvrade kandelabrar; en ytterst rik samling mässkläder, också de i sin mängd och färgprakt påminnande om medeltiden; m. m.

Genast efter det röda upprorets kuvande i Helsingfors den 12 april 1918 skred man från museets sida till insamlande av minnen från denna tid. De ryska kasernerna liksom de rödas nederlag av olika slag genomletades, och föremål ägnade att ge en bild av upproret tillvaratogos. Genom en skrivelse av den 29 april förordnade Senaten om att denna insamling skulle erhålla en särskild organisation och ställde i utsikt nödiga penningemedel härför. Ehuru den sista frågan ännu icke blivit klarerad, har insamlingen dock fortgått efter fastställt program. Flere av museets tjänstemän ha förtagit resor till landsorten för att där organisera samlandet. Då universitetsbiblioteket och statsarkivet insamla tryck och dokument, har nationalmuseet blott i andra rummet ägnat sig härat med undantag för avbildningar, varav allt åtkomligt medtagits. De egentliga föremålen för museets insamlarverksamhet ha varit vapen, uniformer, utrustningspersedlar, fanor och överhuvudtaget saker, som genom sin ovanlighet givit tiden dess särprägel. I nyländska nationshuset, vilket de röda begagnade som förrådshus, samt i arsenalen å Skatudden har erhållits en ganska fullständig kollektion beklädnadspersedlar och tillbehör, remmar, gasmasker, väskor o. d. för röda gardet samt ryska, amerikanska, japanska och tyska gevär och blanka vapen, använda å båda sidor; även det artilleristiska är i någon mån tillgodosett, ehuru denna gren tillsvidare av olika skäl undanskjutits. I Folkets Hus tillvaratogs efter branden en typiskt sammansatt kollektion av en rödgardistmundering, en tukthusfängdräkt och en rysk marinuniform, en treenighet som skall bilda ett till sena släktled talande dokument om upproret. För de vita trupperna har museet tillsvidare fullständiga uniformer för artillerist, nyländsk dragon och Helsingfors jägare; utlovats ha bl. a. uniformer m. m. för de tyska trupperna. En dyrbar gåva erhöll museet i kornett Herbert af Forelles tyska jägaruniform, skänkt av den dödes föräldrar häradshövding Axel af Forelles och Constance f. Ramsay. Herbert af Forelles, f. 1895, ingick i 27 jägarbataljonen och under upproret vid Nylands dragoner samt stupade vid Kuhmois den 10 mars 1918. — Talrikast inom denna avdelning äro dock de karakteristiska armbindlarna, de röda med sina regements, bataljons och kompaninummer och de vita i sin ständiga växling. Till den tidigaste typen hör en armbindel med blått S inom rundel; de röda siktade allmänt på dessa väl synliga band, och även det föreliggande som förärats av löjtnant Erkki Malm,

bär en rispa, påminnande om striden vid Kurkila i Asikkala den 15 april. Bland fanor äro att märka en mängd demonstrationsfanor med ryska och finska — aldrig svenska — inskrifter; fanan från revolutionsgraven i Brunnsparken med rysk inskrift om ära åt de fallne; ett par kolossala flaggor med ryska riksörnen från Långörns fästning vid Sveaborg; den röda demonstrationsfana som Jean Boldt använde vid sina uppträden på Senatstorget 1917; en röd fana med inskriften *T. J. K. IX R. II P. III K. 19²⁸/1 18* (Työväen Järjestys Kaarti IX rykmentti, II pataljona, III komppania), tagen i strid den 26 april vid Rajajoki by mitt emot Valkeasaari station av 5 jägarregementets 1 bataljon; samt tre av 3 jägarregementet överlämnade, vid detsamma använda fanor. En av de sistnämnda är röd med svart S. Georgskors, i de röda hörnfälten Finlands lejon, i korsets mitt Karelangs vapen; en annan är svart med rött kors, i övre hörnfältet närmast stången en vit stjärna, i korsets mitt Karelangs vapen; den tredje är gul med svart kors, i de gula hörnfälten Finlands lejon, i mitten Nyslotts vapen, en borg med tre torn i blått fält. Museet har slutligen självit bidragit med några minnen: persedlar, tillvaratagna efter de bayerska kanonärernas gästande i museet under ett par dagar; kuler, inskjutna genom fönstren och tillvaratagna inom museet; hål av en kula i den stora ingångsdörren av koppar och det slipade glaset i dörren innanför, m. m. — Bland andra saker, ägnade att åskådliggöra denna tid, må ytterligare nämnas några brödprov: ett närmast om hundbröd eller foderkaka påminnande, sålt i en butik bredvid museet i mars 1918; en handfull havresådor, utdelade som bröd bland de röda fångarna på Sveaborg under sommaren; en klump, liknande ett runt stycke lera, utdelad bland soldaterna vid ryska fronten under sommaren. — Antalet av krigsminnen utgör för närvarande vidpass 400.

Frånräknat dessa nutidsminnen ha museets samlingar ökats ungefär i samma omfattning som förut. Möbelsamlingen har ej något nämnvärt förvärv att uppvisa. Genom testamente av provincialläkaren doktor Johan Nathanael Toppelius (1835–1917) har museet fått mottaga en liten kristallkrona, som hängt i Zachris Topelii fädernehem å Kuddnäs invid Nykarleby, och som nu kommer att införlivas med Topeliirummen å museet. Några andra minnen av bemärkta personer ha även skänkts till museet. Senatorskan E. Genetz har överlämnat en fickkompass, som tillhört G. A. Wallin och följt honom på hans resor i öknen, och senare ägts av senator A. Genetz samt begagnats i Lappmarken. En kopp med fat av meissenporsslun har tillhört Uno Cygnæus och bär inskriften *Minne af ett tacksamt hjerta, 1843. Till dagligt bruk.* Av Maximilian Myhrbergs (1797–1867) arvingar genom fröken Barbro Strömberg har skänkts hans

svenska majorsuniform. Friherrinnan Lilli Ramsay har överlämnat general Georg Ramsays (1834–1918) uniform och samtliga ordnar samt tapperhetssärja med Georgsorden; gåvan åtföljdes av den praktfulla kedjan till S. Andreasorden, buren av generalens far, general Anders Edvard Ramsay (1799–1877), den ende finländare, som torde burit den; kejsar Alexander II tog kedjan från sitt bröst och hängde den på generalen. Av friherrinnan Sanna Ramsay har museet fått emottaga generalmajor Archibald Ramsays (1847–1907) ordnar och en del uniformsperchedlar. — En stor, rikt dekorerad fruktskål av silver, som skänkts genom dr Rosina Heikel, bär inskriften *Hanna Ingman 1845–1905, En tacksamhetens minnesgård af Föreningen De blindas vänner.*

Porträtsamlingens ökning har ej varit betydande, om man undantager den Antellska miniatyrkollektionen, dels hopbragt av donatorn H. F. Antell dels senare tillökad genom inköp, och nu överförd från Konstföreningens galleri till Nationalmuseet. Bland porträtten, inalles 43, märkas ett par stora på koppar målade miniatyrer av Gustav II Adolf och kurfurst Johan Georg av Sachsen, i helfigur på schackrutat golv, med pelare och draperier, bord med därpå visande hatt o. s. v.; några andra samtida miniatyrer och elfenbensreliefer av Gustav II Adolf; några metallreliefer av Karl XII; en regenttavla från 1668 med porträtt av drottning Kristina, Karl X, Hedvig Eleonora, Karl XI samt deras danska och tyska fursteslättigar, inalles 26 st.; en regenttavla med Sveriges konungar från Gustav I till Fredrik I. Vidare miniatyrer av Lovisa Ulrika Leijonhufvud (1756–98) f. Sohlberg och senare gift med överstlöjtnant Jacob Sahlgård; hennes svärson landshövding Gustaf Aminoff (1771–1836) som äldre i rysk-finsk uniform; Juliana Fredrika Aminoff (1768–1852) g. Christiernin; Justina Maria Aminoff (f. 1775) g. Malm); kommerserådet Zachris Franzén (1744–87) och hans maka Helena Schulin (1755–1811), skaldens föräldrar; tulldirektören Julius Conrad Antell (1770–1835), av J. Gillberg 1797; kapten Johan Georg Österman från Gamlakarleby; borgmästar A. Carlberg, sign. *Le Moine pinx. 1814*; Louise Constance Lampa f. Weckman (1790–1879), sign. *Le Moine pinxit. 1816*: generalmajor Hans Henrik Gripenberg (1754–1813); en akvarell av generalmajor Arthur Wilhelm Klinckowström (1807–60). Konstföreningen har även deponerat två av okänd målare utförda porträtt av en förfäm ryss med Andreas orden och hans gemål, båda från Katarina II:s tid. Till samlingarna ha inköpts oljeporträtt av Lindh av landshövdingen i Vasa län Herman Henrik Wärnhjelm (1776–1830) och hans hustru Ottiliana Sofia Adlercreutz (1785–1829); oljeporträtt, möjligen av R. W. Ekman, av bankkommissarien Carl Gustaf Reinhold Wärnhjelm (1815–96);

oljeporträtt och teckningar av Venny Soldan-Brofeldt av författarne Juhani Aho (f. 1861) och Kauppin-Heikki (f. 1862) samt doktor Thekla Hultin (f. 1864); ett vackert, av okänd rysk målare utfört miniatyрporträtt i profil av överste Jacob Kulneff (d. 1812); en guldring med silhuettporträtt av överste Ernst Gustaf von Hertzen (1765–1834). Såsom gåvor har museet fått emottaga av hushållerskan Wilhelmina Bockströms dödsbo ett troligen av Lindh målat oljeporträtt av doktor Henrik Edvard Arnell (1811–53); av häradshövding A. Böök klicheerna efter två av C. P. Mazér 1837 utförda teckningar av ritläraren Peter A. Kruskopf (1781–1858) och hans hustru Maria Charlotta Rickneck (1778–1854); av doktor Th. Stolpe fem akvareller av Mikael Toppelius, samtidia med de av E. Nervander i hans Toppeliimonografi s. 112–113 beskrivna Mathesius porträtten eller från början av 1800-talet, och framstående kyrkoherden i Lillkyro Johan Forsman (1759–1818) och hans fyra döttrar Gustava Elisabeth (1785–1849), Ebba Christina g. Stolpe (1787–1834), Johanna Magdalena g. von Essen (1789–1827) och Lovisa Margaretha (1791–1873). En värdefull tillökning erhöll museets fotografisamling genom testamente av bokhandlar Alfred Lagerbom i Fredrikshamn, som under åratal med möda och kostnad hopbragt en i 24 stora album ordnad kollektion huvudsakligen av furstar, statsmän, konstnärer och författare, bland dem flera hundra inhemska. En annan dylik accession har tillfallit museet genom det initiativ lektor Robert Boldt tagit i och med stiftandet av föreningen »Nationalmuseets frivilliga», med syfte att i hemmen bevaka museets intressen genom insamling av till synes värdelös och i annat fall åt förstöring invigda föremål. Såsom första nummer på programmet har just upptagits insamling av gamla fotografiporträtt, och museet har redan fått emottaga en första skörd av över 500 dylika. Från Finska Kadettklubben har överlämnats en samling äldre fotografiporträtt.

Finska Fornminnesföreningens vordne viceordförande, statsrådet Eliel Aspelin-Haapkylä († 1917), hade bestämt, att den största och värdefullaste delen av hans samlingar på olika områden skulle tillfalla Nationalmuseet, och statsrådinnan Ida Aspelin-Haapkylä har lovat överlåta allt så snart rum för samlingarnas uppställande står redo. Till en början kvarstanna den rika möbelsamlingen, porträtten m. m. i hemmet, men museet har redan fått emottaga gravyr- och teckningssamlingen. Efter utgallrande av en del saker av företrädesvis konstnärligt värde utgör denna accession 165 planscher. Aspelin-Haapkyläs samlande var främst riktat på föremål, porträtt m. m. av värde för den finska historien, och gravyrerna i samlingen äro till god del bilder av finske män. Bland dem märkas ytterligare flera av Bilangs gravyrer, ett par vackert tecknade gavyrer av B. Go-

denhjelm: S:t Paul, samt Amorin och Lyrångerska; en stor litografi »Holländsk interieur» av J. Cardon efter R. W. Ekman 1839, och andra vår grafiska konsts förstlingar. Bland akvarellerna förekommer en serie av den gustavianske marinmålaren Cumelin: svenska flottans utfart från Karlskrona, dess kryssning den 25 juli 1789, och förföljandet av ryska flottan den 27 och 28 juli s. å., samt återkomsten till Karlskrona. Politiska händelser i början av 1800-talet skildras i karrikatyrer med riklig text, av Sixten Sparre eller snarare P. O. Adelborg. Från orientaliska krigets tid härrör en akvarellskiss från Bomarsunds kapitulation, signerad *Edwin Dolby*, samme tecknare som utgav det intressanta verket »Dolbys Sketches in the Baltic» med litografier från Åland, Ekenäs, Sveaborg o. s. v. — Också den finska landskapsmålningens tidigare period är representerad genom akvareller av Åbo, av Fahlcrantz, och Lemo gård signerad *Le Moine 1821* samt en stor och vacker teckning från Uleåborg 1856.

Bland föremål av metall märkes en svampdosa av silver, i balusterform med växtornering, gammalt släktarv från 1700-talet inom prosten C. A. Castréns släkt i Nedertorneå. Den inköptes av Antellska Delegationen, i likhet med en mindre samling tennsaker, hopbragt av hr Alfons Späre och omfattande utvalda pjäser i förträffligt tillstånd, däribland ett ovalt rokokofat, med svängd kant, från 1779; en ornerad kanna från 1777, på tre som vinblad formade fötter o. s. v., flertalet svenska arbeten men inköpta i Finland. Från Justeringskommissionen har överlämnats ett par serier gamla normalmått och vikter, kannor, lispund o. s. v.

Till porslinssamlingen ha förvärvats bl. a. en stor oval soppskål av vit engelsk fajans med svart dekoration, ett fregattskepp med svensk flagga och underskrift *Venus från Gamla Carleby — Anders Roos*, troligen handlanden i denna stad Anders Roos, 1785–1842, samt Neptunus med fyrsprånn m. m. Den senare bilden pryder också en stor rund bål med lock, bilder av landskap och skepp med svensk flagga o. s. v., inköpt jämte en tekanna av svart »sorgporslin» och en ovanligt stor ostindisk syltkruka av vit fajans med blå havslandskap, från intendenten Th. Wænerbergs dödsbo. Från ett äldre hem på Tali gård i Helsinge härstamma, såsom rester av större serviser, två kinesiska tallrikar, den ena blåaktig med blå, röda och gula blommor, den andra åttkantig, med blå dekoration av tempel-landskap. En näpen dockservis om 36 pjäser, vit med grön kant-dekoration och stämplad *Davenport*, har förärats av doktorinnan Hedvig Hisinger. En kanna av oglaserad ljusbrun fajans, päronformig, med insnörd hög hals och plastisk dekoration av vinrankor, bär signaturen *G. & U.* och är fullkomligt lik ofta förekommande arbeten från Bennviks fabrik i Österbotten, men troligen danskt arbete av

ett slag, som just efterbildats å den finska fabriken. En sockerask av vitglaserad fajans med blått och gyllne växtmönster är ett ovanligt prov av fabrikat från Suotniemi i Karelen.

Också textilsamlingen har ökats med några intressanta förvärv. Ett stort stycke ovanligt vackert siden med invävda brokiga blombuketter, från 1700-talet och troligen franskt arbete, härrör närmast från Borgå och har ursprungligen begagnats till en brudklädnad. En bordduk av linnedamast med mönster av över hela mitten spridda kronor, i mitten Sveriges stora riksvapen, samt en rik bård, påminner om Borgå arbeten men saknar uppgift på härkomst; endast ägarinnorna äro kända sedan 1784, men de voro ej Borgåbor. En broderad stolsits i brokiga färger, med ett vilande lejon hållande en blå glob och omramad av blad och snirklar i rokoko, är enligt traditionen utförd å Yläne gård av en mamsell Seliger.

En dyrbar föräring av länsarkitekten Ivar Aminoff i Viborg utgöres av ett knivskäft i elfenben (med modernt blad), 8 1/2 cm långt och utsnitdat till bilderna av en konung och en drottning. Arbetet är gjort av överstlöjtnanten vid Nylands dragoner Gregori Aminoff (1674–1732), under hans fängenskap i Verchoturje 1709–22.

Vapensamlingen har ökats med ett fatal föremål av äldre datum. Från Birkala har inköpts ett avbrutet medeltida svärd av 1200-tals typ, med oläslig inskrift å klingan; närmare fynduppgifter saknas. Från en privatsamling härstammabettet av en bardisan, funnet år 1798 i Korela i Lampis, samtbettet av en hillebard från Prästgårdsbacken vid Borgå. En primitiv granat med träbottnar och fylld med kuler och krut (?) har hittats under en loftbyggnad å Hietala i Lochteå och härstammar väl från 1808–09 års krig.

Av magister Jacob Tegengren i Närpes ha förärats några äldre kolorerade träschnitt från Lundströms tryckeri i Jönköping, med svensk versifierad text, folkblad, som ännu anträffas på väggarna i våra bondstugor; ämnena äro här Människans åldrar, Domsklockan, Skördekransen och Brudtal, Den yttersta Domen, samt Jungfru Marie Bebådelse och Frälsarens Jesu födelse.

Slutligen bör omnämñas en i minsta detalj utförd modell till fregattskeppet *Muisto*, som sjökaptenen Ad. Durchman förde på sina långfärder på 1870–90 talen; den har jämte ett stort porträtt i fotografi av kaptenen förärats till museets nauticasamling av dödsboet.

Utom ovannämnda givare böra ytterligare följande nämnas: greve Carl Alex. Armfelt, generalskan Olga Ehrnrooth, disponenten Frans Ekman, fröken Elin Elmgren, stud. Carl Estlander, fru Ida v. Gericke, stud. Woldemar Hackman, doktorinnan Tilma Hainari, doktor K. Hedman, fröken Elin Hirn, fru Mimmi Holm, herr Julius Holmberg, vaktmästar E. Holmberg, herr C. G. Holmqvist, lektor

E. Hårdh, titulärrådet K. Hämäläinen, poliskommissarien W. Johansson, arkitekt Haakon Lindén, hemmansägaren Oskar Mattsson i Mälaks, doktorinnan Ida Mattsson, bankdirektör Hilding Meinander, kommunalrådet Jalmari Meurman, stationsinspektör A. A. Mäklin, doktor Petrus Nordmann, herr Einar Pajanen, statsrådet E. G. Palmén, professor J. A. Palmén, statsrådinnan Jully Ramsay, magister J. M. Salenius, fänrik C. G. Schauman, konsul Ferd. Siemssen, baron Georg Standertskjöld, konsul Karl Stockmann, herr Joh. Sumelius, herr Antti Tapola, färgaren Oskar Toivola, senatorskan Anna Tudeer, fröken Helene Westermarck, samlaren J. Öfverberg.

K. K. Meinander.

Nya fornfynd och fasta fornlämningar.

Sistlidne augusti gjordes i Rusko socken, c. 15 km N om Åbo ett mycket intressant fornfynd. Vid jämnande av vägen mellan Päijänen gård och dess nya fähus i Märttelä by hittades under en enrisbuske c. 20 cm djupt invid en stor jordfast sten en våg och vikter samt en dosa av brons för vägen. Vid en senare företagen provgrävning tillvaratogs på samma ställe ytterligare ett antal vikter av brons och bly. Fyndet (H. M. 7452: 4–6) avbildas här nedan i figg. 1–3.

Emedan egentliga vetenskapliga utgrävningar på stället t. v. ej blivit gjorda, är det omöjligt att yttra sig med säkerhet om fyndets karaktär. Det förefaller dock som om vi här hade att göra med ett depotfynd. Föremålen lågo alla på ett litet, c. $\frac{1}{2}$ m² stort område invid den jordfasta stenen. Däremot hava föremålen ej legat i en ask eller i ett skrin, ej ens vikterna, emedan de ej hittades alldelvis tätt intill varandra. Antagligen blevo de vid något överfall i sinom tid hastigt gömda i jorden.

Fyndstället ligger c. 3 km N om Rusko kyrka strax invid landsvägen, c. 30 m från Päijäinens boningshus. Stället kallas Hiisimäki (den heliga lunden). Det bildar en liten, mycket stenig backhympel, delvis bevuxen med trän. Päijäinens n. v. byggnader hava blivit byggda för c. 30 år sedan, varvid ett litet potatisland och något trädgårdsjord togs upp. Vid plantering av ett fruktträ hittades då en spjutspets av järn av yngre järnåldersform. Den inlöstes (H. M. 7452: 3) i somras av undertecknad för museets räkning. Även kol och aska hade då iakttagits i jorden. Det förefaller som om man här hade ett forhistoriskt gravfält. Fyndstället för vägen och vikterna ligger c. 30 m från den tidigare fyndplatsen. — Det kan tilläggas att en gård i Märttelä by, vilken omnämnes redan på 1300-talet, heter Hiidenvainio, ett mytologiskt namn även det.

Vi måste åtnöja oss med dessa rätt vaga uppgifter om fyndstället, där grävningar i nästa sommar skola utföras, och skola nu ägna några ord åt själva fyndet.

Vägen består av två låga skålar, ornerade längs kanten med en rad av koncentriska kretsar, vidare av rester av keder, vilka upp-

burit skålarna, samt av själva den tredelade axeln, vars båda armar rostat fast, på sätt bilden utvisar. Skålarna äro något söndriga, varför man ej kan bedöma, huruvida på någondera av dem funnits på lödda stycken av brons, såsom man ett par gånger kunnat konstatera i Sverige. Kederna äro fragmentariska. Man ser dock, att de till

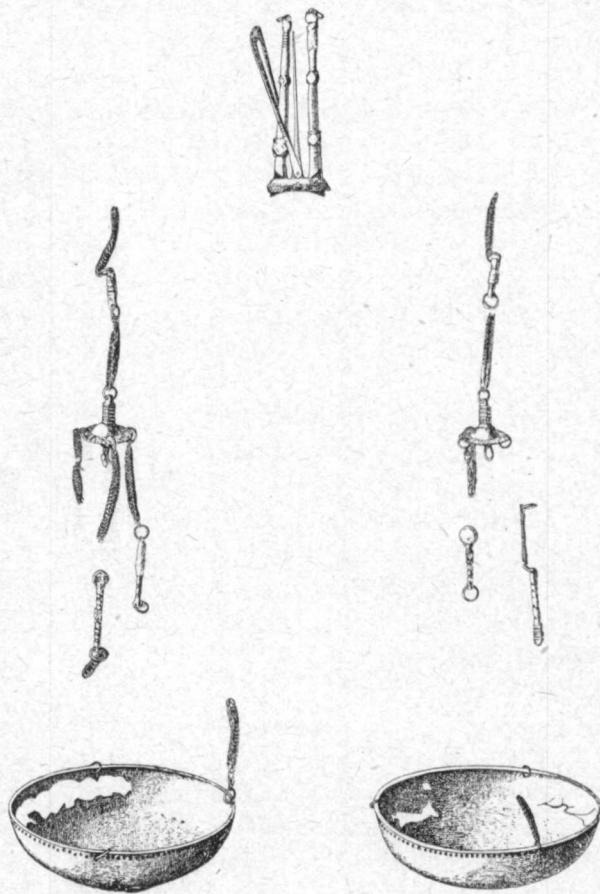

Fig. 1. Väg.

1/3

ett antal av 3 uppburit var sin skål, och att de med en halvt tillsluten ring förenas i en platta med koniskt mittparti, ur vars spets utgår en enkel ked med flera ledar. Den sistnämnda å sin sida har hängt i väg- axelns armar. Tydligent har varannan beständsdel i kederna utgjorts av en enkel ring av tunn rund bronsten, varannan av en längre brons- led. De sistnämnda lederna äro av 3 skilda slag, vilkas inbördes förhål- lande delvis framgår av de bibehållna fragmenten. En del av dem (10 st.) äro profilerade stänger med bredare, profilerad knut i mitten (jfr. avb.), en del (1 st.) består av stänger, beklädda med bronstråd, medan de

allra flesta fragmenten äro gjorda av flätade bronstrådar och bilda ihåliga stänger. Dr Appelgren-Kivalo har utförligt behandlat den teknik som kommer till synes i de sistnämnda, i en uppsats om våra »vielreihige Gliederketten», FFT XXIII: 2, s. 10. Han framhäller, att man under flätningsarbetets gång har haft tunna stänger av trä eller metall, omkring vilka silver- eller bronstrådarna flätades, men att denna »kärna» drogs ut innan det sålunda förfärdigade rörrets andra ända tillslöts. — Denna teknik förekommer i slutet av järnåldern på olika föremål, men för så vitt jag känner har den ej tidigare iakttagits på vågar. Dr Appelgren är böjd för att anse sådana flätade arbeten vara finländska eller specifikt finska, en sak vilken dock ej kan anses avgjord ännu. Att denna teknik förekommer i samband med vågar,

Fig. 2. Dosa.

^{2/3}

Fig. 3. Viktlod.

^{1/8}

vilka i allmänhet torde vara orientaliskt importgods, tyckes tala för, att kederna och tekniken i fråga kunde vara orientaliska.

I mitten på de plattor, i vilka kederna förenas, sitter på nedre sidan en öglä, ur vilken på den ena utgår en kort, tunn kedstump. Möjligen har den sistnämnda uppburit en tilläggsvikt. Balansarmarna äro profilerade. Överhuvud är denna våg av mycket vackert och relativt sällsynt arbete.

Vad dosan, fig. 2, beträffar är den ornerad med en rad likadana prickar som vägskålarna samt med fina båglinjer. Locket är ganska högt och kupigt, ornerat med dels 4 koncentriska rader dylika prickar, dels lätt ingraverade romber eller dubbla sicksacklinjer. »Låset» och gångjärnen skilja sig ej från varandra. Ornamenten, vilka väl synas på bilden, äro vackra och fint utförda.

För att fortsätta med den deskriptiva beskrivningen återstår oss de 8 viktloden. 7 av dem äro av järn, beklädda med en tynn brons-

hinna, sfäriska till formen, tillplattade vid polerna. Den återstående åtonde vikten är en trissa med platta bredsidor, 42,15 mm i diameter, kanten åsformig, låg (fig. 3 t. v.) Vikterna äro försedda med resp. 1, 2, 3, 4, 5 punkter vid polerna. Den trissformiga vikten saknar denna beteckning. De väga resp. 9; 9; 15; 17; 25, 5; 31; 40; 189 gram.

Ur de publikationer, vilka behandla de förhistoriska vågarna och viktssystemen och av vilka de mest givande och viktigaste för oss nogensäglichen äro Dr T. J. Arnes arbeten samt till någon del Th. Ibels Die Wage, tryckt år 1908¹, anföra vi, att den likarmade vågen varit känd redan i det gamla Egypten och sedan fortlevt genom årtusenden. I den arabisk-muhammedanska världen är den allmän. Viktssystemet i den sistnämnda bygger på urgamla orientaliska system, och dess enhet motsvarar ung. 4,25 gr. Genom den arabiska handeln importerades detta system till östra Ryssland.

Från Finland äro fynd av vikter och vågar t. v. sällsynta, märkvärdigt sällsynta, när man tänker på deras relativa vanlighet i de andra Östersjöländerna. Såsom redan framhölls, är dosan ett unikum i Finland. Vägar känner man hos oss tidigare i två exemplar, det ena fyndet från Atservainen i Kuolajärvi med 174 anglosachsiska och tyska silvermynt samt 12 viktlod, det andra från järnåldersgravfältet i Äimälä by i Kumo. Båda äro avbildade i Hackman-Heikels Vor geschichtliche Altertümer, Pl. 48: 10–17. Kuolajärvifyndet utgör tydligent ett minne av den fordom livliga handeln mellan Skandinavien och Vita havet, om vilken man har flera intressanta vittnesbörd från de nordfinska socknarna².

Vikter finnas i Finland i flera exemplar i de nyss omnämnda fynden. Dessutom känner man enstaka vikter från några västfinska brandgravfält från yngre järnåldern, t. ex. från S. Marie Virusmäki (6 st.), från Karkku Palviala by och några andra till.

De förhistoriska vikterna i Finland måste självfallet studeras i samband med andra fynd, ägnade att belysa därtida handelsförbindelser. Av synnerligt värde äro därvidlag silverfynden från yngre järnåldern. Tyvärr äro emellertid publikationerna för vår järnålders vid kommande alltför fataliga. Så finnes det t. ex. inga översikter behandlande våra hacksilverfynd. Måtte sådana intressanta nya fynd som det från Rusko uppväcka ett livligare intresse till studium av vår järnålder!

¹ T. J. Arne, La Suède et L'orient, s. 176 följ. — Dens., Ein persisches Gewichtssystem in Schweden (Orientalisches Archiv II, 1912) — Thomas Ibel, Die Wage im Altertum und Mittelalter.

² Europæus uppsats om Nord-Österbottens forntid, i albumet Jouko II, s. 25 följ.

II.

Vår skärgård är fattig på fornsaker. Varpå detta beror är ej så lätt att förklara, emedan olika slags fornlämningar, framförallt stensättningar av varierande typer, ej höra till sällsyntheterna inom detta skärgårdsområde. Så förekomma t. ex. i Åbo skärgård nakna stenkummel, fornborgar, jungfrudanser, stenringar m. m. Endast en bråkdel av dem har blivit undersökt, men man har ingen anledning att betvivla, att åtminstone de flesta av dem äro från förhistorisk tid.

Rik på fasta fornlämningar är södra delen av Rimito socken i Åbo skärgård. Här förekomma tiotal, kanske ett hundratal s. k. ryssugnar, vidare ryssgropar, d. v. s. ovala sänkningar i marken, fyrtakta och runda stensättningar, en fornborg och 4–5 stora runda stenkummel. Till dem komma ytterligare 3 av långa kummel, de enda t. v. kända i sitt slag i Finland.

C. $\frac{1}{2}$ km W om Hanga gård, mellan ångbåtsbryggan och gården löper en bergshöjd i riktning N–S. Den är 20–30 m hög, c. 200 m lång och 50–70 m bred samt sluttar ganska jämnt åt alla sidor. Tidigare har den tydligt utgjort en smal holme, begränsad av relativt smala sund, liggande i en väl skyddad skärgård vid stora farleden.

På högsta spetsen av åsen ligger i en rad en mängd olika fornlämningar i den följd den bredvid liggande illustrationen, fig. 4, utvisar.

1. Längd 19 m. 2. Kummel, $12 \times 12,10$ m i genomskärning, c. 1,8 m högt. I mitten en djup grop. En väldig, jordfast sten finns i kumlets SE del. 3. L. c. 18 m. 4. $4 \times 3,7$ m. 5. 11×11 m. Hopsjunket och delvis förstört. 6. L. c. 39 m. Bredden $4,7$ à $2,6$ m. Höjden $0,75$ m. Det smalaste stället i mitten insjunket. 7. $6,2 \times 4,6$ m. Ligger på åsens yttersta spets, nära Hanga båthus.

Speciell uppmärksamhet förtjäna n:ris 1, 3, 6. De äro, som man ser, smala och långa stensättningar. Höjden är låg, ett par stenvarv. Hörnen äro något avrundade. I det hela påminna de starkt om avlånga kummel, dem man känner från Bohuslän i Sverige. I avb. 5 reproducera vi ett dylikt kummel. Det är 44 m långt och 4,5 till 6,5 m brett. Nära ena ändan ser man en halvöppen hällkista, vilken bildar den egentliga gravkammaren, medan det övriga kumlet bildar gravminnesmärket.

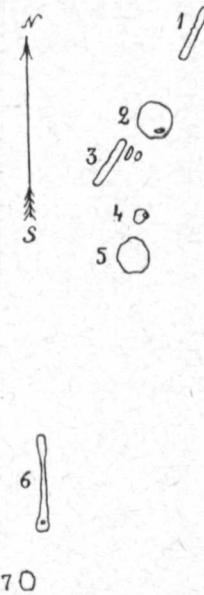

Fig. 4.

Även i Sverige äro avlånga kummel sällsynta. I vårt land torde Rimito kumlen vara unika. De borde nödvändigt snarast möjligt underkastas en vetenskaplig undersökning, detta så mycket mera som de övriga fasta fornlämningarna i samma trakt äro många och även ortnamnen där förefalla synnerligen ålderdomliga och intressanta.

Till sist må vi enligt G. Gustafsson i Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns forminnen, Bd III, sid. 468 ff., anföra

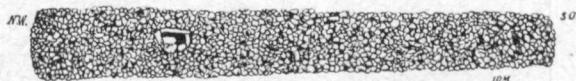

Fig. 5. Stenröse.

några fakta om de svenska avlånga kummel. Deras längd varierar mellan 10 och 59 m., bredden mellan 2, 3 och 9 m. Den vanliga bredden är 4 m. Höjden är dels obetydlig, dels ända till 1,5 m. De flesta av dessa kummel se — i likhet med de från Rimito — ut som låga, smala, jämnbreda vallar.

Vissa kummel tyckas ha innehållit flera kistor, och man har uttalat den förmidan, att de varit begagnade under en längre tid och efter behov småningom tillökats.

Fru J. M. M. Tallgren, Finska Fornminnesföreningens mångåriga nitiska ombud i Åbo med omnäjd, har till först fåst uppmärksamheten på de ifrågavarande kummelen i Rimito.

A. M. Tallgren.

Om plåtmyntningen i Torne lappmark.

(Föredrag hållt vid Numismatiska Föreningens i Finland Brennerfest,
den 16 januari 1917).

Inledningsvis anhåller jag att först få nämna några ord om kopparmyntningens uppkomst i Sverige.

Genom kungl. brevet av den 9 februari 1624 till ståthållaren Filip von Scheding, om det nya kopparmyntet, samt genom trenne andra samma år utkomna förfoganden infördes kopparmyntningen i Sveriges rike. Främsta anledningen härtill var^t behovet av pengar, ty Älvborgs lösen eller vad Gustav II Adolf själv kallade en »landets tärande kräfta» hade medtagit så gott som allt klingande mynt, som fanns i landet. Såsom känt förstas med Älvborgs lösen först den penninge-ersättning av 150,000 daler som Sverige nødgades efter freden i Stettin erlägga till Danmark för återbekommande av Älvborgs fästning, och skulle ersättningen utbetalas på landsbygden med $\frac{1}{10}$ av all lösegendom (guld, silver, penningar, boskap o. s. v.), i städerna med $\frac{1}{12}$ och i uppbrända städer med $\frac{1}{18}$ av all egendoms värde. I följande krig med Danmark förlorades år 1612 Älvborgs fästning ånyo, varför Sverige i freden i Knäred den $\frac{18}{28}$ januari 1613 nødgades på nytt återköpa fästningen för en miljon daler. Den bevillning, som krävdes för lösens erläggande, utgick i sex års tid samt drabbade alla utan undantag från det kungliga huset till den ringaste tjänare; konungen betalade 32 % av kronans inkomst, adelsmannen 32 riksdaler för varje rusthäst han hade att hålla, och de lägsta på beskattningskalan, drängen över 15 år en, och pigan en halv riksdaler var. Konung Kristian IV av Danmark mottog ej annat än reda silvermynt. När den sista raten erlades, hade Gustav Adolfs bordssilver måst vandra till myntverket. Allt klingande mynt var så gott som bortblåst ur landet, och följen var att alla varor stego i pris till den grad att man knappast kan föreställa sig detta ens under nuvarande dyra tider.

Det var därför helt naturligt, att man ville göra den enda metall av värde, som fanns, nämligen kopparn, mera representativ genom åsättande av ett visst, av regeringen fastställt värde.

I Stora Kopparberget i Dalarne gavs det koppar i massa, en metall, som den tiden ej påträffats i Europa annorstädes än i Sieben-

bürgen. På detta sätt fick kopparn sin ställning i bredd med de ädla metallerna.

Den första kopparmyntningen åren 1624–1626 skedde med små fyrkantiga klippningsstycken till värde av $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{2}$, 1 och 2 öre silvermynt. Härvid stod kopparmyntet i lika värde med silvermyntet, så att 1 daler kopparmynt svarade mot 1 daler silvermynt. Då emellertid kopparns värde beräknats till ungefär dubbelt mot vad den gick och gällde i handeln, måste självfallet även kopparmynten sjunka i förhållande till silvermynten. Detta sjunkande började redan år 1626 och fortfor därefter alltjämt. Till följd härav blev kopparmyntet genom särskilda förordningar nedsatt i sitt förhållande till silvermyntet. Den store rikshushållaren Karl XI ville förbättra myntet samt bringa ordning i myntförhållandena, varför genom kungl. förordningen av den 7 oktober 1665 kopparmyntets värde slutligen reducerades i dess förhållande till silvermyntet såsom 3 till 1, vadan således en riksdaler specie blev lika med $1\frac{5}{8}$ daler silvermynt eller $4\frac{7}{8}$ daler kopparmynt; år 1681 blev riksdalern = 2 daler silvermynt = 6 daler kopparmynt. Senare stadgades visserligen om förhöjning av 50 % av det kopparmyntet åstämplatade värdet, men detta inverkade icke på kopparns förhållande till silvermyntet, vilket fortsättningsvis hade tre gånger högre värde än motsvarande valör i koppar. Ehuru silvermynt (nämligen riksdaler, mark och öre) präglades i Sverige samt t. o. m. guldkrantz (dukater) i synnerhet i Sveriges tyska provinser, fanns av dessa metaller ej tillräckligt, utan nødgades man, såsom redan framhållits, hålla sig till kopparn. För att kopparmyntstyckena skulle få sitt värde, måste de bli desto större. Härigenom erhöll Sverige dessa enastående fyrkantiga myntmonstra, som erhållit namn av plåtar. Plåtmyntningen börjades under drottning Kristinas tid år 1644. Kammarkollegiet gjorde nämligen den 26 januari sagda år kontrakt med myntmästaren i Avesta Markus Kock om plåtmyntning, varjämte Nya Kopparbergslagen den 27 därpåföljande maj erhöllo rätt till myntning av plåtar vid Avesta myntverk. De första 1644 slagna plåtarna hade 10 dalers valör och vägde 2 L \varnothing 18 \varnothing eller något över $24\frac{1}{2}$ kilo per styck. Myntningen av dessa 10 dalers plåtar fortsattes icke mera de påföljande åren, och fick plåtmyntningen härefter vila ända till 1649, då i Avesta påbörjades myntning av 4, 2 och 1 dalers plåtar. År 1652 tillkommo 8 dalers plåtar. Om vi undantaga 4 dalers plåtarna av 1663, som slogos i Stockholm, hade Avesta vid sidan av mindre kopparmynt uteslutande rätt till plåtmyntning ända till år 1674.

Sistnämnda år har sin stora betydelse för följande framställning. Då kom kopparmyntningen åter i full fart samt till större belopp och vidsträcktare omfattning än någonsin tillförefene under Karl XI:s regering. Härtill bidrogo möjligen de pågående krigen, som försvårade

kopparns utförsel ur riket samt fordrade mera penningetillgångar. Alla resurser för erhållande av mynt skulle alltså begagnas. Den 20 februari sagda år avläts ett kungl. brev till Kammar-, Bergs- och Kommerskollegierna, däri det först angående utmyntningsgrundens sätges: » I anledning av edert utlåtande om kopparmyntningen, däri kopparmyntning anses alldelers oundgänglig till det pris i vilket kopparn har varit alltsedan 1665, då förhöjningen av koppartullen skedde, varav klarligen ses, att plåtarne hava efter den här brukliga valvation varit svårare än de hade bort, så att de för den skull icke allenast hopetals äro utförda utan ock med mycket större vinst än gärkopparn därute kunnat försäljas; så have Vi för rádsamt och nyttigt aktat till att förändra bemälde valivation och efter anledning av berörde pris resoverat, det vart skeppund plåtar skall så väl som sexlingar härefter till 100 daler smt à 3 daler kmt slås och utmyntas »— — Vidare tilläts »var och en privat person sin koppar efter denna valivation att få förmynna», varjämte i samma brev tilläts att »kopparen finge fritt och obehindrat utan avgift utföras, av vilken, som det åstunda kunde», Till följd härv meddelades i kungl. brevet av den 20 påföljande november rätt till plåtmyntning vid Svappavaara.

Sedan jag nu förutskickat ett kort försök att redogöra för kopparmyntets och i synnerhet plåtarnas tillkomst, övergår jag till huvudsaken, nämligen plåtmyntningen i Torne Lappmark.

Ehuru icke alla orter, om vilka här blir fråga, räknas till den egentliga Lappmarken, har jag likväл använt denna benämning, emedan även Övertorneå moderförsamling med dess kapell, såsom t. ex. Pajala, under både 1600- och 1700-talen vanligtvis ansågos höra till Torne Lappmark. De plåtar, som där uppe blevo myntade, kallas vanligen Svappavaaraplåtar. Denna benämning, som synbarligen uppkommit genom nyssnämnda kungl. brev angående plåtmyntning vid Svappavaara och sedan använts bl. a. av baron Stiernstedt, synes mig vara åtminstone delvis, men påtagligen helt och hållt oriktig. Rätteligen borde de enligt mitt förmenande kallas Kengisplåtar, på sätt även tidigare på ort och ställe skett. För att klargöra detta nödgas vi ännu gå från huvudämnet samt först kasta en blick på nu ifrågavarande bergverks uppkomst.

Den går tillbaka till början av 1640-talet, då enligt Abraham Hülphers uppgift¹ en bonde i Junosuvanto by vid Torne älv strax inom lappmarksgränsen 16 mil norrom svenska Övertorneå (Hietaniemi) kyrka upptäckte ett järnmalmfält. För bearbetning av malmen erhölllo

¹ 5:te Samlingen om Westerbotten, sid 253,

några borgare i Torneå stad år 1644 privilegium av kungl. Bergsamtet, men sedan några försök av dem blivit gjorda, anhöll de nästan omedelbart därefter att bliva från bergshanteringens idkande och därmed följande skyldigheter förskonade. Förmodligen sammanträffade dessa Torneåbor under någon Stockholmsresa med Arendt Grape, en från Lübeck till Sverige inflyttad köpmän, vilken de uppmärksam gjorde på den rena järnmalmen i Junosuvanto samt på sina förgäves därstädes igångsatta verk. Alltnog Grape flyttade upp till höga norrden samt slog sig ned vid Königäs starka fors omkring 3 kilometer ovanom det ställe, där Torne och Muonio älvor förena sig. Där grundade han tre stångjärnhammare, varje med två härdar. Namnet Königäs förvrängdes till Kängäis och slutligen till Kengis. Den 31 oktober 1646 gav Bergsamtet, med Karl Bonde såsom ordförande, åt Arendt Grape tillstånd ej blott att där fortsätta bergverksrörelsen, utan även att på två mil närmast bruket erhålla de lägenheter, som funnos, med ström, skog o. s. v. att nyttja och bruka sig och bruket till gagn och godo, vilka privilegier drottning Kristina konfirmerade den 24 december 1646 och den 20 januari 1648. Vid Junosuvanto lät Grape 1647 uppföra en masugn.

Arendt Grape associerade sig snart med tvenne förmögna Stockholmsköpmän bröderna Abraham och Jakob Momma, härstammande från Brabant, och erhöll jämte dessa den 26 november 1652 förnyade privilegier för järnbruket och masugnen. Påföljande år, den 27 oktober, lämnades Grape och hans participanter rätt att uppbära Över- och Nedertorneå socknars räntor, utlagor m. m. samt stadfästes för övrigt för bröderna Momma såsom delägare i Torneå (Kengis) järnverk de förmåner, Grape fätt sig allaredan tillförsäkrade.

1654 är för denna bergshantering ett viktigt år. Då upptäckte nämligen lappen Olof Talk vid Svappavaara, även kallad Vaskivuori, i nuvarande Jukkasjärvi socken emellan Torne och Kalix älvor kopparmalm i jorden. Malmen befanns innehålla 50 à 70 % koppar. Å Svappavaara gruva erhöll bröderna Momma den 28 november 1655 privilegium på tolv frihetsår. Därefter inrättade de ett kopparbruk, dock icke i Svappavaara, utan i Kengis vid Torne älv samt erhöll därå Bergskollegiets tillståndresolution den 10 mars 1658 med rättighet att få utsmita kopparn till plåtar, bleck och takkoppar. Dessutom upptäcktes dessa tider även järnmalmen vid Svappavaara, varest av bröderna Momma ett järnbruk uppfördes.

Både järnmalmen från Junosuvanto och kopparmalmen från Svappavaara forslades vintertid med renar till Kengis för att där förädlas. Denna besvärliga och kostsamma transport tillgick på så sätt, att en lapp förhyrdes, vilken med sin renhjord först trampade upp vägen genom drivorna. Därefter kom raiden med fororna, varje efterföl-

jande ren fastbunden vid den föregåendes pulkka. Från Kengis sändes sedan järnsmiden och koppartackor (vissa år ända till 800 Skr gärgäckor) sommartid i brist på vägar i båtar längs Torne älv samt vintertid den cirka 16 mil långa landvägen till Torneå, därifrån de sedermera skeppades vidare.

Affären torde i början gått bra för Mommorna, då dock mot Grape påstås ha blivit utfattig samt på 1660-talet sålt sin andel till bolagsmännena. Såsom erkännande för sina förtjänster blevo bröderna Momma den 2 april 1669 adlade med namnet Reenstierna. Adelsbrevet omnämner härutinnan såsom anledning till utmärkelsen bl. a., att de »i synnerhet sökt att uppsöka och i stånd bringa åtskilliga bergverk i Swea Rike: serdeles hafva de Jernwerket Kenges i Norrland, där inrättat jernhamrar, gärmakeri, blecksmideri och andra manufacterer, det alt efter hand oppbygt och vid magt hållit. Ut i Lappmarcken hafva de oppfunnit Svappawahra, förskaffat dit arbetsfolck etz, utom alt detta hafva de ock giort Kronan åtskilliga stora penningeforskotter» o. s. v.¹

Såsom härv framgår håller Stiernstedts uppgift², att Kengis järnverk varit fortsättning på Svappavaara kopparverk samt att Kengis fått sitt namn först år 1745 icke sträck. Att Kengisverken äro av äldre datum än Svappavaara samt att sistnämnda kopparverk underlytt Kengis bruk, styrkes ytterligare av landshövdingen Gotthard Strichs brev till Kungl. Maj:t. av den 4 april 1690, om Torneå och Kemi Lappmarker m. m. däri han bl. a. yttrar: »Torne Lappmark, hwarest finnes en koppargrufva Svappawahra benembd, som lyder under Kiengis Jernbruk i öfver Torneå belägit, hwilket ifrån 1646 åtskilliga Kungl. privilegier och förmåner niutit, men nu för tijden ligger aldeles öde, bestå o. s. v.»³

Kengisverken voro på 1650- och 1660-talen synnerligen betydande i industriellt hänseende. Detta var väl även orsaken till att de, ehuru så långt avlägsna, erhöllö tillstånd att slå plåtmynt. Såsom redan omnämnts avläts den 20 november 1674 kungl. brevet till Kammarkollegiet med tillåtelse för Abraham och Jakob Reenstierna att »utsmida myntplåtar samt att därpå slå Kongl. Maj:ts stämpel.»

Denna rättighet gällde emellertid endast 2 och 1 dalers plåtar, vilka skulle både skrodas och stämplas vid Reenstiernornas bruk under uppsikt av ett därtill av Kammarkollegiet utsett kronans ombud »på det att allt tillfälle till underslev måtte betagas och likväl verket icke behöva med någon särskild myntinspektör att belastas». I an-

¹ v. Stiernman I. sid. 619–620.

² Kopparmyntningen I delen, sid. 52.

³ Isak Fellman: Handl. o. uppsatser. I del. sid. 171.

ledning härv utgav Kommerskollegiet den 5 januari 1675 i ovannämnt avseende konstitutorial för befallningsmannen Jakob Fårdell. Bergmästare på orten var denna tid Johan Lennartsson Ceder.

Om tillgången vid själva myntningen finnes veterligen ingen beskrivning i behåll. Likväl kan man taga för givet att tillgången var ungefär densamma som vid Avesta ännu så sent som 1723.¹ Myntplåtarna smiddes först för de tvänne skilda valörerna samt klippes därefter sönder i fyra stycken, som ingalunda alltid blevo precis lika stora och tjocka. Huvudsaken var vikten. Enligt ovannämnda kungl. brev av den 20 februari 1674 till Kammarkollegiet om kopparns till plåtar sjunde och till skiljemynt åtonde utmyntningsgrund skulle det av vart skeppund = 400 \varnothing slås och utmyntas plåtar till hundra daler silvermynt à 3 daler kopparmynt. Enligt denna utmyntningsgrund skulle en tvådalersplåt väga 6,4 \varnothing = 2,74 kg. och en endalersplåt 3,2 \varnothing = 1,36 kg.

Såsom senare skall framhållas, blevo dessa viktbestämmelser icke alltid vid Kengis så noga iakttagna.

De ursprungligen smidda plåtarna voro naturligtvis ojämna i kanterna; även voro delarna något tyngre än det slutliga myntet, de hade såsom uttrycket lydde skrotmån. Tyngden justerades medels avklipande och jämnande av kanterna i den s. k. saxen. Om vikten ytterligare måste reduceras, kunde hörnen dessutom avklippas.

De sålunda justerade plåtarna fördes därefter till glödghärdens, där de radades varvtals samt upphettades. Då detta skett fördes de en i sänder till stämpelhammaren. Denna drevs sannolikt med vattenkraft från Königäs fors, enär slaget måste vara så kraftigt, att ett enda sådant skulle giva prägeln. När således hammaren var upplyftad, placerades mitt på plåten valörstämpeln, som vid nästa hammarslag inpräglades. Därefter präglades på samma sätt med hörnstämpeln varje hörn på plåtmyntet. Sedan präglingen slutförts, fördes de färdiga mynten till kronovägen för att vägas i närväro av kronombudet. Ifall ej prägeln blev riktigt tydlig, kunde den bättras med ett slag av släggan.

1674 blevo ännu inga plåtar myntade vid Kengis. Den första redogörelsen över myntningsbeloppen avgav Fårdell den 2 januari 1676, varav framgår, att år 1675 blivit av Svappavaara koppar stämpelade 4025 tvådalers och 2773 endalers plåtar, till ett värde av sammanlagt 10823 daler silvermynt. Av dessa 1675 års Kengisplåtar finnas, såvitt man har sig bekant, ett exemplar av vardera valören i behåll² och förvaras i universitetets myntkabinett i Helsingfors.

¹ Jmfr. Anton Swabs beskrivning. Num. Medd. IX.

² Jfr. Hyckerts: Tillägg till D. Holmbergs förteckning. Num. Medd. XVIII. sid. 36.

Från 1675 t. o. m. 1689 insändes uppgifter om den årliga plåtmyntningen av Svappavaara koppar, vilken bifogades Avesta bruks s. k. dokumentbok. Enligt samma uppgifter skrodades och stämplades dessa år under Karl XI:s regering av 318 Sk \varnothing 13 L \varnothing Svappavaara koppar tillhopa 11684 stycken plåtar å en samt 11649 stycken å två daler silvermynt, nämligen:

1675	98	Sk \varnothing	8	L \varnothing
1676	61	»	—	»
1677	41	»	10	»
1680	11	»	18	»
1681	12	»	14	»
1682	29	»	17	»
1683	14	»	12	»
1684	8	»	2	»
1686	15	»	6	»
1687	7	»	13	»
1688	7	»	12	»
1689	10	»	1	»
Summa				
	318	»	13	»

Emedan nyssnämnda en och tvådalers plåtar göra 34982 daler silvermynt av 318 Sk \varnothing 13 L \varnothing koppar, voro de således sammanlagt något lättare än de enligt 1674 års utmyntningsgrund bort få vara.

De i Kengis myntade plåtarna skiljs från andra plåtmynt genom ett i värdestämpeln anbringat monogram sammansatt av A, J. och R, häntydande på Abraham och Jakob Reenstierna.

Under denna tid började Reenstiernornas affär gå allt mera nedåt. Särskilda vidriga omständigheter medverkade härtill. Koppargruvan vid Svappavaara blev genom illdåd förstörd. Vatten trängde in i den. Dessutom förolyckades åtminstone ett fartyg på väg från Torneå till Stockholm med brukseffekter och 400 Sk \varnothing koppar. De tolv frihetsåren hade utgått. Visserligen öppnades nya mindre koppargruvor i närheten av den första, men med ringa framgång. Bröderna Reenstierna flyttade till Stockholm, där de vardera blevo kommissarier vid Kommerskollegiet. I Bergskollegiets relation av den 30 september 1697 omnämnes hurusom Jakob Reenstierna, vilken nedlagt största kostnaden vid Kengisverken »intet längre därmed kunde uthärrda», varefterock den andra brodern »övergav verket handlöst och ha sedan deras efterlämnade barn och sterbhusintressenter intet vidare kunnat sig därom vårda». ¹ Driften fortsattes emellertid för Abraham Reen-

¹ Handlingar till Konung Carl XI:s Historia. XII. Stockholm 1779. Sid. 137–139.

stiernas och Jakobs sterbhus räkning ända till 1689 av ovannämnda Arendt Grape, som därjämte skötte länsmanssysslan på orten¹.

Emellertid måtte ej plåtmyntningen helt och hället avstannat ens på 1690-talet, emedan från år 1693, det sista år då överhuvudtaget under Karl XI:s regering kopparmynt präglats, ännu finnes i behåll en från svenska riksbankens myntkabinet till kungl. myntkabinettet i Stockholm överlämnad tvådalersplåt.

Under Karl XI:s regering myntades plåtar vid Kengis bruk, ehuru endast trenne exemplar torde finnas i behåll, näml. nyssnämnda från 1675 och 1693, även, såsom redan antyts, under andra år. Närmare specificerat myntades där: tvådalersplåtar 1675—1677, 1680—1684, 1686—1689 och 1693 samt endalersplåtar 1675—1677, 1680—1684 och 1686—1689.

Stiernstedts och Hildebrands beskrivningar av 1693-års plåten äro icke med varandra överensstämmende. Enligt den förstnämnde har mittstämpeln värdesiffran 2 mellan tväne liljer, DALER, Sölff Myt: nederst monogram av A, I och R mellan två stjärnor samt hörnstämplarna: en stor kunglig krona, varunder årtal och omskriften: CAROLUS XI. D. G. SVEC. GOT. WAN. REX., därefter en rosett.

Enligt Hildebrand² åter:

I hörnstämplarna (ornerat fyrblad) CAROLUS. XI. D. G. SVE: GOT: VAN: REX. 1693 under en stor kungl. krona; mellan två stjärnor monogram av A, I och R samt i mittstämpeln på fyra rader: 2, DALER, Sölff: Myt. och monogram av A, I och R emellan tväne stjärnor. På baksidan skulle plåten enligt Hildebrand ytterligare ha: 6 MARCK: 13^{1/9} LODH: VICTVALIE: WICHT.

På 1675-års plåtarna i Universitetets myntkabinet äro stämpelarna runda och överensstämma med Stiernstedts beskrivning av 1693 årsplåten. Monogrammet av A, I och R finns underst i mittstämpeln.

Efter Karl XII:s uppstigande på tronen fortsattes Kengisverken för bröderna Reenstiernas sterbhusdelägares räkning. Föreständare på 1690-talet uppgives ha varit Arendt Grapes son Jakob Grape, som även tituleras befallningsman och bruksintressent. Affärerna gingo skralt. Något malm sovrades visserligen, och några skeppund koppar erhölls från Svappavaara övergivna kopparverk, vilka Abraham Reenstiernas sterbhus sålde till dess förläggare Kristian Ersson i Tornéå i avräkning på dennes fordran hos Reenstiernorna. Dessutom hade dessa skulder till kronan, vilka balanserade i räkenskaperna ännu under senare hälften av 1700-talet.

Emellertid ville Bergskollegiet använda «dess yttersta flit» för att låta utbjuda verken åt privatpersoner och »få en hop förmögna

¹ Grape, född 21/9 1612, avled à Nautapuoti hemman i Alkkula by 20/12 1689.

² sid. 247.

Participanter ärtill». Detta lyckades till slut, och inom två år kom »Västerbottens Bergslagssocietet» till stånd. Bland delägarene i detta bolag må nämnas Sveriges denna tid mähända rikaste man, affärs- mannen och handelsborgmästaren i Stockholm Olof Hansson Törne, adlad Törnflycht. Åt societeten meddelade Bergskollegiet bergfrälse- frihet den 11 januari 1699 för dess egendomar, där ibland koppar- verket Svappavaara samt Kengis och Junosuvanto masugnar. Den en tid nedlagda bruksrörelsen tog ny fart, och en masugn vid Torne- fors grundades 1709. Även upptogs koppartillverkningen, ja t. o. m. plåtmyntningen. Detta är desto mera anmärkningsvärt, som inga andra plåtmynt från Karl XII:s tid ända till år 1710 äro kända, än tvänne Kengis tvådalersplåtar av 1700 och en tvådalers plåt av 1701. Den ena 1700-års plåten finns i Antellska samlingarna och de två andra förvaras i Upsala universitets myntkabinett. De äro i övrigt lika varandra utom beträffande årtalet.

Uti mittstämpeln, som är rund, är valörsiffran 2 mellan tvänne liljor, DALER Sölff Myt, stjärna, monogram av A, I och R, stjärna. I de runda hörnstämplarna: en stor kunglig krona, varunder årtal; omskrift: CAROLUS XII. D. G. SVE. GOT. WAN. REX. samt en rosett. Såsom synes bibeöhölls det gamla igenkänningsmärket, mo- nogrammet av A, I och R. Även dessa plåtar voro tillverkade enligt 1674 års utmyntningsgrund och vägde fyrti 6,4 Ø stycket.

Flera än sex Kengisplåtar voro åtminstone till år 1908 veterligen icke i behåll. Uti Kammarkollegiets protokoll för den 7 april 1746 omnämnes¹ att Svappavaara kopparverk haft rättighet att även mynta 4 dalers plåtar. Åtminstone under Karl XI:s tid har sådant icke skett.

Några andra mynt än plåtar haya Kengisverken aldrig haft rätt att slå. Likväl bör här nämnas, att vid Kengis bruk anträffats i jor- den en kopparpolett, som torde utgjort betalningsmedel vid bruket. Poletten har i mittfältet en ren och i omskrift «5 öre s. Pollett»; nedtill: A. I. M. (= Abraham & Jakob Momma.)

Hülpfers uppgiver, att plåtmyntningen i Kengis upphört först år 1715. Mig förefaller det ingalunda osannolikt, att åtminstone efter år 1701 myntning där kunnat förekomma. Varför kunna ej dessa plåtar hå gått förlorade likaväl som de under Karl XI:s tid i större antal slagna plåtmynten. Nyssnämnda 1700 och 1701 års plåtar äro jämväl unika och ha någon slump att tacka för att de undgått förgängelsen.

Efter 1715 ha i ingen händelse plåtar myntats i Kengis. Under stora ofreden kom en ny tid av förfall. Först förstörde elden 1714 societetens nederlagsvaror i Torneå. 1716 åter plundrade fienden brukseffekterna i samma stad. Följande år skövlades och plundrades

¹ Stiernstedt, Kopparmyntningen I sid. 172.

Kengis bruk. Herremännen reste bort och arbetsfolket flyttade till kringliggande bygder, där de blevo jordbrukare. Inom kort var emellertid allt bragt på fötter igen. Nya privilegier meddelades den 20 juni 1721, och fortsattes bruksdriften av Abraham Steinholz, som småningom övertagit samtliga societetslotter. I stöd av kungl. förordningen av den 21 januari 1735 förunnades alla nya kopparverk myntningsfrihet. Till dessa hänfördes nu Svappavaara, som 1738 erhöll tillstånd att vid Avesta fritt få till plåtar utmynta 14 Sk 16 L Svappavaara koppar. Dessa plåtar hava dock ej något märke, som kunde tyda på att kopparen kommit från Svappavaara.

Till sist måste vi göra oss den frågan: var ha nästan alla Kengis och de flesta andra plåtmynt tagit vägen. För att kunna besvara frågan måste först och främst tagas i betraktande att plåtarna ej endast voro mynt, utan även handelsvara. Det måste alltid utmyntas till ett högre värde än dess verkliga, på det att kronan icke bleve lidande på slagskatten. Kopparen fördes lätt ur landet samt såldes till underpris i utlandet, där den för övrigt icke ens erkändes såsom mynt, utan alltid behandlades såsom handelsvara. Att utförsel skedde i betydlig grad framgår av de beständigt återkommande förbuden. Isynnerhet i Lappmarken kunde plåtarna lättare hemligen utföras såväl till Ryssland som till Norge, än på de flesta andra orter. T. o. m. vid tingen utsattes viten mot utförsel, men ingenting hjälpte. De plåtar åter, som stannade i landet, gingo småningom till kopparslagarenes verkstäder.

Källor:

Fellman, Isak: Handlingar och uppsatser angående finska lappmarken och lapparna. Helsingfors 1910–15. — *Hildebrand, Hans*: Samlingen af svenska mynt i Riksbankens myntkabinett. Stockholm 1889. — *Holmberg, D.*: Svenska mynt af guld, silfver och koppar 1478—1899. Numismatiska Meddelanden XV. Sthm. 1900. — *Hyckert, B.*: Tillägg till *D. Holmbergs* förteckning öfver svenska mynt. Ibid, XVIII. 1908. — *Hülpfers, Abraham*: Samlingar till en Beskrifning öfver Norrland. 5 samlingen om Westerbotten. Westerås 1789. — *Hülpfers, Abraham*: Om Westerbottens städer 1797. — *Lilienberg V. E.*: Om svenska mynt och myntvärdens. Numismatiska Meddelanden XVIII. 1908. — *Samzelius, Hugo*: Den äldre svenska kolonisationen i Norrbottens finnbygder. Personhistorisk tidskrift 1902. — v. *Stiernman, Anders Ant.*: Matrikel över Svea Rikes Ridderskap och Adel. I delen. Stockholm 1754. — v. *Stiernman, Anders Ant.*: Samling af Kungl. Bref, Stadgar etc. — *Stiernstedt, A. W.*: Om kopparmyntningen i Sverige och dess utländska besittningar. 2 delar. Stockholm 1863–64. — *Stiernstedt, A. W.*: Förteckning öfver tryckta Författningar, Myntordningar, Bref, o. s. v. rörande det svenska Myntväsendet. Numismatiska Meddelanden III. Stockholm 1876. — *Swab, Anton*: En kort berättelse om Avesta Crono Bruk o. s. v. 1723. Numismatiska Meddelanden IX, Stockholm 1883.

H. J. Boström.

Ålands kulturhistoriska museums brand.

Söndagen den 9 september 1918 vid pass kl. 5 f. m. tillkänna-
gåvo brandklockans olycksbådande klämningar i Mariehamn, att eld
utbrutit. Då brandkåren anlände till platsen, Ålands kulturhistoriska
museum, trängde redan eld och rök ut genom väggar och tak. I
den sydvästra delen av byggnaden rasade lägorna häftigast, och man
gjorde därför ett försök att rädda åtminstone den norra flygeln.
Men detta blev tyvärr utan resultat, ty elden hade redan hunnit
sprida sig ända dit. Genom att slå sönder ett av fönstren lyckades
man draga ut en rokoko stol, som dock redan var svedd och svärtad
av röken. Detta var den enda möbel, som undgick lägornas rov.
Att genom ingången nå eldhärden, hade även visat sig omöjligt; där
mötte ett moln av rök. Det fanns inga utsikter mer att släcka elden;
hjälplös stod den talrikt församlade menigheten där och såg med
känslor av sorg och beklämning, huru oersättliga skatter från flydda
tider förintades. Inom förloppet av knappt en timme hade resul-
tatet av ett mångårigt, kärleksfyllt samlararbete förvandlats till aska
och rykande bränder.

Huru elden kommit lös, är ännu höljt i dunkel. I byggnaden
funnos inga eldstäder. Polisundersökning verkställdes följande dag,
men bringade ej klarhet i saken. Så mycket konstaterades, att häng-
läsen till den stora järnbommen för ingångsdörrarna varit sönder-
brutna vid brandkårens ankomst till olycksplatsen. Utsända detek-
tiver trodde sig kunna uttala den förmidan, att läsen uppbrutits med
knivbajonetter. Antagligen har inbrott ägt rum, varvid brottslingarns
spillt eld. Alldeles uteslutet är det dock ej, att mordbrand förelegat,
ehuru denna förmidan åtminstone tillsvidare ej stödes av några bevis.
Att elden observerades först då det var för sent att släcka beror
därpå, att huset låg isolerat och att fönstren voro täckta med luckor,
vilka länge hindrade eldskenet att tränga ut.

Museibyggnaden var i sig själv ett fornminne. Den hade under
förra hälften av 1700-talet uppförts å Jomala gård som bostad åt
häradshövdingen i Ålands härad. Föreningen »Ålands vänner» hade
inköpt den och låtit år 1914 flytta den till Mariehamn, där den fick

plats på det område av den s. k. »Tullamo äng», som staden upp-lätit för museets räkning. Den åldriga byggnaden skulle nu bli ett värdigt hem för museisamlingarna, som våren 1915 överflyttades dit från den s. k. Agardh'ska villan, där de provisoriskt förlagts efter det de varit inrymda och uppställda i villan »Skogshyddan». På grund av de då rådande osäkra förhållanden ville man ej packa upp och ordna samlingarna, utan man ansåg det säkrast att tillsvidare hålla museet stängt. Sedan lugnare tider randats, umgicks man med planer att med första åter sätta museet i stånd och göra det tillgängligt för allmänheten.

Museet har tidigare, nämligen sommaren 1917 och nyåret 1918, varit hemsökt av inbrottstjuvar. Genom de då förövade stölderna led museet stora förluster. Bl. a. bortstals en mycket stor del av myntsamlingen, de flesta silver- och alla guldkrantz. Av de arabiska silvermynten försvunno alla så när som på ett. Så gott som hela kollektionen av smycken — gamla åländska familjeminnen — och de allra flesta husgerådssaker av silver blev brottslingarnas rov. Dessutom underkastades samlingarna en ledsam vandalisering. Föremål kastades huller om buller och ovantagen på stolsitserna bortsöktes. Man har aldrig lyckats utreda, vilka som förövat dessa nidningsdåd. Antagligen voro de ett verk av den ryska soldatesken.

Med anledning av dessa stölder bortflyttades och placerades på säkrare ställen — i Samlyceets byggnad och i Abo banks valv — dyrbarare, mindre föremål, såsom den återstående kollektionen av mynt och av silver och tennföremål, speglar, gravyrer, porträtt, bona-der och vävnader. Dessa föremål finnas alltså nu i behåll. Av de med Arkeologiska Kommissionens bifall i museet förvarade föremålen återstår ett par stenmäjslar (katalogen n:r 35 & 371), en järndolk (n:r 79) samt det ovannämnda arabiska silvermyntet från Bertby-fyndet (n:r 70). Den av medicinalrådet L. W. Fagerlund i somras till museet förrärade delen av myntfyndet i Ingby finnes i sin helhet kvar. — Vid brandtillfället kunde, beklagligt nog, intet annat räddas än den tidigare omtalade stolen. Efter branden framletades ur askan ett antal kulor och en mängd järnföremål, beslag o. dyl. Dock torde dessa numera till största delen endast hava skrotvärde.

Vid »Ålands vänners» oktobermöte beslöt föreningen att arbeta på att museet åter skulle resa sig ur askan. Under diskussionen betonades, att detta arbete framför allt borde koncentrera sig på ska-pandet av ett friluftsmuseum. Man skulle sträva efter att anskaffa kulturhistoriskt intressanta byggnader av olika slag och uppföra dem i museiparken, som sålunda kunde få karaktären av ett Skansen i smått. De medel, som blivit disponibla genom utbetalning av brandstoder, skulle delvis användas för uppköp av museiföremål i de

åländska bygderna. Fastigheten var försäkrad för 10,000 mark och de i byggnaden förvarade samlingarna för 12,000 mark. Av på fastlandet bosatta varma vänner till Åland och dess kultursträvanden överlämnades i somras genom medicinalrådet L. W. Fagerlund en fond, stor Fmk. 10,000, som är avsedd för uppförandet av en museibyggnad av sten. Denna fond kommer i närmaste framtid att ökas genom en storartad gåva, som är att vänta från Sverige och till vars hopbringande initiativet tagits av officerarne vid den på Åland senaste vår stationerade bataljonen av kungliga Göta Livgarde. Därmed torde frågan om ett säkert hem för museisamlingarna vara löst, och det är blott att hoppas, att den blivande byggnaden icke måstå tom utan fyllas av de fornföremål, som ännu finnas kvar i de åländska bygderna.

Mariehamn i november 1918.

Bruno Forss.

Teorier om renskötselns uppkomst.

U. T. Sirelius.: Über die Art und Zeit der Zähmung des Renn-tiers (Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja, 1916).

K. B. Wiklund.: Om renskötselns uppkomst (Ymer 1918, h. 3).

Gudmund Hatt.: Rendyrnomadismens elementer (Geografisk Tids-skrift 24. B., H. VII, 1918).

Alla forskare, som sysselsatt sig med gamla världens nordligaste folkslag, ha uppmärksammat det mest karaktäristiska momentet i de arktiska regionernas materiella kultur, renskötseln. De talrika redogörelserna för denna ha alltigenom varit deskriptiva ända till senaste år, då några på den jämförande etnografins metoder baserade undersökningar, sådana som de ovannämnda uppsatserna, sett dagen. Trots sin sammanträngda avfattning ha dessa undersökningar redan klargjort flera problem rörande renskötselns uppkomst och nuvarande former.

Dr Sirelius framställning är i huvudsak följande.

Vildrenen har i norden varit ett viktigt föremål för jakt och tidigast i denna egenskap uppmärksammats av människan. Jakten har mångenstädes idkats med hjälp av lockdjur, så ock renjakten; denna äger rum företrädesvis på hösten, under brunsttiden. Denna jakt-metod var förr känd för lapparna och är det ännu t. ex. för en del samojedstammar samt jukagirerna. Det primitivaste tillvägagångssättet är, att en kraftig tam rentjur föres till närheten av en vildrentjur, som vaktar sina honor; då denna rusar emot sin rival, kastar den bakom den tama renen gömda jägaren en lasso över vildrenen och dödar densamma. Eller ock kan lasson bindas som en snara vid lockrenens horn, och den framstormande rentjuren intrasslar sina horn häri. Också renkor användas som lockdjur. En hjord dylika föres till vildrenarnes betesmarker, och en del fastbindes, andra få gå lösa. Då rentjurarna komma för att göra deras bekantskap, sänder jägaren från sitt gömsle det dödande lodet. Stundom höllos, t. ex. i Lappmarken, dessa renkor vid ett rep, medels vilket jägaren från sitt gömställe styrde deras rörelser så som han önskade. Här är alltså fråga om bruket av tygel i dess primitiva form. Ett dylikt dirigerande är

känt även i nordligaste delen av ryska Karelen samt bland voguler och tschuktscher. Jägaren rör sig bakom sina renar, styrande dem med ett rep kring hornen. Också under andra årstiden än hösten idkas en dylik renjakt, t. ex. av samojeder och tunguser. Om våren vid skarsnö närmar man sig vildrenshjorden i skygd av styrdar tamrenar; lockdjuren utgöras ofta av renkor och deras kalvar. Tunguserna uppspåra även om sommaren vildrenarna med hjälp av lockdjur, som äro synnerligen väl inövade och lyda minsta knyck av det långa repet. Lapparna ha redan mycket tidigt använt lockdjur; norrmannen Othar talar om dylika omkring år 900 e. Kr. Också lasson har från äldsta tider varit känd både i Lappland och bland Sibiriens folk.

Det är känt, att många djur tämjts och används som jaktdjur utan att man sökt få någon annan ekonomisk nytta av dem. Sålunda ha olika falkslag, småfåglar, änder, gäss och storskarvar används till jakt, och av däggdjur likaså t. ex. geparder samt nötkreatur, såsom visentkon. De särskilda djurens lämplighet för jaktändamål lärde man sig känna — enligt vad en del forskare göra gällande — efter det ett slags känsla av sympati, ett behov av sällskap, hade föranlett människan att för sin trevnad hålla hos sig djur.

Vildrenens tämjande underlättades av några egenheter hos densamma, isynnerhet dess begivenhet på människans urin (något som man iakttagit också hos visentkon). Medels denna vänjdes renen vid människorna, enligt vad man känner både bland lapparna och bland flera sibiriska folk. Svårare är att förklara, huru renen till en början förökade sig under människans herravälde, ty som känt fortplanta sig de flesta vilda djur ej i fångenskap. Man bör dock ihågkomma, att renen på detta tidiga stadium av tämjandet ingalunda var så helt beroende av människan; den var blott ännu jämförelsevis tam och levde en god del av året i frihet. Det var dessutom icke oundvikligen nödvändigt att välja lockdjur ur den tama renstammen, utan ännu tager man hälst härtill kraftiga avkomlingar av vildren, till utseendet föga eller alls icke skiljande sig från sina vilda anförvanter.

Lockdjuret fick säkert snart nog också en annan användning, som lastdjur. På de långa jaktfärderna behövdes proviant o. a. förrödenheter, som lastades på renens rygg. När man kom underfund med djurets transportförmåga, begynte man använda det till att förla också föremål hörande till bostaden, t. ex. tältstänger, under färderna å de trälösa tundrorna och i fjälltrakterna. Tältstängerna fingo under tidernas lopp en allt mer utvecklad och ändamålsenlig form, så att man vid ombyte av boplats gärna tog dem med och ej ständigt gjorde nya. Slutligen kom man så långt, att jägaren lät sin vintertid till jaktbytets transport använda kälke eller ackja dras av renen.

Också kastrerandet av ren kan härröra från denna tid. Därigenom blev dragaren fogligare, delvis också uthålligare som lockdjur — under brunsttiden magra och försugas tjurarna i hög grad. Kastrerandet utföres med tänderna över hela det arktiska området.

Ännu i våra dagar är renen i skogsregionen huvudsakligast last- eller dragdjur, och renhjordarna äro små, medan de egentliga rennomaderna anträffas norr om skogsgränsen; så har fallet tydlichen varit från äldsta tider, och även denna omständighet tyder på, att renen i början tämjts som jakt- och lastdjur. Men också åkning med ren är av aktningsvärd ålder, av flerfaldiga vittnesbörd att döma. I Finland ha som mossfynd anträffats några urgamla, med stenredskap tillhuggna slädmedar (i Saarijärvi, Ylistaro), på vilka man i hålen för ständarna funnit lera, vars mikroflora enligt dr Harald Lindbergs bestämning härrör från äldre Litorinatiden. Tillsammans med en dylik slädmede har man funnit (i Jalasjärvi) en mindre, medformig köl, hörande till en jakttackja och av fullkomligt samma typ som en annan, i en mosse funnen köl av cembraträ, samt tydlichen samtidig med denna. Cembratallen växer eller har växt icke närmare vårt land än i Uralgebitet, och det är klart, att ackjan, till vilken den nämnda kölen hört, på ett eller annat sätt gjort den långa färden därifrån till vårt land. Tidigare känner man ett dylikt mossfynd i Finland, nämligen en i Laukas funnen sked av sembraträ. Det finnes alltså direkta bevis på att en samfärdsel under dessa uråldriga tider ägt rum mellan de långt från varandra avlägsna länderna i norra och nordöstra Europa. Saarijärvimeden är till sin form och genom ständrhållens anordning (två rader i vardera meden) mycket lik en typisk nutida samojesisk rensläde, så att det är fullt skäl att antaga, att den är av mycket hög ålder. Också språkforskingen betygar för sin del, att släden med ständare redan under den uralska förperioden var känd, ty det finnes en finsk-ugrisk-samojesisk benämning på en dylik släde. Vad den lappa båtformiga typen, ackjan, vidkommer, visade den sig tydlichen som den lämpligaste släden i bergig terräng och blev därför enahärskande i Lappland. Jämte renen synes också hunden ha använts som dragdjur, ty en i en mosse funnen mede är så liten, att den ej gärna kunnat tillhöra en rensläde.

Från renens användning som hjälp vid jakt och transport var det ännu ett långt steg till dess vård i hjordar. Såsom det redan nämndes är det ej klart huru renen fortplantade sig under den första tämjningsperioden. Övergången främjades likväl av några omständigheter. Den primitiva människan förstod i hög grad att begagna sig av de lokala förhållandena vid drevjakt. Sålunda drevo lapparna under sin renjakt villebrådet ner i dalarna med branta sluttningar eller mot andra genom naturhinder på två håll avstängda passagen,

i vilkas ända funnos gömda fallgropar. Också landtungor användes gärna som ändpunkter, ty vattnet hindrade flykt därifrån, sedan ud- den avstängts. Men om naturförhållandena ej voro till hjälp, uppfördes en stängselpassage, som kunde vara ända till en mil lång och, i början mycket bred, allt mer avsmalnade, tills stängslen slutligen möttes. Detta fängstsätt användes utom av lapparna av en del sibi- riska och nordamerikanska folk; lämpat på andra djurslag förekommer det också annorstädes, isynnerhet i Afrika. Bytet av renar kan med denna metod bli oerhört stort, enligt uppgift ända till 1,000 stycken. Då jägaren måste finna det orimligt att de alla dödades, inneslöt man djuren medels tvärstångsel inom ett område, som var så vidsträckt, att de njöto en tämligen stor frihet, fingo beta och först efterhand tillgreps för människans näringssbehov. Om fångsten försiggick under för- eller högsommaren, då renens skinn är minder- värdigt, var det så mycket större anledning att skona djuren. Vaktandet under sommaren blev lätt, ty ansatta av myggen samlade sig renarna gärna i stora, tätt hopträngda hopar. Om familjens uppehållsort ändrades, kunde hjorden medels nya stångsel drivas till andra platser, ty på drevfolk var det ingen brist under staminstitutionens herravälde. — Förvarandet av levande villebråd förekommer t. o. m. ännu i våra dagar på en del orter. Några altaiska stammar hålla inom stångsel maralhjorten, vars horn i Kina äro en eftersökt vara. Några andra naturfolk bevara en del av sin stora fiskfångst levande och avskild för kommande behov. Känd är också de arktiska folkens sed att uppföda rävunger, tills deras päls är fullvärdig. Och ren- skötseln är i själva verket väsentligen en dylik, stor noggrannhet fordrande vakthållning, ty renen ger sig ej ogärna i väg från hjorden, om blott tillfälle erbjuder sig.

Det synes alltså vara säkert, att tämjandet till en början skett för jaktändamål, och att renen härvid småningom utvecklats till ett hjorddjur. Sannolikt har renen redan under stenåldern hållits som last-, eller klövje-, och dragdjur i Finland.

Professor Wiklund har gripit till pennan närmast med anledning av den tysk-amerikanske sinologen B. Laufers undersökning »The Reindeer and its Domestication« (Memoirs of the American Anthropological Association, Vol. IV, N:o 2, 1917), där på grund av några äldre kinesiska uppgifter även som nyare litteratur om renskötseln den uppfattning uttalas, att renskötseln är av jämförelsevis sent ursprung och härrör ungefär från vår tideräknings början, samt att den spritt sig över sitt nuvarande område från ett enda centrum, nämligen Bajkaltrakten, där den uppkommit genom en imitation av den där bedrivna nötkreaturs- och hästskötseln. Rensläden skulle utveck-

lats ur hundsläden och körningen med ren ur körningen med hund, medan åter användningen av renen som riddjur skulle grunda sig på den liknande användningen av hästen. Wiklund söker påvisa, att Laufer delvis misstagit sig i sina slutsatser; han redogör för huvuddraget av renskötseln hos olika folk i polartrakterna, och söker med ledning av gemensamma och skiljaktiga drag att klassificera den.

Hos de ytterst i öster levande tschuktscherna och korjakerna råder en för tundranomaderna typisk form av renskötseln. Hjordarna äro stora, och på den grundar sig människans ekonomi; renen användes som dragdjur men ej som rid- eller klövjedjur; mjölkning är okänd. Annorlunda förhåller det sig hos de vid Amur och övre Lena boende tunguserna, vilkas renskötsel är primitivast i skogsregionen. Familjens ekonomi grundar sig på jakt och fiske. Renen användes ej som dragdjur, utan endast som rid- och klövjedjur. Mjölkushållningen är av stor betydelse. Tungsstammar i andra trakter, t. ex. på kusten av Ishavet, vid Jenisej och Kolyma, på kusten av ochotska havet (lamuterna) och på Sachalin (orokerna) ha mer eller mindre påverkats av sina grannfolk, alltså av tundranomadlivet.

Då man iakttager den grundväsentliga olikheten emellan renskötseln hos tschuktscho-korjakerna och tunguserna, måste man komma till den slutsats, att vardera huvudformen har uppstått skilt för sig, och att där mellanformer förekomma, såsom hos lamuterna, är det blott fråga om sammanblandning av de två ursprungliga formerna och ej om en övergång från den ena till den andra. Nu följer frågan, huru uppkom tschuktscho-korjakernas renskötsel, som innehåller senare element än den primitiva tungusiska? Har den utvecklats spontant eller som imitation av någon form av nötkreatursskötsel? Vad renens användande som dragdjur vidkommer, synes det icke här ha uppkommit ur hundens användning för samma ändamål, ty förspänningarna för de två djuren äro olika. De renselar som anträffats hos tschuktscherna påminna mycket om människans metod i en del trakter att själv fortskaffa släden eller ackjan och sydas utgöra en anpassning för renen härav. Att tschuktscherna jämförelsevis sent upptagit renskötseln torde bekräftas även därav, att de ej hålla vallhundar som hjälp. Av allt detta kan man draga slutsatsen, att »användningen av renen som transportdjur lätt influeras både av andra trakters former för samma bruk av renen och av användningen av andra djurslag som transportdjur. Och icke nog därmed, utan användningen av renen för transport kan också uppstå genom imitation av människans metoder att själv fortskaffa sina effekter.»

De nordliga tungusernas renskötsel åter har tydligent uppkommit ur sydligare stommars hästskötsel, något som framgår av dess väsentliga drag, klövjandet, ridandet och mjölkushållningen. Så är

t. ex. sadeln av samma konstruktion för de bågge djuren. På lika-
dant sätt har renskötseln uppstått hos de i sajanska bergen boende
sojoterna, karagasserna och kamasserna.

Renskötseln hos samojedfolken erbjuder icke någon enhetlig
bild. De sydliga Ostjak-samojederna använder hundarna som drag-
djur; nordligare användas även renar härför, men först i närheten av
tundran börjar den egentliga renskötseln, som anträffas även hos
jurak-samojederna vid kusterna av Ishavet. Den torde kunna åter-
föras på hundskötseln, åtminstone med hänsyn till slädens form och
renens användning som dragdjur.

Som känt var det samojediska urspråket nära besläktat med det
finsk-ugriska urspråket, och om vi förutsätta att det sistnämndas vagga
läg i trakten väster om Ural, kunna vi tänka oss samojedernas ur-
hem beläget på östra sidan om Ural. Jurakerna, vilkas bosättnings-
område sträcker sig från Mesen till Jenisej, ha utbrett sig från öster
åt väster. Denna riktslinje för den samojediska renskötselns utbred-
ning bör hållas i minnet, då man går att jämföra den lappska ren-
skötseln med den samojediska. Olikheter dem emellan finnas i mängd.
Den lappska båtformiga släden är till sin byggnad alldeles en annan
än den samojediska med hög sits; seldomen äro till stor del olika,
och renens användning som klövjedjur fullkomligt okänd hos samo-
jederna. Vid jämförelsen må man för övrigt ej främst uppmärksamma
jurakerna, även om dessa bo närmast lapparna, ty deras renskösel
representerar ej den primitiva samojediska formen; snarare bör man
se till andra samojedstammar mellan övre Ob och Jenisej. En ofant-
lig geografisk lucka öppnar sig då mellan de två jämförda folken,
ty från lapparnes östgräns till Jenisej är avståndet mer än 2,000 km,
och å denna sträcka känner man ej någon annan renskösel än tun-
drjurakernas (och Ostjak-syrjänernas, som länats av dessa). Om
alltså ingen direkt förbindelse kan ha ägt rum mellan lapparnes och
samojedernas renskötsel, uppstår frågan, ur vilken källa den kan ha
uppkommit hos de förra.

I och för sig är det ej omöjligt, att lapparnes renskösel delvis
uppstått under påverkan av en tidigare hundskötsel. Renackjan åter
har utvecklats ur den av jägaren själv dragna ackjan. För övrigt ha
lapparnes seldon tidigt under förhistorisk tid rönt skandinavisk på-
verkan; så är *rai pe* i ordet *vuottara ipe* (ackjans dragrem) ett
fornskandinaviskt lån, och likaså *jokko* (den tvärkloss, medels vil-
ken *vuottara ipe* förenas med ackjan). Det visar sig, att också
det finska ordet *ahkio* (ackja) är skandinaviskt lån och hör sam-
man med det svenska ordet *ask*. Vidare har nordbornas nötkreaturs-
skötsel utövat inflytande på renskötseln på mjölkushållningens om-
råde; nästan alla hithörande lappska benämningar äro lån. Slutligen

är det lappiska ordet *tappmat*, som betyder inkörandet av ren, skandinaviskt län.

Det finnes dock två egendomligheter i renskötseln, som forskningen icke på sin nuvarande ståndpunkt kunnat tillfredsställande förklara, nämligen märkningen av renarna (örmärkena) och kastrerandet genom bitning; bågge anträffas överallt, från Lappland till Stilla havets kuster. Till hundskötseln höra dessa bruk icke. Denna överensstämmelse betyder dock mindre än den skiljaktighet i de olika folkens renskötsel, varom det i det föregående varit tal.

Vad renskötselns ålder beträffar, härstamma de äldsta uppgifterna om densamma från år 499 e. Kr. (enligt Laufers för Sibirien meddelade kinesiska annaler), och för lapparnes vidkommande höra vi härom c. 400 år senare. Att på grund härav med Laufer förlägga renskötselns uppkomst till vår kristna tidsräknings början går dock ej för sig; man kan blott komma fram till en relativ kronologi, till ett konstaterande, att renskötselns olika moment och former äro yngre än de moment av annan boskapsskötsel, som de imitera; dessutom är renskötseln hos olika folk av olika ålder.

Dr Hatts undersökning leder i många punkter till samma resultat, som Wiklund nått. Han har vidare meddelat flera iakttagelser, som även Sirelius gjort. Vi skola därför inskränka oss till att referera endast de av hans uttalanden, som avvika från de redan här ovan berörda eller ge dem en ny belysning.

Den jämförande forskningen har i fråga om rennomadismen gjort två intressanta grupper av iakttagelser; för det första att vissa element i denna kultur spritt sig över hela rensköselområdet, såsom kastrerandet med tänderna, öronmärkena, lassokastningen, skidorna och användandet av människourin eller salt som lock- och tämjningsmedel för ren; för det andra, att andra element ha en mera begränsad utbredning, så t. ex. renkörsel och ridning, slaktmetoder, mjölkning och användandet av mjölken. Typiska renäkare äro lappar, samojeder, ostjaker, voguler, korjaker och tschuktscher, typiska ryttare sojoter, karagasser och tunguser; båda transportmetoderna (nämlig ritt om sommaren, åkning om vintern) äro kända bland en del nordliga tunguser och jakuter samt några få tschuktscher och korjaker, som stå i förbindelse med tunguserna. Det är klart att ritten på ren, som tränger in som en kil på området för körning med ren, är en imitation från hästskötseln. Omöjlig är däremot Laufers teori, att förebilden till renkörseln vore att söka i hästens eller nötkreaturrens användning för samma ändamål. Anordningen av seldonen visar, att renkörseln härstammar från körningen med hund, ty en i Östra Sibirien förr på vida områden använd typ av hundseldon (hos ainuer, giljaker, Amur-tunguser och kamtschadaler) är av alldeles

samma slag som renseldonet. (Ovan anmärktes, att Wiklund har en avvikande uppfattning om tschuktschernas renseldon, vilket han, näppeligen på tillräckliga grunder, anser återgå på de av människan själv använda dragredskapen).

Vid vaktandet av renarne användas hundar i stor utsträckning endast i Lappland och bland samojederna på den europeiska sidan; detta bruk har tydligt upptagits som en imitation efter mer utvecklade grannfolk.

Också Hatt anser renskötseln ha uppkommit ur jakten på vildren och isynnerhet användandet av lockdjur, varpå han anför en mängd exempel, härtill fogande paralleller från andra områden än det undersökta. Sibiriens vildrenjägare skulle ha fått bruket av lockdjur från söder. I likhet med Sirelius och Wiklund antager Hatt, att vildrenens tämjande i hög grad främjats av dess begivenhet på salt och urin. Hatt anser t. o. m. denna omständighet avgörande, ty han förnekar — enligt vår mening alltför kategoriskt — möjligheten att forntidens jägare skulle påtagit sig besväret av den fångna vildrenshjordens vallande inom stängsel.

I fråga om vildrenens örmärken kan man på vissa skäl antaga, att detta bruk har gemensamt ursprung hos alla rennomader; möjligen är det en imitation från boskapsskötseln i sydligare områden, men frågan kan ej avgöras innan en jämförande undersökning företagits av örmärkena på den asiatiska och den europeiska sidan.

Renskötselns ålder kan bestämmas endast relativt. De av Laufer meddelade kinesiska källorna visa, att mjölkning av renarna förekom redan c. 500 e. Kr., och renskötseln måste redan då haft en lång utveckling bakom sig, ty mjölkushållningen hör till dess yngsta vinnningar. Den omständigheten, att tschuktscher och korjaker ej känna till mjölkningen, ådagalägger, att de ägnat sig åt renskötseln så tidigt, att mjölkning ej ännu brukades (förf. kommer alltså till en annan slutsats än Wiklund). I fråga om lapparna är det skäl att antaga att de lärt sig att tämja renar av samojederna, om ock ackjan hos dem utvecklats självständigt.

* * *

Av ovanstående referat framgår, att de i fråga varande undersökningarna i huvudsak företräda två olika uppfattningar. Medan Sirelius och Hatt (och på sätt och vis även Laufer) äro av den åsikt, att de skilda folkens renskötsel, isynnerhet lapparnes och samojedernas, ha ett gemensamt ursprung¹ anser Wiklund, att den uppkom-

¹ Denna åsikt omfattar även den norske arkeologen O. Solberg (Eisenzeitfunde aus Ostfinmarken, Videnskabs-Selskabets Skrifter II. Hist.-Filos. Klasse. 1909. N:o 7, s. 127 ff.)

mit spontant i flera centra, och att de olika formerna för densamma vid spridningen därifrån mötts och på beröringsområdena givit upphov till särskilda blandformer. Enligt vår mening har den förra åsikten mera skäl för sig, bl. a. bruket av örmärken och kastrerandet medels bitning, två plägseder som äro utbredda över hela renskötselområdet. Wiklund har ej velat godkänna Sirelius uttalande om att renslädar av uralsk typ använts i Finland under stenåldern, och i denna fråga förenat sig med J. Ailio, som i sitt referat av Sakari Pälsis bok *Kulttuurikuvia kivikaudelta* anmärkt, att den i Saarijärvi i en mosse funna slädmedens storlek närmast visar, att den varit avsedd för transport av stora lass och icke för långa resor; dess storlek skulle icke visa, att den dragits av renar, utan lika väl kan den ha dragits av flera män eller flera par hundar (Hist. Aikakauskirja 1917). Härvil bör framhållas, att den ifrågavarande meden ej är större än på en nutida samojedisk släde, varemot den sibiriska hundslädens mede i våra dagar i fråga om trävolymen än c. 4 gånger mindre! (Se Sirelius, Über einige prototypen des schlittens, S.-Ugr. Seuran Aikakauskirja XXX, 32). Ej heller drager den arktiska människan någonstädes en rensläde, utan blott en hundsläde (jämte en hund, sällan ensam). Om man engång erkänner riktigheten av att bruket av fornföremålen bör förklaras med ledning av etnografiska företeelser, kan man ej ifråga om den nämnda meden komma till någon annan slutsats än den av Sirelius gjorda.

Sitt antagande, att uppkomsten av renskötseln ej är gemensam för lappar och samojeder, stöder Wiklund huvudsakligen på den omständigheten, att avståndet mellan dessa folk är eller förr varit så oerhört stort, och att tundrarrenskötseln hos de västligaste samojederna, jurakerna, ej visar så mycken överensstämmelse med lapparnes (eller dennes ursprungsform) som med renskötseln hos en del sibiriska skogssamojeder. Härom kan man likväl hysa olika åsikter. Enligt en del forskare (t. ex. Kai Donner) har samojedernas urhem legat snarare på västra än på östra sidan om Ural (enligt Y. Wichmann har jurakernas bosättningsområde förr sträckt sig ända till de nuvarande syrjäländerna), och då å andra sidan lapparna kommit till vårt land från öster, kan man väl antaga, att dessa folk varit grannar någon gång i den grå forntiden, då lapparna ännu ej tillägnat sig ett finsk-ugriskt språk, att ej tala om, att de två folkens förfäder under den avlägsna Litorinatiden synes ha stått i »affärsförbindelser» med varandra. Vad åter speciellt jurakernas renskötsel vidkommer, så har även den föregåtts av en primitivare form, skogsrenskötseln, någorlunda överensstämmande med den som förekommer i Sibirien, söder om tundran. Visserligen känner man knappt någon enda renskötsterm, som vore gemensam för lappar och samojeder, men här-

vid bör observeras, att de hittills publicerade samojediska ordförteckningarna äro mycket bristfälliga. Renskötselns höga ålder hos lapparne bevisas av den i deras språk förekommande synnerligen rika, många hundra ord omfattande terminologi, som hänsör sig till renens ålder, kön, kännesärken m. m. (så åtskiljas djur av olika ålder och kön ända till femte och sjätte åldersåren genom olika benämningar; något dylikt förekommer näppeligen bland de boskapsskötel idkande folken i Europa, huru långt tillbaka man än hos dem kan följa hundurens uppföstran och förädling).

Såsom ett tillägg till vad som redan anförts kan som ett gemensamt drag i renskötseln hos lapparne och juraksamojederna ännu nämnas vallhundens viktiga roll vid vaktande av renarna. Hatt förklrar detta som ett län från mera utvecklade grannfolk, dock utan att anföra några som hälst skäl för denna åsikt. Med hänsyn till att hundens användning i människans tjänst är urgammal också hos de arktiska folken, och att en del metoder vid vildrensjakten erfordra väl dresserade hundar, kan man väl antaga, att hunden redan tidigt deltagit i vaktande av renarne, isynnerhet efter det den, hos lappar och juraker, i sin ursprungliga användning som dragare av släde eller ackja efterträdds av ett starkare djur, renen. Bland små drag, gemensamma för bågge folken, kan ytterligare nämnas den vid lassokastningen använda dubbelringen av horn, som både hos lappar och samojeder har samma ∞ formiga utseende. Kastning med rännsnara har visserligen främst använts vid vildrensjakt, men möjligt är att den fätt sin definitiva gestaltning först genom den vidsträckta användningen i renskötseln. Och t. ex. de egentliga finska folken ha, ehuru de flesta av dem idkat vildrensjakt, sannolikt icke känt bruket av rännsnara, innan de blivit bekanta med renskötseln hos sina nordliga grannfolk.

Såsom känt idkas renskötseln endast av Eurasiens nordligaste folk, men ej av Nordamerikas urinvånare, som dock hade samma förutsättningar härför därutinnan, att körning med hund är känd för dem. Egendomligt vore det ju då att antaga, att man i gamla världen oberoende av varandra flerstädes skulle nått ett sådant resultat, ty såsom Hatt i förbigående anmärker, »då man på tundran ser en renhjord, isynnerhet om den ej är riktigt tam, måste man förvånas över att människan någonsin kommit på den idén, att ett sådant djur kunde tämjas att dra en släde.» Vidare är renskötseln ej det enda område, där det nordligaste Eurasiens folk under förhistorisk tid stått i förbindelse med varandra. Andra enhetligheter utgöra bland den materiella kulturens vinnningar t. ex. skidorna och den korta med fjättrar försedda hundsläden, att ej tala om själva körningen med hund, som förekommer över hela ifrågavarande område.

Åran av vildrenens tämjande synes tillkomma en jämförelse liten grupp av de arktiska folken; de äldsta idkarne av renskötseln äro ej de finsk-ugriska (i antropologiskt hänseende), turkisk-tatariska eller mongoliska folken eller östligaste Sibiriens paleoasiatiska invånare, utan den yttersta nordens äldsta invånare, samojeder och lappar. Att, såsom Hatt gör, antaga att de senare fått renskötseln från samojederna, vore för tidigt på forskningens nuvarande ståndpunkt. Överhuvud har den nämnda forskaren i onödig grad tillgripit imitationsteorin vid förklaringen av en del inom renskötseln allmänna, primitiva företeelser, t. ex. då han anser det möjligt, att vildrensjägarne och renherdarne mottagit impulsen till användande av lockdjur och örmärken från sina mer utvecklade, sydliga grannfolk.

I fråga om imitation kan ännu nämnas, att Wiklund enligt vår åsikt givit allt för stor vikt åt det skandinaviska inflytande på lapparnas körredskap, isynnerhet seldomen. Om dock ackjans dragrem i den västlappska dialekten har ett par benämningar av skandinaviskt ursprung, bör å andra sidan framhållas, att den lappska dialekten på det ryska området, där det äldre ordförrådet bättre bevarats, har en egen benämning på detta föremål (*p u o t s k a s*). Likaså har det hölje av hud, som omger dragremmen, ett eget namn i flera lappska dialekar (*g o a r a n*, *k ö r r a n*). Ett eget namn har vidare den vid läderlokans ände fästa struppen fram till å dragremmen (*r. lp. s o i j e s*, *s o g e s*), ja även en så utvecklad del av seldomen som buk- eller draggördeln (*lp. a v o h a s*, *a v u t t a s*), att ej tala om själva läderrrankan (*lp. g e ä s s a s*, *k e ä s s a s*), som till sin form är förvillande lik den av samojederna använda. Vad beträffar det som skandinaviskt lån angivna *j o k k o* (träkloss baktill å dragremmen, avsedd att vid förspänningen trädas i struppen i ändan av ackjan; det lappska ordet vore av samma ursprung som sv. *o k*, ty *j o c h*), är det möjligt att detta ord bör ställas i samband med det finska ordet *j u t k o* (= kälkens dragsnöre). Men om dock ifrågavarande ord vore ett lån, betecknar det ej en omvälvande nyhet i de ursprungliga renselfonden. — Wiklund ser t. o. m. i ordet *a h k i o* ett skandinaviskt lån (av samma ursprung som det svenska *ask*); lika väl motsvaras det t. ex. av mordvinskans *o t š k o* (träg).

T. I. Itkonen.

Ur Wadströmska porträtsamlingen.

Den år 1894 till Finland inköpta och nu i Nationalmuseet förvarade Wadströmska porträtsamlingen är en rik fyndgruva för svensk porträttshistorie. Den har också varit mycket anlitad isynnerhet för personhistoriska arbeten, biografiska lexika o. d. En utförlig förteckning över vad samlingen inrymmer vore därfor naturligtvis av stor nytta, men uppgörandet och tryckandet av en dylik bleve ett så omfattande och kostsamt företag, att man ej kunnat tänka därpå. Samlingens hopbringare, pastor Bernhard Wadström, som nyligen avlidit i den höga åldern av 87 år, utgav 1894 två häften av en dylik förteckning, i stort format, rikt illustrerade och omfattande 262 sidor, men kom härmad ej längre än till slutet av bokstaven B för enskilda personer och större delen av Karl XI för de kungliga porträtten. År 1901 publicerades genom undertecknads försorg en kort katalog över de i samlingen avbildade personerna, med uppgifter om antalet bilder av envar, men utan närmare beskrivning av dem. Den i största knapphet avfattade förteckningen upptar dock 122 dubbelspaltiga sidor. Men inga upplysningar meddelas här om vilka konstnärer, som utfört de olika porträtten, och ur denna viktiga synpunkt är samlingen fortfarande okänd. För att i någon mån avhjälpa denna brist och även i andra hänseenden göra samlingens innehåll bekant skola i Finskt Museum ingå kortare meddelanden rörande densamma.

Chretiens porträttgravyrer.

Vid ett bläddrande i samlingen fäster man sig vid några små, fint utförda gravyrer av svenska män dels i uniform dels, vanligen, i den under konsulatet i slutet av 1700-talet brukliga dräkten med hög knuten halsduk och rock med knappar, bred nervikt krage och breda uppslag. Håret är fritt, stundom med en liten stångpiske; polisonger förekomma ofta. De avbildade äro alltid återgivna i profil, i bröstbild och på en rund medaljong, 58 mm i genomskärning; etsningens plåtrand mäter 8×7 cm. Porträtten äro utförda i etsning, dock först med kall nål ganska detaljerat, och därefter i akvatinta-

lavering. Vid medaljongens nedre rand äro de signerade *Dess. p. Fournier gr. p. Chretien inv. du physionotrace rue s honoré vis-à-vis l'oratoire nos 45 et 133 à Paris*; en del skiljaktiga signaturer skola nedan anföras. Den avbildades namn saknas nästan alltid å själva gravyren, och detta jämte den rätt enahanda karaktären i de olika personernas utseende gör det svårt att identifiera porträtten; här man en gång gjort detta, så kan man vid en jämförelse med andra tillgängliga porträtt ej fränkänna dem en stor likhet med originalen. Porträtten ha i ett fatal exemplar hamnat i beställarens och hans närmaste släkts och vänners ägo samt i senare tid hos samlare, som varit i tillfälle att förse dem med skriftliga upplysningar om personerna. Det är skäl att dessa upplysningar bevaras åt eftervärlden; både genom massfabrikationen och inkognitot äro dessa små gravyrer föregångare till vår tids namnlösa fotografier, så förtrolliga för forskare.

Till först några upplysningar om artisten och hans medhjälpare och efterföljare. Enligt Thiemes konstnärslexikon föddes Gilles Louis Chretien år 1754 och ägnade sig jämförelsevis sent åt porträttöryrket, sedan han är 1786 upptäckt en optisk maskin, kallad physionotrace, för återgivande av profiler. Verksam först i Versailles, flyttade han till Paris år 1788 och arbetade tillsammans med tecknare Fournier och Fouquet, enligt Thieme tidigare även med Quenedey. Bland de svenska porträtten förekomma dock inga gemensamt signerade av Chretien och Quenedey, men väl ett, skådespelaren Karsten, signerade av Quenedey ensam 1811, eller samma år Chretien avled. Det är utfört i ett mezzotintmanér, som skiljer sig från Chretiens »au lavis». Kanske upptog Quenedey efter Chretiens död den lönande tillverkningen; han hade i alla händelser en konkurrent i Bouchardy, som i sin signatur anger sig som Chretiens efterträdare; hans gravyrer skilja sig från dennes genom bakgrundens, som ej är mörk, utan vit med molniga förtoningar nertill; Bouchardys porträtt äro ej heller så fina, men tilltalade genom en viss flott käckhet. Också de äro utförda huvudsakligen i mezzotint. — Quenedey skall ha utfört ej mindre än 2,673 porträtt; han avled enligt Thomas, French portrait engraving, år 1830. Om de övriga artisterne äro upplysningarna sparsamma; Etienne Bouchardy (1797–1849) nämnes som miniatyrist, och Jean Fouquet är känd blott som tecknare 1793–98 till Chretiens gravyrer; om Fournier har jag ej funnit några upplysningar.

Profilporträttet, med eller utan mekaniska hjälpmedel, var synnerligen omtyckt i början av 1800-talet, så att t. ex. hos oss miniatyristerna Gillberg och Le Moine nästan helt och hållt övergingo till denna art — att ej tala om de ofantliga mängderna av silhuetter.

En direkt efterföljare till Chretien synes i Norden endast dansken Flint ha varit. Enligt Weilbachs Dansk Konstnerlexikon föddes Andreas Flint år 1768 och utförde, utom annat, halvtannat hundratals porträttgravyrer av samtidiga, dels efter målningar, dels efter egen teckning; hans arbeten berömdes. De med kall nål och överarbetning i akvatinta gjorda bilderna sakna dock den franske mästarens briljans och säkra, fina teckning. Bland de svenska som han graverat märkas de två deltagarne i sammansvärjningen mot Gustav III, Carl Fredrik Ehrensvärd (Gyllembourg) och Claës Fredrik Horn. Flint avled år 1824. Även hans porträtt, som i anordning överensstämmer med Chretiens, sakna namnbeteckning.

Här följer en förteckning på den »Chretienska skolans» porträtt i Wadströmska samlingen. Att den ej är uttömmande i fråga om vad dessa artister utfört för svensk räkning kan man lätt förstå. I Personhistorisk Tidskrift 1915 s. 243 omnämner H. Fröding ytterligare några hithörande porträtt, som finnas i kungl. bibliotekets i Stockholm porträttsamling. I vårt eget land ha vi att härtill foga Åminstone två gravyrer, i Åminnesamlingen, av greve Gustaf Magnus Armfelt och hans informator abbé Pierrard; de ha undantagsvis upptagits i nedanstående förteckning, och finnas i fotografi i Nationalmuseets samling.

Professor Erik Acharius, 1757–1819. Av Fournier och Chretien.

Landshövdingen Axel Adlersparre, 1763–1838. Osignerad, men utan tvivel av Quenedey.

Biskop Carl Adolf Agardh, 1785–1859. Sign. Des. et Gr. par Bouchardy, Suc:r de Chrétien l'inv. du Physionotrace Palais Royal N:o 82 à Paris.

Franske ministern i Stockholm Charles Jean Marie Alquier, 1752–1826. Av Fournier och Chretien.

Generallöjtnanten greve Gustaf Magnus Armfelt, 1792–1856. Av Bouchardy. Även originalteckningen till denna grupp finnes på Åminne.

Major Rutger Christoffer Barnekow, 1772–1838. Av Fournier och Chretien.

Översten friherre Carl Göran Bonde, 1757–1840. Av Fournier och Chretien.

Hovmarskalken greve Nils Bonde, 1774–1838. Av Fournier och Chretien.

Kammarherre Carl Gustaf von Brinckman, 1764–1847. Av Fournier och Chretien.

Generalmajor Fredrik Burenstam, 1782–1828. Av Fournier och Chretien.

Overstelöjtnant Svante Mauritz Carlheim-Gyllensköld (?) 1753–1810. Av Fournier och Chretien. Se nedan under Silfverhjelm.

Overpostdirektör *Wilhelm Carpelan*, 1778—1829. Av Fournier och Chretien.

Direktör *William Chalmers*, 1748—1811. Av honom finnes den osignerade, med kall nål utförda gravyr (ej av Chretien), som är återgiven i Personhistorisk Tidskrift 1914 s. 176.

Överstelöjtnant *Claës August Charpentier*, 1772—1865. Av Fournier och Chretien.

Ryttmästaren *Benjamin Magnus Croneborg*, 1757—1809. Av Fournier och Chretien.

Hovstallmästaren *Claës Adam Ehrengranan*, 1781—1842. Av Flint.

Claës August Charpentier.*

Major *Gustaf Fredrik Ehrenstolpe*, 1757—1831. Av Fournier och Chretien.

Löjtnanten friherre *Carl Fredrik Ehrensvärd (Gyllembourg)*, 1767—1815. Av Flint.

Kapten *Jonas Reinhold Elgenstierna*, 1785—1854. Av Chretien.

P. G. Falk. Av Flint.

Kapten *Gustaf Wilhelm Gyllenpalm*, 1780—1829. Av Fournier och Chretien.

Överste *Fredrik Wilhelm Gyllenram*, 1771—1829. Av Fournier och Chretien; i två exemplar, det ena tryckt i rött.

J. J. Holmstedt. Av Fouquet och Chretien.

Majoren greve *Claës Fredrik Horn*, 1763—1823. Två gravyrer av Flint, den ena 62 mm i genomskärning och med plåtrand 85 × 78 mm samt signerad *A. Flint ad vivum del. et sc. 1821*: den andra

* Genom ett missförstånd å klichéanstalten har signaturen kring nedre ran- den bortfallit.

65 mm i genomskärning, å titeln till Horns år 1816 i Köpenhamn anonymt tryckta Små Skaldestycken.

Skådespelaren *Kristoffer Kristian Karsten*, 1756–1827. Sign. *Dess. au Physionotrace et Gravé par Quenedey rue neuve des petits champs n:o 5 à Paris 1811.*

Major *Gustaf Constantin von Kohen*, 1771–1815. Av Fournier och Chretien.

Skriftställaren *Carl Peter Lenngren*, 1750–1827. Av Fournier och Chretien.

Kammarherren friherre *Erik Ludvig Manderström*, 1774–1826. Av Fournier och Chretien.

Kapten *G. Massman*. Av Fournier och Chretien.

Mekanikern *Johan Erik Norberg*, 1747–1818. Av Flint.

Överstelöjtnant *Teodor Nordenadler*, 1761–1833. Av Fournier och Chretien.

C. Nyholm; namnet graverat å plåten. Av Bouchardy.

Abbé *Pierrard*. Av Bouchardy.

Generalmajor *Adolf Ludvig von Post*, 1781–1847. Av Fournier och Chretien.

Major *Holger Otto Rosencrantz*, 1780–1840. Av Fournier och Chretien.

Fältmarsalken greve *Johan August Sandels*, 1764–1831. Av Bouchardy.

Kornett *Adolf Georg Schmilterlöw*, t. 1789. Av Fournier och Chretien.

Svenske ministern i London, friherre *Göran Ulrik Silfverhjelm* (1762–1819), och hans första hustru *Harriet Mathen (Matthew)*, d. 1798. Av Fournier och Chretien. Dessa två förekomma i samlingen i omtryckta exemplar;mannens porträtt är identiskt med det, som avbildats i Personhistorisk Tidskrift 1915 mot sid. 244, till höger å planschen, och som H. Fröding antager i själva verket föreställa G. U. Silfverhjelm, envoyé och utgivare av ett par arbeten om magnetism. Till vänster å planschen finnes en annan gravyr av Chretien, som Fröding anser möjligen föreställa översten friherre *Carl Göran Silfverhjelm*, 1759–1808. Olikheten mellan de två porträtten besticker sig förnämligast i att det senare fått hakan rätt mycket tillbakadragen, en »förskönning» som ej var ovanlig i tidens porträttkonst, för att ge harmonisk avrundning åt profilen, men som man ej väntat sig vid en mekanisk reproduktion sådan som nu är i fråga. Gravyren visar i alla fall icke minst i detta hänseende likhet med det målade porträttet, som äges av friherre J. Silfverhjelm i Viborg och reproducerats i Carl Forstrands bok Spåkvinnor och Trollkarlar, mot sid. 144. Forstrand påvisar, att även C. G. Silfverhjelm var magne-

tisör och vistades i Paris 1785; men då arbetade Chretien ej ännu, och ej heller den å gravyren avbildade kostymen stämmer med denna tid. Då intet exemplar av gravyren bevarats hos släkten i Finland, och då exemplaret i kungliga biblioteket i Stockholm liksom den andra gravyren bär anteckningen »envoyén Silfverhjelm», nödgas jag därför anse, att både två avbilda Göran Ulrik S. I Wadströmska samlingen finnes även den andra gravyren, i originaltryck; båda exemplaren i Helsingfors av de två porträtten böra blott och bart anteckningen »Silfverhjelm». Det förtjänar anmärkas, att vardera Helsingforsbilden visar en annan état än motsvarande Stockholmsbild, i det att gravörens adress å dem bågge angives som — *vis-à-vis l'oratoire n:o 45 à Paris*, ej *n:os 45 et 133 à Paris*. Slutligen bör det beaktas, att den förstnämnda av de nu ifrågavarande gravyrerna, med kraftig haka, är identiskt med ett porträtt, som i Wadströmska samlingen angivits föreställa överstelöjtnant S. M. Carlheim-Gyllensköld. Ettdera namnet måste vara oriktigt, sannolikt det senare, då namnet Silfverhjelm förekommer å exemplaren både i Helsingfors och Stockholm.

Svenske ministein i Paris, friherre *Erik Magnus Staël von Holstein*, 1749–1802. Av Fournier och Chretien.

Kornetten friherre *Mathias Albrecht Staël von Holstein*, 1792–1813. Av Fournier och Chretien.

Utrikesministern friherre *Gustaf Nils Algernon Adolf Stierneld*, 1791–1868. Av Fournier och Chretien.

Svenske ministern i Berlin, friherre *Carl Wilhelm Taube*, 1767–1838, och hans hustru, okänt vilken av de tre han hade, sannolikt *Louise Mossencrone*, d. 1819. Av Flint.

Doktor *Magnus Andreas Thulstrup*, 1769–1844. Av Fournier och Chretien.

Generallöjtnanten friherre *Gustaf Wilhelm af Tibell*, 1772–1832. Av Fournier och Chretien. Enligt påteckning utfört 1798.

Mankells och v. Dardels uniformsbilder.

Den kände krigshistoriske författaren Julius Mankell utgav 1860–64 ett planschverk Svenska arméens och flottans nuvarande uniformer, med litografier tecknade av F. G. Nordmann och utförda på olika tryckerier i Stockholm; 1866 utkom en andra upplaga med färglagda träsnett i litet format. Texten till båda upplagorna utgjordes av Mankells Anteckningar rörande Svenska Regementenas historia. I Wadströmska samlingen finnas exemplar av uniformsbilderna med påtecknade upplysningar om de officerare, som stått modell för dem. De äro följande.

Konung Carl XV med Stab. Bland den senare främst generalmajor D. A. G. Bildt (f. 1826).

H. M. Konung Carl XV:s Stab. Stående, från vänster till höger: löjtnant C. L. H. Thulstrup (f. 1836), major E. W. af Edholm (f. 1817), generalmajor D. A. G. Bildt (f. 1826), prins August, hertig av Dalarne.

Generalitetet, Staben m. m. Stående majoren frih. A. V. v. Veesack (f. 1820); till häst, från vänster: generallöjtnant C. Fr. Akrell (f. 1779), översten greve F. W. Taube (f. 1813), generalmajor J. M. Björnstjerna (f. 1805) och kaptenen frih. K. H. Posse (f. 1824).

Konungens Svea Lif Garde. I björnskinnsmössa kaptenen greve C. G. Ridderstolpe (f. 1822); läsande rapport löjtnanten frih. C. G. Wrangel (f. 1842).

Konungens Lif Garde till häst. Ridande överste C. M. L. Björnstjerna (f. 1817); stående major C. J. F. d'Orchimont (f. 1819).

Konungens Andra Lif Garde. Officeren med vaktbricka löjtnant G. W. v. Francken (f. 1827); bakom honom löjtnant C. G. M. Broman (f. 1838).

Kongl. Lif-Regementets Dragon-Corps. I spetsen ryttmästaren C. W. Sandels (f. 1818).

Kongl. Lif-Regementets Husar-Corps. Till häst främst löjtnanten greve C. G. v. Düben (f. 1838) och bakom honom löjtnant F. A. Ridderstolpe (f. 1842); liggande sårad löjtnant H. H. König (f. 1839).

Kongl. Lif-Regementets Grenadier-Corps. I spetsen kapten A. Bergenstråle (f. 1813); i förgrunden med höjd sabel löjtnant P. A. Rönnqvist, samt sårad fallande till marken överste O. M. v. Knorring (f. 1818).

Kongl. Första Lif-Grenadier-Regementet. I spetsen löjtnant C. L. H. Thulstrup (f. 1836).

Kongl. Andra Lif-Grenadier-Regementet. Till häst överste J. F. Nordenanckar (f. 1816); sårad bortbäres löjtnant E. v. Boisman (f. 1830).

Kongl. Lif-Beväringss-Regementet m. m. Sårad löjtnant E. O. v. Knorring (f. 1822); förbindande honom doktor J. G. T. Schagerström (f. 1818); till höger överfältläkaren Müllern och krigsfiskalen frih. J. Armfelt.

Kongl. Svea Artilleri-Regemente. Löjtnant R. C. Schubert (f. 1834).

Kongl. Götha Artilleri-Regemente. Kapten L. A. S. Landgren.

Kongl. Wendes Artilleri-Regemente. Kapten G. D. Odencrantz (f. 1824).

Kongl. Smålands Husar-Regemente. I spetsen överste E. H. Ström (f. 1826).

Kongl. Skånska Husar-Regementet. I spetsen översten frih. F. W. R. Fock (f. 1812). I bakgrunden till vänster, mottagande på raden, konung Fredrik VII av Danmark.

Kongl. Skånska Dragon-Regementet.

Husar-Regementet Konung Carl XV. Löjtnant L. P. F. Ru-debeck (f. 1837).

Kongl. Jemtlands Häst- och Fält-Jägare-Corpser. Till häst löjtnant R. Södermark (f. 1841). Stående framför honom major J. C. Lilliesköld (f. 1809); längst till höger kapten J. H. Hartman.

Kongl. Smålands Grenadier-Bataljon. Till häst överstelöjtnanten frih. C. J. F. E. Fock (f. 1812). Till höger, skyldrande, löjtnant K. A. af Klinteberg (f. 1834).

Kongl. Vestgöta Regemente m. fl. Sittande kaptenen greve O. Frölich (f. 1828); stödd mot stolen kaptenen greve C. G. C. E. Lewenhaupt (f. 1834); bakom den löjtnant A. Engelhardt (f. 1838).

Kongl. Kronobergs Regemente m. fl. Främst, i kappa, major G. Envall (f. 1821); bakom honom till höger löjtnant G. W. Leksell.

Kongl. Elfsborgs Regemente m. fl. Till häst kapten A. F. Lönnrot (f. 1823); stående löjtnant T. J. E. Silfversköld (f. 1836).

Kongl. Calmare Regemente m. fl. Huvudpersoner i mitten, bakom trumslagaren, löjtnant J. Mankell (f. 1828) med vaktbricka, och överste C. Ahlström, med korslagda armar; i bakgrunden till vänster löjtnanternas G. F. O. Uggla (f. 1846) och Hult. Denna plansch finnes i samlingen i två olika exemplar, det ena osignerat och skiljaktigt genom enklare uniformer och genom att löjtnant Mankell bär blott mustascher, ej pipskägg.

Kongl. Norr- och Westerbottens Fält Jägare Corpser. Sårad kapten C. W. Holmström (f. 1833).

Kongl. Wermlands Fält-Jägare-Reg:te. Kapten O. J. Brander (f. 1838).

Gotlands Nat. Beväring. Med kikare kapten O. T. Lundberg (f. 1820); vändande sig om kapten C. J. E. Ringbom.

Kongl. Ingeniör-Corpsen. Kommenderande i mitten överste C. Stål (f. 1803); läsande rapport major J. A. G. Björkman (f. 1819).

Kongl. Cadett Corpsen. Till vänster i full utrustning v. Rosen (obekant vilken); sittande V. W. Silfversparre (f. 1851) och J. Hägg (f. 1839); stående främst den lille Thure Thulstrup (f. 1848) och bakom honom P. H. Beijerlieb och Bjuggren.

Kongl. Maj:ts Flotta & Marin Regementet. I. Prins Oskar, hertig av Östergötland; kommandören Johan Lilliehöök (f. 1804), kaptenerne C. F. S. Virgin (f. 1824) och Thulin, den sistnämnde i bakgrunden.

Samtidigt med Mankell, eller 1861–63, utgav Fritz v. Dardel sitt vackra planschverk Svenska och Norska armeerna samt flottorna i deras nuvarande uniformering. De briljanta litografierna, utförda under den tid D. var militärattaché i Paris, huvudsakligen av Bayot och å Lemerciers tryckeri i Paris, avbildar även de svenska officerare. Samlingen av dessa blad i Wadströmska porträttssamlingen är dock mycket ofullständig, och likaså uppgifterna om de avbildade. De äro följande.

Kongl. Svenska Generalitetet. Till vänster kapten B. A. F. v. Arbin (f. 1831); till höger prins Oskar, hertig av Östergötland.

H. M. Konungens Stab. Till vänster major C. G. Lagercrantz (f. 1816); till höger löjtnant F. F. L. v. Horn (f. 1832).

Konungens Generalstab och Kongl. Topografiska Corpsen. Skrivande kapten Erling Ribbing (f. 1831); stående kapten K. S. Boman (f. 1822).

Kongl. Svea Lifgardet. Vakten anföres av majoren frih. G. W. Fleetwood (f. 1818); i trappan synes konung Karl XV.

Kongl. Lif Gardet till häst. Prins August, hertig av Dalarne.

Kongl. Lif Reg:tets Dragon Corps. Till fots löjtnanten frih. W. R. Tersmeden (f. 1829); till höger, ridande, en okänd.

Kongl. Lif Reg:tets Husar Corps. Till höger ryttmästaren J. G. Arsenius (f. 1818); till vänster en okänd.

Kongl. Skånska Dragon Reg:tet. Ryttmästar Follin.

Kongl. Jemtlands Häst-Jägare Corps. Ryttmästaren frih. J. Cederström (f. 1822).

Kongl. Artilleri-Stab, och Kongl. Svea Artill. Reg:te. Till vänster kapten G. D. Odencrantz (f. 1824); till höger en okänd.

Kongl. Vendes Artillerie Reg:te. Till vänster kapten M. L. Blomstedt (f. 1818).

Kongl. Svenska Fortifications Corpsen. Till vänster kapten E. T. Norén.

Kongl. Maj:ts Flotta. Till höger kommandör C. J. F. Kafle (f. 1819). I mitten prins Oskar, hertig av Östergötland.

Graverade porträtt av Gustav Karlsson Horn.

Ingen finländsk man under svenska tiden har oftare blivit avbildad i tryck än härföraren greve Gustav Karlsson Horn (1592—1657). Redan antalet målade porträtt är stort. Hit höra två stycken på Gripsholm, det ena signerat av David Beck; ett annat porträtt av Beck på Sturefors i Östergötland; ett porträtt av M. Merian d. y. på Skokloster; porträtt på Rydboholms, Carlberg och Salsta, samt en del senare kopior av dessa. På Finlands Nationalmuseum finnes en samtida kopia av Becks porträtt, inköpt 1909 genom svensk förmedling från Rom (se Finskt Museum 1910 s. 29). Av samtida porträtt är bl. a. ett av målaren Th. Fr. Glaser utfört, vilket efterbildats i talrika gravyrer, nu försunnet. I modernt monumentalmåleri har Gustav Horn fått plats i de stora framställningarna av slaget vid Nördlingen i Heeresmuseum i Wien och det gamla nationalmuseet, nu Deutsches Museum i München.

Av de här nedan förtecknade graverade porträtten — senare litografier, träsnett och fotomekaniska reproduktioner ha ej medtagits — äro n:ris 1—3 ryttarbilder, de övriga bröst- eller midjestycken; de ha här ordnats efter de många, i fråga om porträttlikhet vitt skilda typer, som avbildningarna av Horn förete. Såsom utfört efter levande modell 1634 angiver sig Lucas Kilians porträtt, en mager gestalt med långlagt, något simpelt ansikte, i rustning med fältbindel med spetsbård och rikt mönstrad spetskrage. Till denna typ höra n:ris 4—8. — Med god vilja kan man se likhet härmad — frånsedd den olikhet som åren alltid medföra — i David Becks porträtt från omkring 1650; denna typ är i alla fall den bästa bilden av den till sin karaktär ädla och upplysta, trots den bistra minen för sin tid milda och saktmodiga fältherren. Horn är här avbildad med långt, vågigt hår, i rustning med fältbindel och enkel krage med snodder. Hit höra n:ris 9—13, och senare har typen även legat till grund för n:o 14, ehuru den här mycket förvanskats och romantiseras. — Viktig genom den stora spridning den erhöll är Th. Fr. Glasers typ, ett osympatiskt porträtt med kort, stripigt hår, stickande ögon och hopknipen mun; fältherren bär rustning med spetskantad fältbindel och rikt mönstrad spetskrage. Till denna typ höra n:ris 15—22, de senare av dem med mycket mildrat uttryck. — N:ris 23—27 äro fristående fantasibilder, som icke ens kunna återföras på några andra gravyrer.

1. Ryttarbild åt »», barhuvad, i kyller med fältbindel, spetskrage, gehäng, kommandostav. I bakgrunden kämpande krigarskaror. Upptill halvcirkelbåge; i övre hörnen Horns vapen och en hjälm.

Gustav Horn. Gravyr av W. Hartman.

Nertill text: *Perillvstris ac Generosiss:mus Heros Dn Dn Gvstavus Horn, Hæreditarius in Hering & Malla Eques &c.* samt latinska verser, författade av *B. Wachmann*. Bilden 32×26,5 cm; plåtranden bortklippt.

2. Ryttarbild åt ←«, barhuvad, i kyller med gehäng, spetskrage, kommandostav. I bakgrunden kämpande krigarskaror. Nertill (på Wadströms exemplar) en rad text: *Illvstris ac generosissimvs heros, dn dn Gustavvs Horn*; signatur nere till vänster C. B. Bilden 24,5×18,5 cm; plåtranden bortklippt. Uppgives i pastor Wadströms katalog, där bilden är reproducerad, vara stucken av Jacob v. Heyden, men å k. Bibliotekets i Stockholm exemplar av Bauh (=Conrad Buno, hovkopperstickare i Braunschweig, † 1671); den senare uppgiften är tydlig riktig. Av Jacob v. Heyden innehåller samlingen ett kopparstick, här förtecknat under n:o 16.

3. Ryttarbild åt »→, med hatt och plym, i kyller med brett axelgehäng, enkel vit krage, liten kommandostav; i bakgrunden Riga med Dünafloeden och fartyg. Nertill text: *Illustrissimo & Generosissimo Domino, Domino Gustavo Horn Comiti in Biörneburg etc. — Wollffgang Hartman fecit.* Plåstrand 30,5×24 cm. Plåten, som här rör från 1652–53, då Horn var generalguvernör i Riga, tillhör Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen; år 1902 togos några nytryck för Antellska samlingarna hos Tilgmann i Helsingfors.

4. Midjestycke åt »→ i rustning, rikt mönstrad spetskrage och fältbindel; oval ram med inskrift: *Illustris et Generosus Heros ac Dn. Dn. Gustavus Horn* etc. Kring ramen rik barockkartusch med en sinnebildlig framställning samt Hornska vapnet upptill i ovaler och nertill latinska verser av *Joh. Henisius. D.* och text; . . . consecrat *Lucas Kilianus Senat. Aug. qui ad vivum delineavit, sculpsit et excudit. Anno 1634.* Bilden 23×15,5 cm.

5. Bröstbild åt »→, i rustning, spetskrage och enkel fältbindel; enkel oval ram. Nertill text på tre rader: *Ill. et Gen. Heros Dn. Dn. Gustauvs* (sic!) *Horn* etc. Utan plåstrand, 15×11 cm.

6. Bröstbild åt ←« i enkel oval ram; lik n:o 5, men i motsatt riktning. Nertill text på fyra rader: *Ill. et Gen. Heros Dn. Dn Gustauvs* (sic!) *Horn* etc. Plåstrand 15,5×11 cm. Gravyren förekommer såväl i rentryck som i tvärre boktryck, med olika tysk text på baksidan.

7. Bröstbild åt ←« i rustning och bred, enkel vit krage; i bakgrunden ett bröstvärn och draperier. Enkel oval ram; text på fem rader: *Perillvstris av Generosissimvs Heros. Dn. Dn: Gvstavus Horn* etc. Plåstrand 16×10,5 cm.

8. Bröstbild åt »→ i rustning, spetskrage och fältbindel. I omramning med rundbåge upptill; text: *Gustauus Horn Hæredit. in Her:inga et Malla.* Bilden 7×6 cm, utklippt ur en gruppbild.

9. Bröstbild åt → i rustning, enkel krage med snodder, rikt mönstrad fältbindel. Oval ram; nertill tavla med text: *Perillustri ac Generosissimo Dno. Dno. Gustavo Horn . . . hanc ejus Excell:tiæ effigiem cælo a sa exsculptam humiliiter offert. . . Ie. Falck S. R. M. Sueciæ Chalcographus.* — *D. Beck pin.* — cum priu. *R. S. Stockholm* 1651. Plåstrand; 32,5×22,5 cm.

10. Bröstbild åt → i rustning, enkel krage med snodder, fältbindel med spetsbård. Åttkantig omramning med akantusmönster och omvirade band; nertill text: *Gustavo Horn Maresciallo Generale dell' Armi della Corona di Suetia &c. anno 1633.* — *I. A. Böner sc:* Plåstrand, 21×15,5 cm. Årtalet angiver ej gravyrens tillkomst, utan hänvisar till historien; kopparstickaren I. A. Böner i Nürnberg levde 1647–1720.

11. Bröstbild åt → i rustning, enkel krage och fältbindel; i rund medaljong, inom vilken text: *Gustavus Horn.* Bilden 4×4 cm, utklippt ur en större bild.

12. Bröstbild åt ←; lik n:o 9–11, men i motsatt riktning. I oval och däromkring fyrtantig ram; text nertill: *Perillustris ac generosissimus Dominus Dns Gvstauvs Horn etc. — Ioan. Meyssens excudit Antverpiæ.* Plåstrand 17×12 cm.

13. Bröstbild åt ←; lik n:o 12. I enkel oval ram; text nertill: *Gvstavus Horn etc. — P: Aubry excud:* Plåstrand, 17×12 cm.

14. Bröstbild åt → i rustning, krage med spetsbård och enkel fältbindel. Oval bild utan ram; text: *Gustaf Horn*, samt nere kring ovalen: *Rigaud pinx:t. R. Fahlcrantz del:t. Ruckman sc:t. Crayon: manér.* Bilden 8,5×7 cm, plåten 19,5×12,5 cm. Exemplaret omtryckt år 1867.

15. Bröstbild åt → i rustning, rikt mönstrad spetskrage och rikt mönstrad fältbindel med spetsbård; i oval ram; nertill text: *Perillustris ac generosissimus d. d. Gustavus Horn etc. och sex latinska verser: Hic est Horniades etc. — Philippus Frid. Glaser Argent. lud. — Amstelodami sumptibus Henrici Hondij.* Bilden 43×30 cm; plåstranden bortklippt.

16. Bröstbild åt → i rustning, spetskrage och fältbindel, med kommandostav; i oval ram med inskrift: *Perillustris ac Generosissimus Heros, Dn. Dn: Gustavus Horn etc.;* nertill sex latinska verser: *Hic est Horniades etc. samt signatur: Observantiæ et Honoris ergo P. Philippus Frider: Glaser Argentinensis. — Cultus et observantiæ Ergo sculpsit Jacob. ab Heyden.* Plåstrand, 18×11 cm. Av plåten finnas två états, det ena av dem med håret senare överarbetat, så att det lockar sig i nacken.

17. Bröstbild åt »→; noggrann kopia av n:o 16 även i fråga om texten, utom signaturen: *H. Jacob Gabler sculpsit et excud.* Bilden 17×12 cm; plåstranden bortklippt.

18. Bröstbild åt »→, kopia av n:o 16; bilden nertill avskuren av ett bröstvärn; oval ram med inskrift: *Perill: ac Gener, Heros, Dn. Dn. Gustavs, Horn etc.*; nertill fyra latinska verser: *Hormiadæ facies etc.* Plåstrand, 14×10,5 cm; boktryck med ornementsinramning; på baksidan tysk text (ur *Theatrum Europæum*).

19. Bröstbild åt ←«, kopia av n:o 18, men i omvänd ordning; också texten lika. Plåstrand 18×12,5 cm. Boktryck med tysk text på baksidan. Samlingen har även ett rentryck, med de latinska verserna flankerade av två ovaler med tre kronor.

20. Bröstbild åt ←« i rock med slitsade ärmarna och kyller, spetskrage och spetskantad fältbindel. I linjerad fyatkantig ram; text på bakgrundens: *Gustavus Horn Swedish Generall Field Marshall*, och nertill fem rader biographica. 11×7,5 cm; plåstranden bortklippt.

21. Midjestycke åt »→ i rock med slitsade ärmarna, harnesk, spetskrage och ornerat lädergehäng; oval ram med text: *Perillvstris ac generosis heros, dn. dn. Gustavus Horn etc.* Nertill åtta latinska verser (. . Dominus Cornu . .) samt signatur *Wolfgang Kilian fecit.* Plåstrand 20×13,5 cm.

22. Bröstbild åt ←« i rustning, spetskrage och mönstrad fältbindel med spetsbård. I oval ram med inskrift: *Gystave Horn Heri- tier de Hering* och barockkartusch med masker; nertill oval tavla med text: *De tres Illustre et genereux Seigneur Gustaue Horn etc.* Plåstrand, 13,5×9,5 cm.

23. Midjestycke åt »→ i rock och kyller, bred krage med spetsbård kring livet, ornerat gehäng. I bakgrundens stormning av en bro, samt draperier. Oval inramning. Text nertill: *Gystave Horn Gene- ral Des Armees Svedoises. — Moncornet ex.* Plåstrand, 16×12 cm. I samlingen är en annan état av plåten representerad, med ett vapen (ej Horns) och en krans i övre hörnen.

24. Midjestycke åt »→, i rustning, med spetskantad krage; i bakgrundens krenelerad mur. Åttkantig inramning; nertill text: *Gu- stauo Orno.* Plåstrand, 16×11,5 cm; boktryck ur *Di Capitani illvstri* (sid.) 153, med italiensk text på baksidan.

25. Bröstbild åt »→, i rustning med spetskantad krage; åttkantig inramning; nertill text: *Gystavus Horn etc.* Plåstrand, 10,5×6,5 cm. Boktryck ur *Liber Tertius* (sid.) 309, med latinsk text på baksidan.

26. Bröstbild åt ←«, kopia av n:o 25, men i motsatt riktning; texten lika. Plåstrand 10,5×6,5 cm. Boktryck ur (*Schwedischer Krieg* (sid. 319).

27. Bröstbild, hel profil åt →. I armens avskärning C. E. Gravyr efter Enhörnings skådepennings, vars frånsida även är återgiven; inskrift kring bilden: *Gustavus Horns Comes R. S. Archistrategus.* Gravyren signerad *J. F. Martin sc.* Bilden 3,3 cm diameter; plåten 5,5×10,5 cm.

För Gustav Horns historia äro också bilderna av slaget vid Nördlingen 1634 av intresse. De äro beskrivna av Snoilsky. Utöver de av denne förtecknade har Wadströmska samlingen en bild, visande i förgrunden österrikiska ryttare med ett kejserligt standar förföljande fienden, och i bakgrunden stridsfältet med kämpande krigarskaror och staden Nördlingen. Kopparsticket, 12×18 cm, är tryckt i en bok, med ovanskrift *Cap. II. Von Teutschen Geschichten* (sid. 305–306). På bägge sidor tysk text.

Samligen har ytterligare ett par små gravyrer från senare tid, ur kalendrar l. dyl. i början av 1800 talet. Den ena visar i en skogsunge hertig Bernhard av Weimar i rustning och med höjd värja framför några officerare, vilande sig kring ett trä. Text: *Herzog Bernhard von Weimar, vor der Schlacht bey Nördlingen am 6. Sept. 1634, zu Kratz und Horn:* »Die Bedrängten verlangen Hülfe, wir müssen schlagen.» *M. Mellenleiter inv. et fec. 1803.* 11×7 1/2 cm. — Den andra visar framför ett praktfullt tält i bakgrunden en officer i spansk dräkt räckande armarna mot en i rustning klädd officer, som tager av sig hatten; en tredje officer i spansk dräkt åser scenen. Text: *Nach der Schlacht bey Nördlingen. Der gefangene Horn wird von dem Spanisch. Card. Infante umarmt u. getröstet.* — *I Penzel del. & fec. 10,5×6,5 cm.*

K. K. Meinander.

Sägner från Vörå.

Några orienterande upplysningar till kartan.

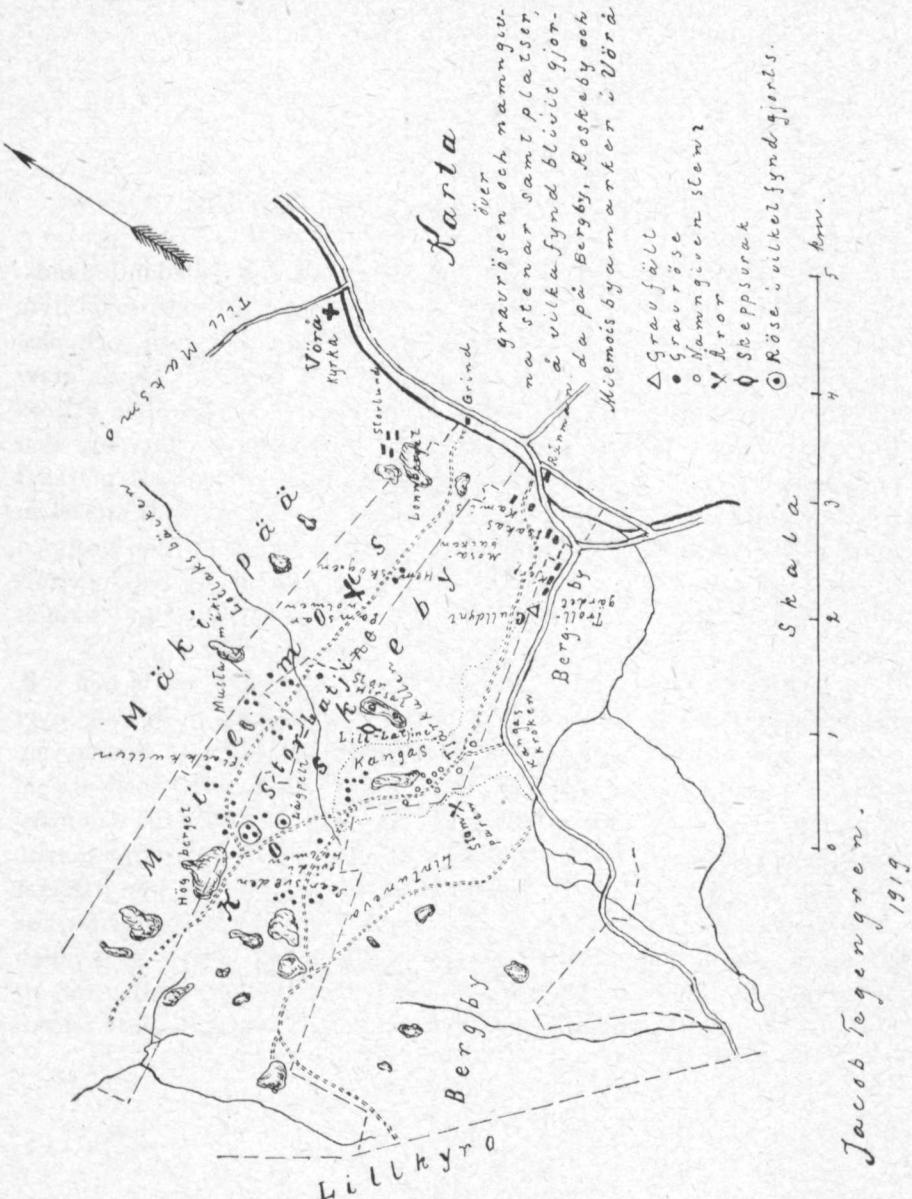
När vi från Bergby i Vörå följa den till Lillkyro ledande landsvägen, ha vi, efter att ha lämnat bakom oss de sista gårdarna i byn, strax till vänster om vägen ett gärde, *Trollgärdet* benämnt, och nästan mitt emot detta, på andra sidan av vägen, *Gulldynt* kända gravfält från den äldre järnåldern. Enligt meddelande av bonden Alfred Ehrs från Palvis har en numera avlidne person från samma by, Petter Peth, för c:a 40 år sedan vid grustagning på Gulldynt påträffat en *djurbild av brons*. Bilden, som saknade svans, var till storleken ungefär som en mus. Dess huvud liknade en hunds, medan kroppen påminde om en gris. Den hade antagligen stått på en rektangelformig platta av samma metall, som hittades strax invid. Fyndet säges ha hamnat hos dåvarande kyrkoherden i Vörå.¹

Fortsätta vi vandringen ungefär en kvarts timme, nå vi den s. k. Kangas' kroken. Från stora landsvägen leder här en ägoväg över Kangas' med yacker tallskog bevuxna momark. Följa vi denna väg, komma vi inom kort till en 2 m lång, 1,5 m bred och 0,8 m hög sten, liggande i den vinkel, vilken bildas av de två här sammanlöpande ägovägarna. Stenen kallas av traktens befolkning *Offerstenen*. Det har varit sed ända till senaste tider, att vallhjonen, som passerat stenen, varje morgon på densamma skulle nedlägga gröna kvistar, för att de ej skulle tappa bort sina kor. Vid återkomsten på kvällen upprepades samma offerhandling, nu i syfte att vinna krafter för att orka vandra hem. Vid nedläggandet av kvistarna lästes följande ramsa:

Offerz, offersten
bit int mej i ben,
så jag ork hem
och får all kor med mej!

¹ Djurbilden i fråga är en svärdsknapp av brons från 7. seklet e. Kr., som år 1879 blev insänd till Universitetet och förvaras på Nationalmuseet (invent. 1911). Svärdsknappen har blivit ofta avbildad, bl. a. i Aspelins atlas *Antiquités du Nord-finno-ougrien* (fig. 1255), i Finskt Museum 1895 sid. 3 m. m. Red.

Kvisthögen på stenen växte naturligtvis genom detta flitiga offrande inom kort tid till betydande storlek. Det berättas, att en gammal, fattig kvinna i trakten plägat »vittja» offerstenen för att skaffa sig bränsle.

Tvärs genom offerstenen går en rämna, som under markytan fortsättes till rätt betydande djup. Senaste vår undersökte förf. denna rämna. Den var till största delen fylld av mindre stenar och kvistar,

vilka antagligen som offerföremål ditkastats. Under marknivån vid tog ett lager av humusblandad sandjord, starkt bemängt med kolrester, vilka påträffades ända till 40 cm:s djup. Av kolens ofta cylindriska form kunde tydligt ses, att de härrörde från brända grenar. Det är att förmoda, att man under forna tider, då rämnan genom offrande fyllts med kvistar, antänt dessa för att befria densamma från innehållet och på nytt kunna fortsätta offrandet. — På 30 cm djup låg en järnnit av ålderdomligt utseende.

Vi vandra vidare och komma efter att ha passerat den punkt, där de två vägarna löpa samman, till *Tjärkullen*, belägen på högra sidan om vägen. Den utgöres av en sandklint och är en av de högsta punkterna på Kangas. Sägnen förtäljer, att här fördom varit en *landnings- och lastningsplats*, därifrån fartyg utskeppat tjära. Ett minne från den avlägsna tid, då vatten svallade på ömse sidor om Kangas, ha vi i ett fynd av *ett par åror* på den s. k. *Stomparen*. Fyndet gjordes för c:a 50 år sedan av en Michel Jåpers från Bergby under dikesgrävning. Årorna lågo på leralfven under den av mossig ängsmylla bestående matjorden. På *Lill-Latjine* ängsmark, belägen mellan Kangas och *Stor-Hirsalbacken*, uppgives ett *skeppsvrak* för långa tider sedan ha påträffats i jorden. Ganska märkligt är, att på samma *Stor-Hirsal* ligger ett c:a tre meter högt flyttblock, som av befolkningen kallas *Stor-Hirsal Färtjaren*. Under denna sten befinner sig en grotta, rymmande ett par, tre personer, och här säges en färjkarl i den grå forntiden ha bott. På samma backes södra sida ligger även ett annat väldigt stenblock, kallat *Kolu-farbror*, vilket namn kommer därav, att vallhjonen här plägat uppgöra eld, varigenom stenen blivit sotig. Den har ett par egendomliga urgröpningar på sin mot söder vettande, ganska branta sida. I närheten av stenen ha *drakeldar* ofta blivit sedda. Det berättas, att en kvinna en gång lyckades komma tätt intill en sådan eld, varvid hon såg en stor mängd skatter av silver och guld ligga utbredda på ett »tapeters-täcke.» Hon kunde emellertid inte förhålla sig tyst, utan började välsigna sig över all denna härlighet, som skimrade emot henne, varvid skatten genast sjönk ned i jorden. — Vi skola i ett annat sammanhang återkomma till *Stor-Hirsal*.

Efter denna utflykt återvända vi till *Tjärkullen* och fortsätta därifrån vägen över Kangas. Strax till vänster observera vi då ett 3 1/2 m högt rundat stenblock, liggande i en väldig sandgrop. Det är *Fattiggubben*, som tidigare stått invid vägen, men av okynniga pojkar blivit underminerad, med den påföljd, att den rullat ned i gropen. Härvilade Fattiggubbens hjässa, å vilken fanns en tämligen vid och djup urgröpning, i vilken de förbivandrande vallherdarna varje morgon och kväll plägade kasta en sten, hamna mot marken.

Omkring 200 m från Fattiggubben ligger på högra sidan om vägen *Pikku-Maja* eller *Mariestenen*, 1,8 m lång, 1,2 m hög. På samma sida om vägen, 8 m från sistnämnda sten, komma vi till *Jungfruhällen*, en flat sten, betydligt mindre än Mariestenen. Till Jungfruhällen knyter sig följande sägen. För länge, länge sedan, under de tider, då brudföljena plägade förlusta sig med att rida omkring i trakten, färdades ett sådant följe under musik och glättighet längs vägen över Kangas. Men brudens häst råkade halka på en stenhäll, tätt invid vägen, varvid hon kastades av och bröt nacken av sig. Allt sen den dagen bär stenen namnet *Jungfruhällen*.

Sedan vi lämnat denna sten bakom oss, komma vi, efter att ha tillryggalagt 15 m, till två större stenar, en på vardera sidan om vägen. Dessa bildar den s. k. *Ormporten*, vilken enligt sägnen fått

Ormporten. Foto. E. Hedström.

sin benämning därav, att en stor orm i forna tider plägat ligga med huvudet på den ena stenen och stjärten på den andra, så att en port uppkom över vägen. Avståndet mellan de båda stenarna är 1,8 m. — En kvinna från Koskeby såg en gång, när hon en söndagsmorgon gått till Kangas för att söka sina kor, tre små vitklädda gossar dansa invid Ormporten. De höllo varandra i händerna och sjöng:

Vi sjungom, vi hoppom, vi dansom,
vi vänte ett evinnerligt liv.

Rakt i norr från Ormporten, på ett avstånd av c:a 40 m, ligger inne i skogen vid södra ändan av det s. k. *Stallmansberget* ett mycket stort flyttblock, som bär namnet *Björnstenen*.

Vi fortsätta vägen från Ormporten och komma efter en vändring på 130 m till den kanske märkligaste stenen på Kangas. Det är *Klockarstenen*, i höjd mätande c:a 3,3 m. Så långt man minnes tillbaka har ungdomen 1 maj, barfota och utrustad med klockor, sprungit till stenen, på vilken ett större, av kvistar hopsamlat, bål

antänts. Sedan elden brunnit ned, hörde det till saken, att ungdomsskaran skulle begiva sig till den tidigare nämnda Stor-Hirsal-backen för att klubba ormar. Nu gällde det att minnas »ormorden», som skulle skydda en motbett av de farliga djuren. Besvärjelseformeln lydde:

Ormin, el (ödla), drakens bror,
stack Jungfru Maria i högra tå
med nie uddar vass.
Snus ur dej med dina kalla fötter;
jag ska kom och ge dej böter,
så länge jag går efter en käpp i backen,
så jag får klubba dej.

Klockarstenen. Invid korset synes ormens håla. Foto. E. Hedström.

Ofta kunde under en sådan utflykt till Stor-Hirsal ända till 20 å 30 ormar dödas.

Seden att vallfärla till Klockarstenen på vårens dag förekom ännu för 15 år sedan.

Nära toppen av stenen finnes en mot söder vettande *urgröpning*, omkring 16 cm djup. Öppningen har formen av en välvd ugnsmun och mäter c:a 8 cm i höjd och 10 cm i bredd. Här i denna håla säges under längesen svunna tider en *orm*, som burit en liten klocka vid halsen, ha bott. Från ormens bostad ledde en ljus rand, på vilken ingen mosså växte, ned till marken. Denna rand betecknade ormens väg, där den krupit upp och nedför stenen. Gamla personer säga, att den ljusa randen under deras barndom var fullt synlig.

Vallherdarna hyste mycket stor respekt för hålet i Klockarstenen. De hade av sina föräldrar blivit varnade att komma det nära, och skulle aldrig vågat sticka sin hand in i det, ehuru de sågo, att det var tomt.

Om hålets uppkomst förtäljer sägnen, att en jätte med ett enda steg stigit från Storstenen i Tuckur by till Klockarstenen.

Man har sett märkvärdiga saker vid denna sten. Det berättas, att två vallgossar en gång blevo högeligen förskräckta, då en stor glimmande vagn, försänd med två hästar, under buller och dån rullade förbi stenen in i skogen. Klockarstenen har även ägt talförmåga. En bondhustru, som sökte en bortsprungna ko på Kangas, säges ha sport stenen, vart hon skulle gå, för att finna sitt förlorade djur. Stenen lär ha givit henne den önskade upplysningen.

Men vi vandra vidare och komma, efter att ha gått en vägsträcka av c:a 300 m, till den sista av de på Kangas liggande namngivna stenarna. Det är den s. k. *Tobaksstenen* på vänstra sidan av vägen. Den är något mindre än Klockarstenen. Någon sägen, som skulle förklara namnets uppkomst, känner man inte i trakten.

I samband med de här ovan uppräknade och beskrivna stenarna i Vörå, kan förtjäna påpekas, att också i *Oravais*, utom den kända *Radbandsstenen* på gamla begravningsplatsen, finnas några offerstenar. Omkring 250 m söder om kyrkan ligger på västra sidan om landsvägen en större sten, kallad *Offerkistan*. Den har en mycket djup vinkelformig rämma av omkring 1,8 m längd och 0,35 m bredd. Det har varit en gammal sed, att den, som passerade stenen, skulle kasta tre små stenar i rämmnan. Vid den s. k. *Tacksamviken* 3 km från kyrkan finnes en annan offersten, med en av naturen bildad spricka. Om en vallherde vill få utrönt, huruvida han snart skall finna rätt på sina kor, förser han sig med tre stenar och ställer sig på ett bestämt avstånd från offerstenen. Han mätter nu i tur och ordning med stenarna och försöker kasta dem i sprickan. Lyckas han få åtminstone en av stenarna placerad i denna, har han fått tillfredsställande svar på sitt spörsmål. På samma sätt går han tillväga, när han vill veta, om han skall orka gå hem utan att vila, om han skall hitta mycket bär o. s. v. Helt nära denna offersten ligger *Offerkällan*, dit unga ogifta flickor, klädda i vita kläder eller insvepta i ett vitt lakan, om midsommarkvällen brukar begiva sig. De stirra ned i källans vatten, och den gosse, vars bild de där få se, skall bliva deras man. Få de täremot syn på en likkista, skall deras käraste dö inom kort tid. Vattnet från denna offerkälla, som rinner mot norr, användes ännu i dag som är till botande av sjukdomar, trämst »fassna« (hudutslag). Den, som för sådant ändamål tar vatten, måste offra ett mynt, en knapp eller en knappnål i källan.

Ännu må omnämnas, att nära det s. k. *Bötesberget* finnes i sjön en sten, vid namn *Tobaksstenen*. Det har varit sed, att fiskare, som passerat stenen, för god fångst offrat tokak åt »*Bötesmor*», — gumman, som bor i berget och om vilken många sägner äro gängse i trakten. —

Men vi återvända till Vörå. Kasta vi en blick på kartan, fästa vi oss vid den stora mängd *gravrören*, 42 st.¹ (av vilka 4 torde vara osäkra), som i en vid båge, utgående från Kangas, innesluta *Stor-Latjine* vidsträckta ängsmarker. De flesta av rösena äro belägna i skogsliderna på kullar eller backar och markera antagligen en gammal strandlinje från den tid *Stor-Latjine* utgjorde en sjö. När man närmare studerar de topografiska förhållandena i trakten, kommer man nämligen till den övertygelsen, att en farled från Vassor fjärden i Kvevlaks lett hit upp längs södra sidan av den ägoväg, som vid *Högberget* förenar de från Kangas och Grind i Miemois kommande vägarna för att sedan fortsätta till Vassor. Denna farled har gått fram mellan de å *Saarsveden* och *Svidiholmen* liggande rösena (de båda ortnamnen visa ogensägligen på forntida förekomst av vatten) samt över *Lintuneva* och *Stomparen* brett ut sig till en större fjärd. Ett annat bredare far har antagligen kommit norrifrån mellan *Mustamäki* och *Pansarholmen* över de s. k. Lottne-ägorna samt utvidgat sig till ett större bäcken, som svallat inte blott över *Stor-Latjine* utan även över större delen av Koskebys marker ända till den ås, på vilken nuvarande Kamis och Isakas på kartan synliga gårdar ligga. För c:a 80 år sedan fann en bonde Karl Johan Grims vid plöjning en halv åra av furu samt ett väl bibehållet öskar av björk mellan Pansarholmen och de s. k. Kyttlands hällarna. Det finns en sägen, rörande tillkomsten av en i Vörå kyrka befinnlig Kristusbild av trä, vilken sägen, på grund av en i densamma ingående intressant topografisk notis, i detta sammanhang kan vara förtjänt av att relateras. Det är troligt, att sägningen leder sitt ursprung från tider långt äldre än den nämnda Kristusbilden. Sägningen lyder som följer. För länge sedan kom en man med en kamel till en gård i Koskeby. Han lät djuret beta på en av gården ängar, men då husbonden observerade detta, intogs han av vrede, grep en yxa och slog ihjäl både djuret och dess ägare. För att undgå sitt straff, flydde han till Pansarholmen, där han dolde sig. Hans hustru *rodde i båt* till nämnda holme, medförande mat samt en yxa och en kniv, som hon överlämnade åt sin man. Med tillhjälp av dessa verktyg snidade denne en bild av Frälsaren, vilken han som gäva skänkte till Vörå kyrka, på samma gång han själv överantvärda sig i rättevisans händer. Bilden ansågs

¹ Inom det på kartan upptagna området har förf. under senaste höst kartlagt ytterligare 38 forngravar.

så väl gjord, att dess mästare på grund härv benådades. Mördarens hemgård kallades sedan Kameils, vilket namn under tidernas lopp blivit Kamis.

I en variant av sägnen heter det, att mördaren först flydde till Pansarholmen, men då han där ej kände sig fullt säker, drog han sig längre undan till det otillgängliga Mustamäki. Hans hustru gick till Mosabacken, men rodde därifrån över till Mustamäki, ty den tiden gick ett brett sund mellan de båda platserna¹. —

Vi få hålla för troligt, att Kangas under längesen hänsunna tider bildat en i en större fjärd utskjutande landtunga. Från Kangas har ett smalt näs antagligen lett över *Lågpelt* till *Högberget*.

Intet enda av de på kartan upptagna rösena befinner sig i oskadat skick. De ha alla mer eller mindre blivit skadade och urgrävda, i de flesta fall antagligen av skattsökare. Bäst bibehållet torde röset på Lågpelt vara, ehuru också detta lidit skada, dels genom sandtäkt, dels genom bortsläpande av stenar till lantmätarrösen. De största av forngravarna mäta i längd 15–20 m.

I några av dessa gravar ha fynd blivit gjorda. Så må nämnas, att i det stora röset på Lågpelt en ännu levande kvinna från Klemets gård i Koskeby, då hon som liten vallflicka jämte några jämnåriga grävde bland stenarna, påträffade flera st. vackert slipade glaspärlor, vilka flickorna dock inte vågade taga med sig, utan kastade tillbaka i röset, av fruktan för att den stora svarta oxe, som bevakade högen, skulle visa sig. Man tror nämligen, att en stor skatt, vaktad av oxen, här ligger förborgad. Denna oxe säges ha blivit sedd av flera personer. Det berättas att en bonde från Koskeby, när han en söndagsmorgen med gräfta och spade var på väg till ett kyttland i den s. k. Rösslan, fick lust att försöka överkomma skatten. Han började gräva i röset, men fick ej länge hålla på härmmed, innan oxen visade sig. Vår man var emellertid modig och drev bort djuret ett gott stycke till det s. k. Lilltåget, men när han skulle vända tillbaka, stod oxen åter vid röset. Tre gånger upprepades denna manöver, men då blev bonden rädd och tog till harpasset. Lika litet lyckades det för tre andra karlar, som hade lust till skatten. När de kommo i närheten av Lågpelt, hörde de ett starkt dån, som utgick från röset och rullade bort mot Mustamäki till. Då glömde en av dem, att man inte får tala, när man är stadd i dylika ärenden. Han ropade högt till kamraterna: »di far bort med den nu!» Sen lönade det sig inte att försöka gräva efter skatten.

¹ Sägnen återges även i det lilla arbetet »Österbottens svenska kommuner», utgivet av studentföreningen U. V. Det heter här, att mördaren var hemma från Isakas gård, men detta motsäges av gamla personer i Koskeby.

I röset på Lågpelt har, utom de ovannämnda pärlorna, av en bonde vid sandtäkt påträffats ett långt, spetsigt *järnforemål*, påminnande om en »brunnskölva» (järnskoningan på en brunnstång).

I ett av de tre rösen, som ligga nordväst om Lågpelt och vilka på kartan äro omgivna av en ring, har, vid bortsläpning av stenar till ett åkergärde, hittats en större mängd *ringar* av »mässing», vilka man trott ha hört till hästsadlar.

På *Flackullen*, där ett stort röse ligger, säges ett övernaturligt kvinnligt väsen ha sitt tillhåll. Hon kallas Flackulla-Mari och vällar ofta förtret åt jägare, därigenom att hon mitt för näsan på dem snappar bort deras fällda byte. Skjuter en jägare en orre eller hare på Flackullen, kan han vara nästan säker på att inte hitta dem, ty skogsrået här sköter nog sin sak, huru flinkt han än skyndar till.

Skogsrået har två vackra kor: den ena vit med små svarta fläckar, den andra vit med röda dito. En av dem bär en vackert klingande klocka vid halsen. Flere personer ha försökt smyga sig på korna för att komma åt att kasta ett klädesplagg (ett förkläde eller en rock) över dem, i vilket fall skogsrået skulle förlora sin makt över djuren, men ingen har lyckats, ty de ha förvunnit just som man trott sig ha dem i sitt väld.

Slutligen må nämnas, att, enligt uppgifter av personer från Koskeby, i närheten av de västligast liggande rösen finns två *ryssugnar* samt en större *jordhög*, vars ursprung man ej kan förklara.

Jacob Tegengren.

